

„ZAUŠTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO ZASNOVANO NASILJE U AUTONOMNOJ POKRAJINI VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

Naziv projekta:	ZAUSTAVI-ZAŠTITI-POMOZI: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini
Lokacija gde je sprovedena evaluacija:	Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina
Naziv organizacije koja je sprovela evaluaciju:	SeConS Grupa za razvojnu inicijativu
Period projekta obuhvaćen evaluacijom:	Od 18/01/2016 do 17/01/2019
Naziv institucije koja je naručila evaluaciju:	Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo
Partneri na projektu	Centar za podršku ženama - Kikinda
Projekat podržao	Poverenički fond Ujedinjenih nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama (United Nations Trust Fund to End Violence against Women)

Ovaj izveštaj je izrađen uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama (UNTF), kao deo projekta „ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini”. Stavovi i analiza sadržani u Evaluacionom izveštaju predstavljaju stavove i analizu autora i ne odražavaju nužno stavove UNTF niti bilo koje organizacije povezane sa UNTF.

April, 2019. godine

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

LISTA SKRAĆENICA

AP	Autonomna pokrajina
CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women)
CSR	Centar za socijalni rad
CŽSN	Centar / centri za žrtve seksualnog nasilja
EFU	Evaluacija fokusirana na upotrebu
FGD	Fokus grupne diskusije
GKS	Grupa za koordinaciju i saradnju
ICPD	Međunarodna konferencija o stanovništvu i razvoju (International Conference on Population and Development)
KTRR	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost
MRZBSP	Ministarstvo rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja (Ministry of Labour, Employment, Veteran and Social Affairs)
MSS	Multisektorska saradnja
MST	Multisektorski tim/timovi
RZSN	Rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje
SRZP	Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava
TP	Teorija promene
UNTF	Poverenički fond Ujedinjenih nacija

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	1
SADRŽAJ	2
SAŽETAK	3
1 KONTEKST I OPIS PROJEKTA	17
1.1 PROJEKTNI KONTEKST	17
1.1.1 KLJUČNI GEOGRAFSKI I DEMOGRAFSKI INDIKATORI	17
1.1.2 SOCIJALNI, EKONOMSKI I POLITIČKI KONTEKST	17
1.1.3 RELEVANTNE KONVENCIJE, STRATEGIJE, PROGRAMI I ZAKONI	20
1.2 OPIS PROJEKTA	22
2 SVRHA, CILJEVI I OBUHVAT EVALUACIJE	26
2.1 SVRHA EVALUACIJE	26
2.2 CILJEVI I OBUHVAT EVALUACIJE	26
2.3 EVALUACIONI KRITERIJUMI I KLJUČNA PITANJA	27
2.4 EVALUACIONI TIM	29
3 METODOLOGIJA EVALUACIJE	30
3.1 OPIS DIZAJNA EVALUACIJE	30
3.2 IZVORI PODATAKA	30
3.3 NAČINI PRIKUPLJANJA I ANALIZE PODATAKA	31
3.4 UZORAK I PLAN UZORKOVANJA	32
3.5 OGRANIČENJA METODOLOGIJE	34
4 ETIČKI I BEZBEDNOSNI ASPEKTI SPROVOĐENJA EVALUACIJE	35
5 NALAZI SA ANALIZOM SVAKOG EVALUACIONOG PITANJA.....	38
6 ZAKLJUČCI U ODNOSU NA SVAKI EVALUCIONI KRITERIJUM.....	77
7 PREPORUKE U ODNOSU NA SVAKI EVALUCIONI KRITERIJUM.....	86
ANEKS 1 – PROJEKTNI ZADATAK	92
ANEKS 2 – EVALUACIONA MATRICA	92
ANEKS 3 – PODACI O KORISNICIMA/KORISNICAMA	98
ANEKS 4 – INSTRUMENTI PRIKUPLJANJA PODATAKA I OBRAZAC INFORMISANOG PRISTANKA	99
ANEKS 5 – FINALNA PROJEKTNNA MATRICA	110
ANEKS 6 – STUDIJE SLUČAJA – PRIMERI DOBRE PRAKSE	115
ANEKS 7 – SPISAK PREGLEDANIH DOKUMENATA	118
ANEKS 8 – SPISAK AKTERA KONSULTOVANIH TOKOM PROCESA EVALUACIJE	121

SAŽETAK¹

Kontekstualni okvir

Sveobuhvatno istraživanje o nasilju nad ženama sprovedeno je u Srbiji 2018. godine na reprezentativnom uzorku za celu teritoriju Srbije, sa ženama uzrasta od 15 godina i više. Istraživanje je sprovedeno u skladu sa metodologijom Agencije za osnovna prava Evropske unije (FRA)². Prema nalazima istraživanja, najviše preovlađuje psihološko nasilje, 44% žena je doživelo ovaj vid nasilja od strane svojih partnera, zatim fizičko nasilje koje doseže 22% od strane bilo koje osobe, bez obzira na odnos sa žrtvom. Treba imati u vidu da je fizičko nasilje najviše rasprostranjeno nasilje u intimnim partnerskim odnosima i doseže 17%. Što se tiče **seksualnog nasilja, čak 5% žena** je doživelo ovu vrstu nasilja od strane svog sadašnjeg ili bivšeg partnera, a 1% žena doživelo su ovu vrstu nasilja od strane nepoznatog počinioca. Takođe, postoji veliki broj žena koje su prijavile seksualno uznemiravanje (42% žena), a najozbiljnije oblike seksualnog uznemiravanja je prijavilo 23% žena koje su učestovale u ovom istraživanju.

Stopa zaposlenosti žena (40,3%) je značajno niža nego stopa zaposlenosti muškaraca (52,8%). Najveće razlike postoje kod stope zaposlenosti između muškaraca (55,4%) i žena (32,5%) starosti od 55 do 64 godina. Kao što je bilo očekivano, žene češće pripadaju kategoriji nezaposlenih osoba (13,7% naspram 11,9% muškaraca). Rodni jaz u kategoriji nezaposlenosti je najčešći u starosnoj grupi 15-24 godina (32% žena u poređenju sa 28,3% muškaraca). Podaci o stopi aktivnosti ukazuju na postojanje velikog rodno gaza, 46,7% žena pripada radnoj populaciji u poređenju sa 62,9% muškaraca (Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije, Anкета o radnoj snazi, 2018).

Nakon poslednjih parlamentarnih izbora za Narodnu skupštinu Srbije, Skupština je formirana sa udelom žena od 37.14%³, što ispunjava uslove definisane izbornim zakonom o zastupljenosti manje zastupljenog pola. Pored toga, u pogledu političke moći, a prema podacima iz aprila 2016. godine, žene su zauzimale 35% parlamentarnih mesta u Skupštini AP Vojvodine.⁴

Opis projekta

Predmet evaluacije jeste projekat „Zaustavi – Zaštiti – Pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini”, koji je sprovodio u poslednje tri godine (od 2016. do početka 2019. godine) Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, u partnerstvu sa Centrom za podršku ženama - Kikinda, a uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama (UNTF). Evaluaciju su sproveli eksperti iz SeConS Grupe za razvojnu inicijativu.

Prema projektnom dokumentu, projekat je za cilj imao da obuhvati 5000 žena i devojčica iz sledećih kategorija: 3500 žena i devojčica žrtava nasilja, 1000 žena i devojčica iz opšte populacije, 150 seksualnih radnica, 350 žena i devojčica sa invaliditetom. Projekat je takođe težio da direktno uključi 1850 profesionalaca (1500 zdravstvenih radnika i 350 profesionalaca iz svih sektora iz sistema podrške), kao i da dopre do opšte javnosti.

¹ U ovom izveštaju termini upotrebljeni u gramatičkom muškom rodu odnose se i na ženski rod.

² <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-survey-methodology-sample-and-fieldwork>

³ <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/народна-скупштина-у-бројкама/полна-структура.1731.html>

⁴ <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Statistika.aspx?s=poslanici&r=1>

Sveobuhvatni projektni cilj bio je da „žene i devojčice u Južnobačkom, Zapadnobačkom, Severnobačkom, Sremskom, Južnobanatskom, Centralnobanatskom i Severnobanatskom okrugu Autonomne pokrajine Vojvodine, budu bolje zaštićene od rodno zasnovanog, naročito seksualnog nasilja i da žrtve dobijaju unapređene usluge zdravstvene podrške i usluge psihosocijalne podrške u institucijama do decembra 2018. godine”. Pozivajući se na sveobuhvatni cilj projekta, četiri očekivana rezultata projekta definisana su kako sledi:

1. **Rezultat 1:** Pružaoci zdravstvenih i drugih usluga unapređuju upotrebu protokola, prikupljanje podataka i koordinaciju kako bi ojačali institucionalni sistem zaštite i odgovor na rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje (RZSN) u Autonomnoj pokrajini Vojvodini.
2. **Rezultat 2:** Centri za žrtve seksualnog nasilja su pilotirani i pružaju unapređene zdravstvene i psihosocijalne usluge ženama i devojčicama koje su pod rizikom ili su doživele nasilje u 7 okruga u AP Vojvodini.
3. **Rezultat 3:** Multisektorska saradnja u 7 opština AP Vojvodina je unapređena da može efikasno i efektivno da rešava slučajeve RZSN, da se razmenjuju informacije kako bi se unapredile politike, usluge i odgovor na RZSN.
4. **Rezultat 4:** Žene i devojčice, opšta javnost i profesionalci uključeni u sistem zaštite u Vojvodini imaju više znanja i veću svest o rodno zasnovanom nasilju (RZN) kao problemu javnog zdravlja, posebno o seksualnom nasilju, kao i o mogućnostima pristupa sistemu podrške.

Bilo je planirano da se svaki od ovih očekivanih rezultata ostvari pomoću specifičnih projektnih ishoda. Na osnovu sveobuhvatnog cilja projekta, projektnih rezultata i ishoda, moguće je pridržavati se teorije promene, pošto je realizacija projektnih ishoda dovela do postizanja projektnih rezultata, a to je na kraju rezultiralo postizanjem sveobuhvatnog projektnog cilja, odnosno uvođenja očekivanih promena.

Svrha i ciljevi evaluacije

Svrha evaluacije jeste da oceni da li je projekat doprineo suzbijanju nasilja nad ženama i devojčicama u AP Vojvodini, ali isto tako i da otkrije da li je bila uspostavljena dobra saradnja između partnera koji su sprovodili projekat i na koji je način projekat u vezi sa drugim inicijativama u regionu, na nacionalnom i međunarodnom nivou. Uz to, svrha evaluacije jeste da se donesu preporuke za revidiranje strateških dokumenata koristeći sve pozitivne promene koje su uvedene za vreme sprovođenja projekta, koji je dobio smanjenje rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja u AP Vojvodini, ali i na celoj teritoriji zemlje.

Imajući u vidu prethodno navedenu svrhu evaluacije projekta, ciljevi evaluacije su sledeći:

- 1) da se sprovede evaluacija celog projekta (od početka do kraja), u odnosu na kriterijume efektivnosti, relevantnosti, efikasnosti, održivosti i uticaja, kao u odnosu na kriterijum rodne ravnopravnosti i ljudskih prava;
- 2) da se identifikuju ključne naučene lekcije, pozitivne promene i dobre prakse koje doprinose suzbijanju nasilja nad ženama i devojčicama (kriterijum stvaranja znanja).

Ciljna publika

Izveštaj o evaluaciji mogao bi da bude od koristi nosiocu projekta (Pokrajinskom sekretarijatu za zdravstvo) i partneru na projektu (Centru za podršku ženama – Kikinda), donatoru (UNTF), predstavnicima svake projektne komponente. Ključni nalazi, zaključci i preporuke takođe bi mogli biti od koristi donosicima odluka na centralnom nivou (Ministarstvo zdravlja, Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada, zapošljavanja, boračka i socijalna pitanja i druga relevantna ministarstva i državne institucije), na pokrajinskom nivou (Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i rodnu ravnopravnost, kao i druge relevantne institucije u AP Vojvodini) i na lokalnom nivou (lokalne samouprave, lokalna tela za rodnu

Završni evaluacioni izveštaj

ravnopravnost i dr.). Uz to, izveštaj bi mogao biti koristan međunarodnim organizacijama i NVO u Srbiji, kao i drugim stručnjacima koji delaju u oblasti ljudskih prava i rodne ravnopravnosti (posebno u oblasti prevencije i zaštite od nasilja).

Metodologija evaluacije

Dizajn evaluacije oslanja se na smernice i standarde Povereničkog fonda UN za eliminisanje nasilja nad ženama. To znači da je evaluacija sprovedena imajući u vidu rodnu perspektivu i uzimajući u obzir objektivne odnose moći u društvu, osnaživanje i uključivanje društvenih grupa, kao i načela nezavisnosti i integriteta, transparentnosti, kvaliteta, kredibiliteta i etičnosti.

Za potrebe sprovođenja evaluacije, korišćeni su višestruki izvori podataka: dostupne publikacije, članci, izveštaji, baze podataka, relevantni pravni i strateški dokumenti, Studija o polaznom stanju i Završna studija, godišnji izveštaji, kao i izveštaji o napredovanju koje je nosilac projekta podnosio Povereničkom fondu UN, periodični izveštaji koje su predstavnici svake projektne komponente podnosili nosiocima projekta, svi relevantni podaci prikupljeni tokom projekta (baze podataka, prikupljeni materijali u svrhu praćenja rezultata projekta, beleške sa sastanaka, itd.), podaci direktno prikupljeni od strane evaluacionog tima tokom procesa sprovođenja evaluacije.

Glavni akteri su konsultovani tokom planiranja i implementacije evaluacije. Učešće korisnika je takođe ostvareno kroz učešće u fokus grupnim diskusijama i primenom drugih metoda prikupljanja podataka. Evaluacija je sprovedena koristeći razne metode, uključujući: **analizu sadržaja** prikupljenih podataka, dokumenata i literature; **fokus grupne diskusije i intervju** sa različitim korisnicima (ženama, uključujući žene iz osetljivih grupa, profesionalcima koji se bave slučajevima RZSN, ženskim NVO koje rade u AP Vojvodini); **razgovore** sa predstavnicima svake projektne komponente i donatorom; **sistematsko posmatranje** funkcionisanja centara za žrtve seksualnog nasilja u 7 opština; **studije slučajeva** koji ilustruju primere dobre prakse.

Uzorak evaluacije projekta bio je dizajniran u odnosu na opšti projektni cilj, imajući u vidu različite aktere koji su uključeni u projekat, kao i prikupljanje podataka tokom implementacije projekta. Tokom procesa evaluacije, vođeni su razgovori sa ukupno 37 ispitanika (nosioci projekta, predstavnici donatora, predstavnici projektnih komponenti, korisnici projekta, itd.), dok je 41 ispitanik učestvovao u fokus grupnim diskusijama. Uz to, evaluacija je obuhvatila analizu svih upitnika koje su dostavili profesionalci (zdravstveni radnici, profesionalci iz socijalne zaštite, tužilaštva, policije, pravosuđa, NVO) koji su prošli obuke organizovane tokom implementacije projekta, kao i žene žrtve rodno zasnovanog nasilja koje su koristile bilo koji oblik podrške (institucionalna zaštita ili zaštita neke NVO). Ova analiza prikupljenih upitnika je već uključena u *Studiju o polaznom stanju i/ili Završnu studiju*.

Članovi evaluacionog tima su identifikovali određena ograničenja metodologije za sprovođenje evaluacije i ograničenja koja se odnose na sam projekat, kao i strategije kojima su ova ograničenja prevaziđena. Prvo, određene indikatore definisane projektnom matricom bilo je moguće porediti u utvrđenim vremenskim tačkama samo do određenog stepena, jer se kontekst u kom su bili definisani (prevashodno pravni okvir) značajno promenio tokom vremena. To je slučaj sa indikatorom koji se odnosi na multisektorsku saradnju (MSS). Drugo, dostupnost određenih podataka predstavljala je još jedno metodološko ograničenje u procesu evaluacije projekta – na primer, ne postoji centralizovani sistem evidencije slučajeva rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja.

Takođe, postojala je poteškoća u uspostavljanju kontakta sa ženama žrtvama nasilja, posebno ženama žrtvama seksualnog nasilja, koje su bile spremne da podele svoja iskustva sa postojećim sistemom podrške, prvenstveno sa centrima za žrtve seksualnog nasilja (CŽSN). Evaluacioni tim je procenio da bi bilo najbolje da razgovore sa ovim ženama vode savetnice angažovane u centrima za žrtve seksualnog nasilja, odnosno osobe koje imaju licencu za rad sa ovom osetljivom grupom. Kako bi osigurali da nema sukoba interesa, savetnice su mogle da realizuju razgovore isključivo sa ženama kojima prethodno nisu

pružale direktnu podršku. Ipak, može se pretpostaviti da je to što su razgovore vodile savetnice angažovane u centrima ograničilo vrstu informacija koju su davale žene žrtve seksualnog nasilja. Na kraju, zadovoljstvo projektnim rezultatima od strane seksualnih radnica nije bilo moguće oceniti, iako seksualne radnice predstavljaju jednu od primarnih ciljnih grupa projekta (primarne korisnice). Uspešno funkcionisanje CŽSN odnosi se na efikasnu saradnju ne samo zdravstvenog i nevladinog sektora, već i svih sektora unutar sistema zaštite, kao i obaveznog izveštavanja o slučajevima nasilja nadležnim institucijama. Pošto prostitucija nije legalna aktivnost u Republici Srbiji, nije se očekivalo da će se seksualne radnice obraćati CŽSN za pomoć u slučajevima nasilja, kome su vrlo često izložene.

Ključni nalazi i zaključci

1. Efektivnost

Glavni nalazi

Opšti cilj projekta, odnosno pružanje ženama bolje zaštite od rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, ostvaren je u poređenju sa situacijom na početku projekta, ali kvalitet pruženih usluga se razlikuje od opštine do opštine.

Centri su uspostavljeni u Kliničkom centru Vojvodine i šest opštih bolnica gde je bilo planirano njihovo osnivanje. Obezbeđen je sav neophodan materijal za njihov rad, a zaposleni u Centrima su obučeni da rade u skladu sa dogovorenim procedurama. Međutim, funkcionisanje i kvalitet svih Centara nisu bili u potpunosti dosledni.

Znanje i svest o seksualnom nasilju i potrebama žrtava ovog vida nasilja među zdravstvenim radnicima se značajno unapredilo, kao i adekvatne procedure podrške koju treba da pružaju. Razumevanje *Posebno protokola Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju*⁵ takođe se poboljšalo, a koje je bilo veoma loše na početku projekta (samo 4-5 zdravstvenih ustanova su koristile protokol), a više od 90% zdravstvenih ustanova su uvele i sprovodile ovaj protokol na kraju projekta (*izvor: Izveštaj o napredovanju*).

Multisektorska saradnja se unapredila uvođenjem procedura i protokola o saradnji između institucija. Koristeći procedure i protokole, utvrđene su nadležnosti kao i veoma precizno definisane procedure za postupanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Sistematska podrška od strane Ministarstva unutrašnjih poslova je nedostajala, jer nisu obavestili sve policijske uprave u opštinama gde su bili formirani centri za žrtve seksualnog nasilja o implementaciji projekta i nisu preporučili saradnju sa tim centrima, tako da je bilo neophodno kontaktirati svaku pojedinačnu policijsku upravu radi uspostavljanja saradnje. Pored toga, treba imati u vidu da je učestalost i kvalitet saradnje između sektora umnogome varirao od opštine do opštine.

Kampanja je sprovedena tokom celog trajanja projekta. Obuhvatila je više od 300 priloga objavljenih putem pisane štampe, TV i radija, društvenih mreža i internet portala. Najčešći su bili članci pisani za štampane i elektronske medije. Efektivnost deljenja informacija i podizanja svesti pomoću kampanje i medija takođe je bila zadovoljavajuća, iako bi, zbog oslanjanja na male lokalne medije i mreže institucija i organizacija koje su na neki način bile obuhvaćene projektnim aktivnostima, bilo teško da se očekuje da informisanost o radu CŽSN bude ujednačena na celoj teritoriji Vojvodine.

⁵ https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/700/Primn%20Psbn%20prtkl_2012%20konacno.pdf

Glavni zaključci

Najveći uspeh projekta jeste uspostavljanje pilot Centara za žrtve seksualnog nasilja, koji su pružali nove oblike podrške žrtvama seksualnog nasilja. Svi centri za žrtve seksualnog nasilja koji je trebalo da se formiraju u fazi pilotiranja bili su uspostavljeni u skladu da planiranom dinamikom. Najveći doprinos rada centara bilo je pružanje psihosocijalne podrške od strane savetnica iz nevladinog sektora. Obuke za profesionalce iz zdravstvenih ustanova pomogle su da oni bolje razumeju problem rodno zasnovanog nasilja i da na bolji način vrše evidenciju o slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Profesionalci iz svih sektora (zdravstvo, policija, socijalna zaštita, pravosuđe, NVO) koji pružaju usluge zaštite u slučajevima nasilja nad ženama, stekli su kroz obuke znanje o radu drugih sektora i o načinu na koji funkcioniše multisektorska saradnja, koja je do 1. juna, 2017, godine bila regulisana Opštim i Posebnim protokolima, a posle toga Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici.

Mehanizmi planiranja, koordinacije, praćenja i izveštavanja je ocenjeni su kao efikasni, redovno je vršeno praćenje rezultata, što je omogućilo da se unapredi planiranje i sprovođenje svake naredne faze projekta.

2. Relevantnost

Glavni nalazi

Usluga je u potpunosti u skladu sa ključnim međunarodnim i nacionalnim zakonima i politikama. Takođe, u skladu je sa **Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici** koja obezbeđuje uspostavljanje posebnih usluga zaštite za žrtve koje su pretrpele bilo koji oblik nasilja koji je obuhvaćen ovom Konvencijom, uključujući seksualno nasilje. Usluga je takođe u skladu sa **Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici** koji je usvojen nakon početka implementacije projekta. Pored toga, ona je u skladu sa **Programom za zaštitu žena od nasilja u porodici, partnerskim odnosima i od drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini 2015-2020**. Aktivnosti ovog projekta bile su usmerene na senzibilizaciju opšte javnosti, posebno profesionalaca koji su zaduženi za pružanje podrške ženama u slučajevima nasilja, što je u skladu i sa **Konvencijom za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena** i **Zakonom o zabrani diskriminacije**.

Obuka o rodno zasnovanom nasilju i multisektorskoj saradnji je i na kraju projekta veoma važna, s obzirom da je obuhvat zdravstvenih radnika obukom bio nedovoljan (na početku projekta samo je 3% zaposlenih u relevantnim institucijama prošlo obuku, a taj se broj značajno povećao i sada iznosi 24%, ali i dalje ostaje mali u odnosu na stvarne potrebe), a postoji i česta fluktuacija zaposlenih u zdravstvenom sistemu.

Glavni zaključci

Rezultati sprovedenog istraživanja o nasilju nad ženama pokazuju da je seksualno nasilje i dalje prisutno u Srbiji i da još uvek ne postoji adekvatan model za zaštitu žrtava seksualnog nasilja na čitavoj teritoriji Srbije koji bi odgovarao potrebama žena. Projekat je unapredio kvalitet usluga na teritoriji AP Vojvodine, ali i dalje treba da se promovišu i predstavljaju svim relevantnim državnim institucijama (Ministarstvu zdravlja, Ministarstvu rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja itd) kako bi se one uspostavile i na čitavoj teritoriji Srbije.

Svi projektni ciljevi su važni, s obzirom na to da je seksualno nasilje i dalje prisutno. Projekat je unapredio kvalitet usluga koje se pružaju na čitavoj teritoriji AP Vojvodine, ali i dalje postoji potreba za daljim poboljšanjem kako bi se u potpunosti odgovorilo na potrebe žena. Usluge centara za žrtve

seksualnog nasilja, koji su pilotirani ovim projektom, trebalo bi da se prošire kako bi se pokrila cela teritorija Srbije.

3. Efikasnost

Glavni nalazi

Na osnovu razgovora sa nosiocima projekta koji su vođeni tokom procesa evaluacije, kao i uvida u različite izveštaje koji su pripremljeni tokom implementacije projekta, može se oceniti da je projekat efikasno sproveden. Gotovo sve projektne aktivnosti bile su sprovedene u skladu sa planiranom dinamikom. Planovi aktivnosti projektne komponente dostavljani su periodično u pisanoj formi na koordinacionim sastancima, a predstavnici svake projektne komponente su uvek usmeno najavljivali aktivnosti koje su bile planirane da se sprovedu u određenom vremenskom periodu. Rokovi za finalizaciju specifičnih aktivnosti bili su produženi samo u malom broju slučajeva, a to je bilo uslovljeno spoljašnjim faktorima, odnosno, faktorima na koje projektne tim nije mogao direktno da utiče.

Jedan od ključnih izazova sa kojima se suočio nosilac projekta bio je knjigovodstveni sistem koji se koristi u javnoj upravi, a koji se razlikuje od sistema finansijskog izveštavanja koji je zahtevao donator. Zbog toga je postojala potreba za periodom učenja, usklađivanja i kontinuiranog dvostrukog knjiženja finansijskih naloga tokom implementacije projekta, što je povećalo obim posla koji je projektne tim trebalo da obavi tokom sprovođenja projekta. Uprkos ograničenjima, izveštavanje prema donatoru je bilo prema planu. Jedino kašnjenje se dogodilo kada je dostavljen finansijski izveštaj u okviru Izveštaja o napredovanju 2018. godine, koji je bio uzrokovan problemima koji su nastali u onlajn sistemu izveštavanja. Periodični izveštaji o aktivnostima su kompletirani i blagovremeno dostavljeni nosiocu projekta, a izradili su ih predstavnici svake projektne komponente u posebno utvrđenim vremenskim periodima (na polugodišnjem ili kvartalnom nivou).

Resursi su bili uglavnom adekvatni, uz nekoliko izuzetaka. Svi predstavnici projektne komponente istakli su važnost dobrog upravljanja projektom, uspostavljanje odlične saradnje i stalne komunikacije među predstavnicima projektne tima kao ključni faktor koji je doprineo prevazilaženju dilema i poteškoća, kao i uspešnom završetku svih projektne aktivnosti. Donator je takođe istakao da je ljudska komponenta bila ključna za sprovođenje ovakvog projekta i da je rukovodstvo pokazalo zrelost i fleksibilnost.

Finansijski resursi su uglavnom bili dovoljni, sa malim izuzecima, prevashodno kod pokrivanja troškova partnerske nevladine organizacije. Uz to, promena kursa valute, odnosno slabljenje valute u kojoj su dobijena sredstva za projekat, odrazilo se na dostupna sredstva za sprovođenje projektne aktivnosti u drugoj polovini projekta. Zbog ove promene, između ostalog, iznos finansijske nadokande za pružanje psihosocijalne podrške u ČŽSN bio je umanjen, što je predstavljalo jedan od faktora koji su uticali na to da savetnice prestanu sa radom u nekim ČŽSN. S druge strane, na predlog koordinatorke projekta, a uz prethodno dobijenu saglasnost od portfolio menadžerke, učinjene su određene promene u planu sprovođenja obuka za zaposlene u zdravstvenom sektoru, usled kojih je treća godina projekta počela čak sa određenim uštedama u budžetu.

Što se tiče organizacionih kapaciteta, pojavili su se određeni izazovi zbog nejednake raspodele posla. Previše posla je radila samo jedna osoba, koja je obavljala više od 50% administrativnih aktivnosti. Odobrenje donatora u vezi sa dostavljenim izveštajima (Izveštaji o napredovanju i Godišnji izveštaji) predstavljalo je važan signal da je sprovođenje projekta na dobrom putu, što je posebno doprinelo da rukovodstvo stekne poverenje u osobe koje su najviše bile angažovane u koordiniranju i implementaciji projektne aktivnosti.

Glavni zaključci

Svi prikupljeni podaci tokom procesa evaluacije i materijali/dokumenta koje je evaluator pregledao pokazuju da su projektne aktivnosti efikasno sprovedene prema planiranom rasporedu, sa samo nekoliko izuzetaka. Iako je bilo nekoliko izazova u vezi sa efikasnošću projekta, u svakom posebnom slučaju je nosilac projekta izradio strategije za smanjenje rizika kako bi prevazišao postojeće izazove. Verovatno najveći izazov predstavljao je sistem finansijskog izveštavanja koji je zahtevao donator, a koji se razlikovao od knjigovodstvenog sistema koji se koristi u javnoj upravi. S druge strane, ljudska komponenta je ocenjena od strane mnogih ispitanika kao ključni faktor koji je doprineo povećanju efikasnosti projekta. Dobro upravljanje projektom, uspostavljanje odlične saradnje i stalne komunikacije među predstavnicima projektnog tima bili su od suštinske važnosti za stvaranje okruženja u kome je svaka osoba uključena u sprovođenje projekta nastojala da pruži sve od sebe kako bi se ostvarili planirani rezultati.

4. Održivost

Glavni nalazi

Projekat „Zaustavi – Zaštiti – Pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“ pokazao je da je moguće osnovati centre za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa pilotiranim modelom, a takva vrsta podrške je neophodna ženama žrtvama seksualnog nasilja. Održivost CŽSN je uslovljena brojnim faktorima, kao što su politička volja, finansijski resursi, ljudski resursi, znanje i nadležnosti profesionalaca koji pružaju podršku, motivacija profesionalaca, organizacioni kapaciteti, itd.

Mogućnosti za održivost centara za žrtve seksualnog nasilja predstavljene su detaljno u ključnom dokumentu koji je nastao kao rezultat implementacije projekta, *Preporuke za rad centara za žrtve seksualnog nasilja*. U kratkoročnom periodu je održivost uspostavljenih centara moguća ukoliko se usluge koje pružaju CŽSN integrišu u postojeći način organizacije zdravstvenih ustanova, pri čemu će zdravstvena zaštita i podrška biti dostupne 24 sata dnevno (što je slučaj sa ustanovama gde su CŽSN pilotirani), uz finansijsku podršku prevashodno za uslugu psihosocijalne podrške. Zahvaljujući posvećenosti partnerske organizacije na projektu, Centra za podršku ženama iz Kikinde, obezbeđeni su finansijski izvori za dvogodišnji rad savetnica koje pružaju psihosocijalnu podršku u tri CŽSN – u Novom Sadu, Kikindi i Zrenjaninu. Opstanak rada CŽSN u Subotici, Somboru, Sremskoj Mitrovici i Vršcu, koji bi u potpunosti bili u skladu sa pilotiranim modelom, za sada je neizvestan. Dugoročno gledano, neophodno je zakonom definisati poziciju i sadržaj usluga CŽSN u odnosu na sistem zdravstvene i sistem socijane zaštite, što bi zahtevalo promene u određenim podzakonskim aktima.

Ljudski resursi su takođe veoma važni za održivost ostvarenih projektnih rezultata. Mnogi učesnici su tokom procesa evaluacije istakli da su profesionalci koji pružaju podršku ženama bili preopterećeni poslom. Imajući u vidu zabranu zapošljavanja u javnom sektoru, koja je još uvek na snazi, sada ne postoji mogućnost da se poveća broj profesionalaca koji pružaju podršku ženama žrtvama nasilja, bez obzira na uslozljavanje posla koji obavljaju. Pored toga, postoji i velika fluktuacija zaposlenih u zdravstvenom sektoru, a ograničavajući faktor u civilnom sektoru jeste taj što organizacije koje imaju licencu za pružanje specijalizovanih usluga podrške ženama žrtvama svih oblika rodno zasnovanog nasilja, ne postoje u svim opštinama.

Motivacija, adekvatne kompetencije i senzibilizacija profesionalaca angažovanih u CŽSN takođe su važni faktori koji bi mogli da povećaju šanse održavanja pozitivnih promena koje su uvedene tokom sprovođenja projekta. Kako bi se nastavilo sa obukama nakon završetka projekta, tri programa obuke su pripremljena u završnoj fazi projekta. Jedan program se odnosi na ulogu zdravstvenog sistema, na principe i standarde zdravstvene zaštite i psihološke podrške žrtvama seksualnog nasilja i drugih oblika

Završni evaluacioni izveštaj

rodno zasnovanog nasilja. Drugi program je posebno usmeren na ulogu i zadatke ginekologa u prevenciji i zaštiti žrtava seksualnog nasilja, dok se treći program odnosi na ulogu medicinskih sestara u pružanju nege i podrške žrtvama seksualnog nasilja. Dok je akreditacija za program koji se odnosi na ulogu i zadatke ginekologa u prevenciji i zaštiti žrtava seksualnog nasilja dobijena od strane Zdravstvenog saveta Srbije, uskoro će se zatražiti akreditacije za druga dva programa.

Što se tiče multisektorske saradnje, i dalje postoje dva problema koja mogu da otežaju održivost. Prvi se odnosi na saradnju između Grupa za koordinaciju i saradnju (koje se sastoje od predstavnika javnog tužilaštva, policije i centara za socijalni rad) i drugih institucija/organizacija (zdravstvene ustanove, NVO i dr.). Ova saradnja treba da se unapredi u narednom periodu. Drugi problem je otpor predstavnika svih državnih institucija da saraduju sa organizacijama civilnog društva. Iako je saradnja između državnog sektora i organizacija civilnog društva bila uspostavljena projektom, i dalje postoji mnogo prostora za poboljšanje te saradnje.

Gotovo sve osobe sa kojima su se vodili razgovori tokom procesa evaluacije, a koji su bili angažovani na projektu, izjavili su da bi u budućnosti bili zainteresovani da učestvuju na istom ili sličnom projektu. Njihovo iskustvo i stečena znanja su od velike važnosti za uspostavljanje rada ČŽSN, ukoliko se prošire na druge opštine/gradove ili na čitavu teritoriju Republike Srbije.

Glavni zaključci

Pitanje održivosti ostvarenih projektnih rezultata, posebno Centara za žrtve seksualnog nasilja, uslovljeno je brojnim faktorima, kao što su finansijski resursi, politička volja, znanje i kompetencije profesionalaca koji pružaju podršku, motivacija profesionalaca, organizacioni kapaciteti, itd. Rezultati i pristup mogu da se primene na druge regione Srbije sa malim usklađivanjima, ali teško je oceniti da li će se to desiti, imajući u vidu da neće svi ČŽSN, koji su pilotirani tokom implementacije projekta, nastaviti svoj rad potpuno u skladu sa pilotiranim modelom. Dalje unapređivanje multisektorske saradnje, posebno saradnje između državnog i civilnog sektora je neophodno zato što samo zajednička nastojanja i dobra saradnja između svih sektora (zdravstva, policije, socijalne zaštite, pravosuđa, tužilaštva, NVO), a koje ne zavisi od pojedinaca, mogu da dovedu do održivosti ostvarenih projektnih rezultata i doprinesu suzbijanju rodno zasnovanog nasilja.

5. Uticaj

Glavni nalazi

Projekat je u najvećoj meri doprineo suzbijanju nasilja nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena kroz pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja, što je jedan potpuno novi mehanizam u sistemu podrške ženama žrtvama seksualnog nasilja, kao posebnom obliku rodno zasnovanog nasilja. Predstavnici svih ČŽSN istakli su da je najveći doprinos projekta uključivanje psihosocijalne podrške, kao jednog veoma važnog oblika podrške, koji je nedostajao u postojećim institucionalnim mehanizmima.

Implementacija projekta, posebno realizacija obuka za profesionalce imala je značajan uticaj na jačanje institucionalnog sistema zaštite žena žrtava rodno zasnovanog nasilja. Na osnovu upitnika koje je popunilo 23 rukovodilaca iz zdravstvenih ustanova, najmanje šest meseci nakon završetka obuke Medicinskog fakulteta, može se zaključiti da je njihova ocena da je obuka imala značajan uticaj na podizanje kapaciteta zdravstvenih profesionalaca i podstakla ih da u svojim ustanovama koriste i primenjuju protokole, prikupljaju podatke i koordiniraju svoj odgovor na RZSN. Obuka za multisektorsku saradnju je uglavnom bila važna jer je okupila sve sektore, predstavnike svih institucija i organizacija koje pružaju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja – predstavnike policije, centara za socijalni rad, zdravstvo, pravosuđe, tužilaštvo, nevladine organizacije. Profesionalci koji su

prošli kroz ovu obuku, posebno su istakli da su u obuci za multisektorsku saradnju imali priliku da se bolje upoznaju sa nadležnostima svakog sektora. Pored toga, imali su priliku da vide kako saradnja između sektora treba da funkcioniše na konkretnim primerima iz prakse, i smatrali su da je obuka veoma korisna.

Na osnovu analize upitnika koje su popunila 453 zaposlena u zdravstvenim ustanovama na početku obuke za zdravstvene radnike, primećuje se da je civilni sektor bio veoma retko prepoznat kao važna spona u multisektorskoj saradnji. Važnost saradnje sa policijom je gotovo uvek prepoznata (97,7%) kao i sa centrima za socijalni rad (98,4%), dok je važnost saradnje sa nevladinim sektorom prepoznata samo u polovini slučajeva (55,6%). Važan efekat projekta jeste saradnja između javnog i civilnog sektora, preciznije rečeno, između zaposlenih u zdravstvenom sektoru i profesionalca iz ženskih nevladinih organizacija. Zdravstveni radnici koji su bili u direktnom kontaktu sa savetnicama, prepoznali su civilni sektor kao partnera. Ipak, unapređenje multisektorske saradnje je samo delimično bilo pod direktnim uticajem ovog projekta, jer je saradnja prevashodno bila pod uticajem promena uvedenih Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, koji je stupio na snagu 1. juna 2017. godine.

Primarni i sekundarni korisnici, čije je mišljenje bilo moguće uključiti u proces evaluacije, zadovoljni su projektnim rezultatima. Na osnovu upitnika koje su na početku i na kraju projekta popunile žene žrtve različitih oblika rodno zasnovanog nasilja, a koje su korisnice sistema podrške, primetno je da su ispitanice ocenile sve institucije boljom ocenom u poređenju sa ocenom koju su dale na početku projekta. Najveći napredak je ostvaren u pružanju podrške od strane policije – 2016. bilo je 40% zadovoljnih korisnica, a 51% 2018. Razgovori vođeni sa po jednom korisnicom iz CŽSN u Subotici, Kikindi i Zrenjaninu pokazuju da je dobijena podrška u CŽSN bila od koristi ženama koje su žrtve seksualnog nasilja. Sve ispitanice su istakle značaj psihosocijalne podrške i kako bi preporučile CŽSN svim drugim ženama koje prolaze kroz ista ili slična traumatična iskustva kroz koja su one prošle. Fokus grupe diskusije (FGD) sa ženama iz opšte populacije ukazuju na to da se u poređenju sa periodom od pre tri godine sistem podrške ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja poboljšao.

Zadovoljstvo profesionalca iz zdravstvenog sistema projektnim rezultatima odražava se na spremnost većine ispitanika (84%), sa kojima su se vodili razgovori u finalnoj fazi projekta, da učestvuju u aktivnostima na sličnom projektu u budućnosti. Članovi svih radnih grupa u zdravstvenim ustanovama, gde su CŽSN bili formirani, takođe su veoma zadovoljni projektnim rezultatima, posebno pilotiranjem CŽSN u koje su bili direktno uključeni. Članovi grupa za koordinaciju i saradnju (predstavnicima osnovnog javnog tužilaštva, policije i centara za socijalni rad) sa kojima su vođeni razgovori/FGD na kraju projekta, a koji su bili direktno uključeni u aktivnosti projekta, smatraju da je projekat ostvario dobre rezultate kroz pilotiranje CŽSN i obuke realizovane unutar projekta.

Prema oceni koju su dali predstavnici projektnog tima, projekat je nedvosmisleno doprineo podizanju svesti zaposlenih u sistemu zaštite od rodno zasnovanog nasilja, ali i lokalnog stanovništava, iako u ograničenom obimu. Kampanja koja je bila integralni deo projekta trajala je 3 godine kao i sam projekat, i obuhvatila je više od 300 različitih saopštenja za javnost, TV i radio emisija, objava putem društvenih mreža i internet portala. Prema podacima koji se zasnivaju na oceni rejtinga TV i radio emisija, Fejsbuka i vebajta samog projekta, kao i praćenja drugih kanala pomoću kojih su plasirane informacije o projektnim aktivnostima, kampanja je obuhvatila više od 25.000 stanovnika AP Vojvodine. Žene iz opšte populacije, koje su učestvovala u fokus grupnim diskusijama, koje su bile realizovane u okviru procesa prikupljanja podataka za potrebe evaluacije projekta, smatraju da se danas mnogo češće razgovara o rodno zasnovanom nasilju, da ima više aktivnosti usmerenih na prevenciju nasilja i podizanje svesti žena koje su žrtve nasilja, čemu je i projekat nedvosmisleno doprineo.

Glavni zaključci

Na osnovu informacija i podataka dobijenih tokom evaluacije projekta „ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini” može se

zaključiti da je najveći doprinos projekta bilo uspostavljanje Centara za žrtve seksualnog nasilja u sedam gradova u AP Vojvodini (po jedan u svakom okrugu AP Vojvodine). Pilotiranjem centara za žrtve seksualnog nasilja, sistem je „naučio” novu uslugu koja doprinosi boljoj zaštiti žena od seksualnog nasilja u AP Vojvodini, bolje ophođenje profesionalca uključenih u sistem zaštite i bolji odgovor na zadovoljenje potreba žena žrtava nasilja. Obuke za zdravstvene radnike i obuke za multisektorsku saradnju doprinele su povećanju znanja i senzibilizaciji profesionalca koji pružaju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja. Uz to, obuke su direktno uticale na bolje prepoznavanje slučajeva rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja od strane profesionalaca, kao i na pružanje adekvatnije zaštite i kvalitetnije usluge korisnicima sistema podrške. Projekat je nedvosmisleno doprineo unapređenju saradnje između civilnog i javnog sektora, posebno između zdravstvenih ustanova i ženskih nevladinih organizacija. Međutim, treba imati u vidu da je unapređenje multisektorske saradnje između policije, centara za socijalni rad i tužilaštva uglavnom bilo pod uticajem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, koji je stupio na snagu 1. juna 2017. godine. Zadovoljstvo korisnica promenama uvedenim tokom projekta predstavlja ključni dokaz ostvarenosti očekivanih rezultata.

6. Stvaranje znanja

Glavni nalazi

Ključni dokument koji je proistekao iz projekta i prevazišao njegove okvire predstavljaju *Preporuke za rad centara za žrtve seksualnog nasilja*. Ovim dokumentom ne samo da se reguliše rad CŽSN, već se i precizira kome su centri namenjeni, navodi se gde bi centri trebalo da se osnivaju, kako bi trebalo da izgleda prostorija CŽSN, koja je oprema neophodna za rad CŽSN, šta bi trebalo da budu osnovni principi rada CŽSN, lista usluga koju CŽSN treba da pružaju, organizaciona struktura i rukovodstvo, kao i preporuke za postupanje i mehanizmi za održivost usluga. *Vodič za MSS – „Korak ka boljoj zaštiti”* je takođe veoma važan dokument, jer postoji velika potreba da se jasno definiše i sistematizuje proces saradnje između institucija, što je ostvareno ovim Vodičem za MSS.

Glavni zaključci

Projekat je omogućio da se stvore i prenesu nova znanja o potrebama žena žrtava seksualnog nasilja, kako bi im se pružila obuhvatnija i kvalitetnija podrška. Projekat je uveo inovativni model podrške žrtvama seksualnog nasilja kroz formiranje Centara za žrtve seksualnog nasilja i povezao je sve relevantne institucije koje pružaju podršku, a u institucionalni sistem podrške uveo je uslugu psihosocijalne podrške. Pilotirani model CŽSN takođe može da se proširi i na druge sredine, uzimajući u obzir lokalni kontekst i koristeći iskustva i znanja stečena tokom pilotiranja centara.

7. Rodna ravnopravnost i ljudska prava

Glavni nalazi

Pristup poštovanja ljudskih prava i rodna perspektiva predstavljali su sastavni deo projekta, kako u izradi tako i u fazi implementacije. Žene iz posebno osetljivih kategorija, kao što su seksualne radnice i žene sa invaliditetom, bile su prepoznate kao grupe primarnih korisnica. Usluga podrške koju su pružali Centri za žrtve seksualnog nasilja ustanovljena je u skladu sa standardima koji se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje i prava (SRZP) žena, kako je definisano Programom postupanja Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju (ICPD). Pored toga, pilotiranje centara je u potpunosti bilo u skladu sa jednim od ključnih međunarodnih dokumenata zasnovanog na principima rodne ravnopravnosti i nediskriminacije, *Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska Konvencija)*. Dokumenta koja su nastala tokom sprovođenja projekta (izveštaji, vodiči, itd.) bili su pripremljeni imajući u vidu principe rodne ravnopravnosti. Proces pilotiranja i druge

Završni evaluacioni izveštaj

aktivnosti koje su sprovedene tokom projekta, kao što su obuke za profesionalce iz sistema prevencije i zaštite i ekspertske konferencije imale su za cilj, između ostalog, da destigmatizuju žene žrtve rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, kao i da doprinesu razvijanje svesti o tome da nasilje ne treba predstavljati tabu temu.

Tokom procesa prikupljanja, čuvanja i obrade podataka u svrhu praćenja i evaluacije projekta, u potpunosti su se poštovala ljudska prava ispitanika. Evaluacija projekta je u potpunosti pripremljena i sprovedena u skladu sa ključnim principima definisanim u dokumentu *Norme i Standardi Evaluacije* (UNEG, 2017). Učestvovanje u razgovorima, fokus grupnim diskusijama i popunjavanje različitih upitnika bilo je u potpunosti ostvareno na dobrovoljnoj bazi.

Glavni zaključci

Projekat „ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini” u potpunosti je posvećen rodnoj ravnopravnosti. Pristup poštovanja ljudskih prava bio je integrisan prilikom izrade projekta i njegove implementacije. Međutim, treba imati u vidu da su u postojećem društvenom kontekstu u Srbiji patrijarhalni vrednosni obrasci i dalje dominantni, što uključuje postojanje neravnopravnih odnosa između žena i muškaraca. Iako se ne može očekivati da se transformacija društvenih vrednosti i odnosa u društvu dogodi tokom kratkog vremenskog perioda, pod uticajem jednog projekta, može se zaključiti da je ovaj projekat ipak doprineo unapređenju postojećeg stanja.

Preporuke

Opšte

Neophodno je da projekat, koji se bavi složenim temama kao što je rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje nad ženama, obuhvati manji broj rezultata, a samim tim i manji broj indikatora i korisničkih grupa, u cilju postizanja boljih rezultata. Takođe, trebalo bi uspostaviti efikasan mehanizam za praćenje i evaluaciju projektnih rezultata.

Relevantni akteri: donatori, nosioci projekta

1. Efektivnost

- Veoma je važno da se jasno definišu uloge svakog učesnika u realizaciji projekta, kao i procedure za koordinaciju i komunikaciju, s ciljem da se postigne efektivnost projekta.

Relevantni akteri: menadžer projekta/koordinator projekta

- Neophodno je da se na godišnjem nivou nastavi prikupljanje podataka koje pružaju zdravstvene ustanove o slučajevima nasilja.

Relevantni akteri: Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo

- Neophodno je usvojiti podzakonski akt kojim bi se regulisalo uspostavljanje jedinstvenog sistema registrovanja slučajeva rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama.

Relevantni akteri: svi sektori uključeni u sistem prevencije i zaštite žena od nasilja

2. Relevantnost

- Od velike je važnosti da se redovno sprovode istraživanja na reprezentativnom uzorku opšte populacije i među izuzetno marginalizovanim grupama žena (žene sa invaliditetom, Romkinje, seksualne radnice, itd.) o prevalenci i karakteristikama nasilja na teritoriji AP Vojvodine, kao i teritoriji čitave Republike Srbije.

Relevantni akteri: državne institucije, naučne institucije (instituti, visokoškolske ustanove), međunarodne i lokalne nevladine organizacije

- Važno je koristiti relevantne podatke u kreiranju javnih politika i mera za podršku specifičnim grupama žena žrtava nasilja.

Relevantni akteri: kreatori javnih politika na centralnom nivou, pružaoci usluga podrške

3. Efikasnost

- Pre sprovođenja projekta, važno je da predstavnici tima koji realizuje projekat prođu obuku o načinu koji je neophodan za upravljanje finansijama na datom projektu, zato što se knjigovodstveni sistem koji se koristi u javnoj upravi razlikuje od finansijskog izveštavanja koje zahteva donator.

Relevantni akteri: donatori, nosioci projekta

- Prilikom planiranja budućih projekata treba uvrstiti kampanju u sastavni deo projekta, važno je da podnosioci predloga projekta dobiju vodič za organizovanje kampanje. Uz to, važno je da se omogući opredeljivanje sredstava za koordiniranje projektnih aktivnosti i finansijsku administraciju projekta za partnersku nevladinu organizaciju (u slučaju kada je nosilac projekta državna institucija/organ).

Relevantni akteri: donatori

4. Održivost

- Važno je da se obezbedi stalna finansijska podrška za usluge psihosocijalne podrške putem raspodele sredstava iz lokalnih budžeta i budžetskih linija na pokrajinskom nivou.

Relevantni akteri: lokalne samouprave, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, donatori – međunarodne organizacije

- Kabinet za zaštitu žrtava seksualnog nasilja treba da se formira na Odeljenjima za ginekologiju u zdravstvenim ustanovama gde bi bili uspostavljeni ČŽSN.

Relevantni akteri: menadžeri u zdravstvenim ustanovama, Odeljenja za ginekologiju u zdravstvenim ustanovama, zdravstveni profesionalci i predstavnici organizacija civilnog sektora

- Neophodno je predstaviti projektne rezultate, posebno pilotirani model ČŽSN, relevantnim institucijama na centralnom nivou (ministarstvima, Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost, itd.).

Relevantni akteri: Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo

Završni evaluacioni izveštaj

- Neophodno je definisati pravni okvir za kontinuirano finansiranje programa obuke zdravstvenih radnika o rodno zasnovanom, posebno seksualnom nasilju.

Relevantni akteri: Ministarstvo zdravlja

- Važno je da svi programi obuke koji su pripremljeni u okviru projekta budu akreditovani, tako da se znanje i veštine profesionalca koji pružaju podršku žrtvama rodno zasnovanog, a posebno seksualnog nasilja, kontinuirano unapređuju.

Relevantni akteri: Odbori za akreditaciju

- Važno je da se nastavi rad na poboljšanju saradnje između sektora uključenih u sistem prevencije i zaštite od rodno zasnovanog i seksualnog nasilja. Posebno je važno da se unapredi saradnja između civilnog i državnog sektora.

Relevantni akteri: predstavnici svih institucija/organizacija na lokalnom nivou

- Neophodno je da se poveća broj zaposlenih u svim institucijama koje su obučene i imaju nadležnosti da rade na slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Pored toga, preporučuje se da se stvore mehanizmi, na nivou čitavog sistema, za nagrađivanje za požrtvovanost i posvećenost pojedinaca u ovim institucijama.

Relevantni akteri: Vlada, ministarstva, relevantne institucije na pokrajinskom nivou

- Neophodno je uraditi više po pitanju informisanja žena žrtava nasilja koje su izuzetno marginalizovane (žene sa invaliditetom, Romkinje, seksualne radnice, žene koje žive u ruralnim oblastima i dr.) o njima dostupnim uslugama (uključujući usluge u centrima za žrtve seksualnog nasilja) i dodatno ih osnažiti da prijavljuju nasilje.

Relevantni akteri: pružaoci usluga podrške

5. Uticaj

- Neophodno je kontinuirano sprovoditi kampanje s ciljem da se informiše opšta javnost i podigne svest o problemima rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama, kao i da se bori protiv „normalizacije” nasilja. Pored toga, tokom organizovanja kampanje posebnu pažnju treba posvetiti informisanju stanovništva koje živi u ruralnim oblastima.

Relevantni akteri: Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, civilni sektor, nevladine organizacije

- Neophodno je raditi na podizanju svesti kroz obrazovni sistem o značaju rodne ravnopravnosti i o problemu rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama.

Relevantni akteri: Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnološkog razvoja, obrazovne ustanove

- Ukoliko projekat uključuje organizovanje kampanje kao jedne od ključnih aktivnosti, veoma je važno jasno definisati indikatore za merenje uticaja kampanje projekta na podizanje svesti svake grupe korisnika, posebno opšte javnosti.

Relevantni akteri: nosioci projekta, donatori

6. Stvaranje znanja

- Da bi podelili znanje i iskustva stečena tokom pilotiranja centara za žrtve seksualnog nasilja, neophodno je javno prezentovati ključni dokument koji je nastao na kraju projekta – *Preporuke za rad centara za žrtve seksualnog nasilja*.

Relevantni akteri: članovi projektnog tima, posebno oni čije je zaduženje bila komponenta pilotiranja CŽSN

- Prilikom izrade budućih projekata koji bi bili veoma složeni, kao što je projekat „Zaustavi – Zaštiti – Pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini”, i koji bi uključivali pilotiranje inovativnog modela, neophodno je predvideti više vremena za realizaciju projekta (5 godina).

Relevantni akteri: donatori, podnosioci projektnih predloga

7. Rodna ravnopravnost i ljudska prava

- Neophodno je da se kontinuirano radi na transformaciji dominantnih patrijarhalnih vrednosnih obrazaca, kako bi se postigla rodna ravnopravnost u društvu.

Relevantni akteri: KTRR, MRZBSP, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

- Neophodno je kontinuirano raditi na senzibilizaciji profesionalaca iz sistema zaštite za rad sa izuzetno marginalizovanim grupama žena.

Relevantni akteri: Kancelarije za upravljanje ljudskim resursima, specijalizovane ženske NVO

- Uzimajući u obzir to da prostitucija nije legalna aktivnost u Republici Srbiji, neophodno je uvesti nove mehanizme podrške seksualnim radnicama koje su žrtve nasilja, jer se one vrlo retko obraćaju institucijama za podršku, zbog straha od krivičnih prijavi.

Relevantni akteri: specijalizovane nevladine organizacije koje pružaju podršku seksualnim radnicama

1 KONTEKST I OPIS PROJEKTA

1.1 Projektni kontekst

1.1.1 Ključni geografski i demografski indikatori

Tabela 1: *Geografski indikatori*

Region, okrug	Ukupna površina, km ²	Broj naselja	Ukupno stanovništvo na dan 30.06.2017.	Broj stanovnika po km ²
Srbija	88499	6158	7020858	...
AP Vojvodina	21614	467	1871515	87
Zapadnobački okrug	2488	37	175347	70
Južnobanatski okrug	4246	94	281203	66
Južnobački okrug	4026	77	617949	153
Severnobanatski okrug	2328	50	138371	59
Severnobački okrug	1784	45	180349	101
Centralnobanatski okrug	3257	55	177308	54
Sremski okrug	3485	109	300988	86

Tabela 2: *Demografski indikatori*

	Republika Srbija	AP Vojvodina
Udeo žena u ukupnoj populaciji	51,3	51.8
Promena u populaciji, 2017	-5.5	-5
Očekivani životni vek na rođenju za žene, 2017	77.88	77.33
Očekivani životni vek na rođenju za muškarce, 2017	72.95	71.88
Indeks starenja	141.6	135.9
Prosečna starost stanovništva, 2011	43.02	42.66
Prosečna starost žena pri rođenju prvog deteta, 2017	28,4	28,1
Prosečna starost prilikom prvog braka za žene, 2017	28,3	28,3
Prosečna starost prilikom prvog braka za muškarce, 2017	31,2	31,2
Broj brakova, 2017	36047	10021
Brakovi na 1000 stanovnika, 2017	5.1	5.4
Broj razvoda, 2017	9262	3207
Razvodi na 1000 stanovnika, 2017	1.3	1.7

Izvori: Republički zavod za statistiku Srbije, *Brakovi i razvodi*, 2017; Republički zavod za statistiku Srbije, *Vitalna statistika*, 2017; Republički zavod za statistiku Srbije, *Demografski godišnjak*, 2017.

1.1.2 Socijalni, ekonomski i politički kontekst

Kako pokazuju brojna istraživanja i zvanični statistički podaci, rodna nejednakost je prisutna u svakoj sferi javnog i privatnog života u Srbiji.

Učešće žena se manje beleži nego učešće muškaraca u sferi političkog donošenja odluka, što se manifestuje u manjem prisustvu žena u ključnim zakonodavnim telima i u izvršnoj vlasti, ali i u vrhu političkih partija odakle se regrutuju nosioci vlasti. Nakon poslednjih parlamentarnih izbora za Narodnu

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

skupštinu Srbije, u skupštinskom sazivu žene su bile zastupljene sa 37.14%⁶, što ispunjava uslove definisane izbornim zakonom o zastupljenosti manje zastupljenog pola. Većinu u Narodnoj skupštini čine muškarci (62.8%). Posle parlamentarnih izbora 2016. godine, lokalne skupštine su formirane sa manjim procentom žena odbornica koje su uključene u sferu političkog donošenja odluka⁷. Uz to, što se tiče političke moći, a prema podacima iz aprila 2016. godine, žene zauzimaju do 35% parlamentarnih mesta u Skupštini AP Vojvodina⁸.

Žene ostvaruju i nepovoljniji položaj na tržištu rada i imaju slabiji pristup ekonomskim resursima u poređenju sa muškarcima. One su veoma retko vlasnice nekretnina u poređenju sa muškarcima (stanova, zemljišta, poslovnog prostora) kao i sredstava za rad⁹, a među preduzetnicima, pokretačima ekonomskog razvoja, žene zauzimaju tek jednu četvrtinu¹⁰. Žene se suočavaju sa preprekama u napredovanju na rukovodećim položajima i među rukovodiocima kompanija one čine samo jednu četvrtinu¹¹. Rodni jaz u zaradama je prisutan u državnim i privatnom sektoru, u proseku žene zarađuju 8.7% manje novca nego muškarci. Ako se zarada posmatra prema nivou obrazovanja, rodni jaz je izuzetno izražen u korist muškaraca.¹²

Tabela 3: Indikatori tržišta rada za stanovništvo 15+, Srbija, 2018.

Indikator	Srbija		AP Vojvodina	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Stopa aktivnosti	62,9	46,7	62,4	43,9
Stopa zaposlenosti	55,4	40,3	56,3	38,9
Stopa nezaposlenosti	11,9	13,7	9,8	11,4
Stopa neaktivnosti	37,1	53,3	37,6	56,1

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije, Anкета o radnoj snazi, 2018.¹³

Rodne nejednakosti prožimaju svakodnevne aktivnosti u sferi privatnog i porodičnog života. Žene obavljaju većinu kućnih poslova radi održavanja domaćinstva i snose najveći deo odgovornosti u smislu brige o deci i drugim članovima porodice.¹⁴ U celini gledano, rodni odnosi u Srbiji su asimetrični, pri čemu žene imaju manju moć kako u privatnoj tako i u javnoj sferi. Stoga se, pod uticajem izražene patrijarhalne kulture, i dalje održavaju nejednaki društveni odnosi.

Podaci o broju ubistava žena u Srbiji su alarmantni. Tokom 2018. godine, 30 žena je ubijeno. Svaku treću ženu je ubio muž ili partner, dok je polovina njih živela u zajednici sa nasilnom osobom. Smatra se da nasilje prethodi ubistvu žena, o čemu svedoče dokazi o tome da je svaka šesta žena ubijena, iako je nasilje koje je trpela bilo prijavljeno nadležnim institucijama.¹⁵

⁶<http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/народна-скупштина-у-бројкама/полна-структура.1731.html>

⁷ Republički zavod za statistiku Srbije, Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2018. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201813045.pdf>

⁸ <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Statistika.aspx?s=poslanici&r=1>

⁹ Babovic, M. (2010) *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: EU i Srbija*, SeConS, ISIFF, Beograd.

¹⁰ Babovic, M. (2011) *Polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji*, UN Women, Beograd.

¹¹ Babovic, M. (2014) *Položaj žena u biznis sektoru u Srbiji*, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije, Beograd.

¹²https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/201807/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji_2017_0.pdf

¹³ <http://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195646.pdf>

¹⁴ Pogledati: Babovic, M. (2010) *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: EU i Srbija*, SeConS, ISIFF, Beograd; Blagojević, M. (2013) *Rodni barometar u Srbiji*, UN Women, Beograd.

¹⁵Mreža žena protiv nasilja, https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Kvantitativno-narativni_izvestaj_za_2018_godinu.pdf

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

Opsežno istraživanje o nasilju nad ženama je sprovedeno u Srbiji 2018. godine na reprezentativnom uzorku na teritoriji cele Srbije sa ženama starijim od 15 godina. Istraživanje je bilo sprovedeno prema metodologiji Agencije za osnovna prava Evropske unije (FRA)¹⁶. FRA istraživanje je sprovedeno u velikom broju evropskih zemalja, koristeći istu metodologiju, koja omogućava poređenje dobijenih podataka. Srbija je prošle godine prvi put bila uključena u ovo istraživanje, ali nažalost, podaci iz ovog istraživanja još uvek nisu u potpunosti dostupni. Do sada su podaci o prevalenci nasilja nad ženama starosti 15+ objavljeni u publikaciji *Indeks rodne ravnopravnosti*¹⁷ (Tabela 4). Prema nalazima istraživanja, najviše preovlađuje psihološko nasilje, 44% žena je doživelo ovaj vid nasilja od strane svojih partnera, zatim fizičko nasilje koje doseže 22% od strane bilo koje osobe, bez obzira na odnos sa žrtvom. Treba imati u vidu da je fizičko nasilje najviše rasprostranjeno u intimnim partnerskim odnosima i doseže 17%. Što se tiče **seksualnog nasilja, čak 5% žena** je doživelo ovu vrstu nasilja od strane svog sadašnjeg ili bivšeg partnera, a 1% žena doživelo je ovu vrstu nasilja od strane nepoznatog počinioca. Takođe, postoji veliki broj žena koje su prijavile seksualno uznemiravanje (42% žena), a najozbiljnije oblike seksualnog uznemiravanja je prijavilo 23% žena koje su učestovale u ovom istraživanju.

Tabela 4: Prevalenca nasilja nad ženama u Srbiji, 2018.

Fizičko i/ili seksualno nasilje gde su počinioci intimni partneri i oni koji nisu partneri	Uzrast 15+	22%
	U poslednjih 12 meseci	5%
Fizičko i/ili seksualno nasilje čiji su počinioci osobe koje nisu partneri	Uzrast 15+	Fizičko: 8% Seksualno: 2%
	U poslednjih 12 meseci	Fizičko: 2% Seksualno: 1%
Nasilje koje su počinili partneri (sadašnji i bivši)	Uzrast 15+	Fizičko: 17% Seksualno: 5% Psihološko: 44%
	U poslednjih 12 meseci	Fizičko: 3% Seksualno: 1%
Seksualno uznemiravanje	Uzrast 15+	Bilo koji oblik: 42% Najozbiljniji oblici: 23%

¹⁶ <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-survey-methodology-sample-and-fieldwork>

¹⁷ http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/12/Indeks_rodne_ravnopravnosti_u_Republici_Srbiji_2018.pdf

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

	U poslednjih 12 meseci	Bilo koji oblik: 18% Najozbiljniji oblici: 6%
Proganjanje	Uzrast 15+	11%
	U poslednjih 12 meseci	2%
Nasilje doživljeno u detinjstvu		31%

Izvor: Babović, 2018, Indeks rodne ravnopravnosti, prema: FRA, 2018.

Rodno zasnovano nasilje nad ženama u AP Vojvodini je takođe široko rasprostranjeno. Prema istraživanju „*Nasilje u porodici u AP Vojvodina*” koje je sproveo 2010. godine Viktimološko društvo Srbije, svaka druga žena je pretrpela psihološko nasilje u periodu nakon navršene 15 godine života, dok je jedna od tri žene doživela fizičko nasilje. Uz to, 27% žena je doživelo da im se preti nekim vidom nasilja, a 9% žena je doživelo seksualno nasilje. Skoro jedna petina žena (19%) bile su žrtve ograničavanja sloboda i proganjanja (Nikolić-Ristanović, 2010: 26).

1.1.3 Relevantne konvencije, strategije, programi i zakoni

Početni dokument koji određuje međunarodnopravni okvir za obezbeđenje i sprovođenje zaštite žena od nasilja je **Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena** („Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 11/81) – CEDAW, usvojena je na Generalnoj skupštini UN 18. decembra 1979. godine. Konvencija nalaže državama potpisnicama sprovođenje izmena zakonodavnog okvira, radi obezbeđivanja ravnopravnosti, kao i podnošenje izveštaja Komitetu formiranom radi praćenja primene ove Konvencije.

Srbija je 2012. godine potpisala, a 2013. godine ratifikovala **Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici** (Istanbulska Konvencija). Istanbulska Konvencija je stupila na snagu u avgustu 2014. godine. Ova konvencija je obavezujući i najopsežniji međunarodni sporazum u ovoj oblasti, s ciljem da se uspostavi nulta tolerancija na različite oblike nasilja kojima su izložene žene i druge žrtve nasilja u porodici.

Pravni i institucionalni okvir za rodnu ravnopravnost razvija se u Srbiji duže od jedne decenije. Ustav Srbije iz 2006. godine sadrži principe rodne ravnopravnosti i jednakih šansi (član 15). Zakon o ravnopravnosti polova usvojen je 2009. godine, kao i Zakon o zabrani diskriminacije. Međutim, treba napomenuti da novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti još uvek nije usvojen.

Na nacionalnom nivou, sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici bilo je uređeno *Nacionalnom strategijom za sprečavanje i suzbijanje nasilja prema ženama u porodici i u intimnim partnerskim odnosima* koja je istekla 2015. godine. Nova strategija još uvek nije usvojena.

Vlada Republike Srbije je usvojila Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period 2016 – 2020, sa Akcionim planom koji pokriva period 2016 – 2018. Evaluacija ovog Akcionog plana sprovedena je 2018. godine (SeConS Grupa za razvojnu inicijativu je bila zadužena za sprovođenje ove evaluaciju).

Za razumevanje projektnog konteksta takođe je važno uzeti u obzir značajnu promenu koja se desila u vezi sa pravnim okvirom. Tokom druge godine sprovođenja projekta, novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici je usvojen (ovaj zakon je stupio na snagu 1. juna, 2017. godine). Ovim zakonom je uveden u

Završni evaluacioni izveštaj

potpunosti drugačiji model multisektorske saradnje u oblasti sprečavanja i suzbijanja nasilja, što se odrazilo na drugu polovinu realizacije projekta.

Pre nego što je *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* stupio na snagu, saradnja između institucija/organizacija u oblasti zaštite i prevencije nasilja nad ženama bila je uređena **Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**¹⁸. Ovaj Opšti protokol poslužio je kao okvir za donošenje lokalnih protokola koji uređuju način postupanja i saradnje relevantnih aktera na lokalnom nivou, u cilju što efikasnije prevencije i zaštite žena žrtava porodičnog i partnerskog nasilja. Uz to, *Opšti protokol* je služio i kao okvir za usvajanje posebnih protokola za postupanje nadležnih institucija (policije, pravosuđa, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova) u slučajevima nasilja nad ženama.

Na pokrajinskom nivou usvojen je **Program za zaštitu žena od nasilja u periodu 2014 - 2020 u AP Vojvodini** u decembru 2014. Program se zasnivao na prethodno stečenom iskustvu tokom sprovođenja *Strategije za zaštitu od nasilja u porodici i svih drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini u periodu 2008 - 2012*¹⁹, koju je usvojila Skupština Autonomne pokrajine Vojvodina.

Program za zaštitu žena od nasilja u periodu 2014 - 2020 u AP Vojvodini podržala je organizacija Žene UN i sprovodi se od 2015. godine sredstvima iz budžeta AP Vojvodina. Ovaj dokument je u potpunosti u skladu sa *Istanbulskom Konvencijom*. Dugoročni cilj *Programa* jeste da doprinese uspostavljanju politike nulte tolerancije za nasilje u porodici i nasilje nad ženama u intimnim partnerskim odnosima u AP Vojvodini, a ovaj oblik nasilja se tretira kako kršenje ljudskih prava.

Kratkoročni ciljevi ovog *Programa* su:

- 1) Podizanje svesti o rodno zasnovanom nasilju nad ženama kao neprihvatljivom modelu ponašanja
- 2) Razvijanje sistema opštih i specijalizovanih usluga za zaštitu i podršku žrtvama nasilja
- 3) Unapređenje sistema evidencije slučajeva rodno zasnovanog nasilja, kao i sistema praćenja, analize i istraživanja rodno zasnovanog nasilja i institucionalnog odgovora na nasilje
- 4) Povećanje finansijskih sredstava koja se dodeljuju iz budžeta i obezbeđivanje dovoljno ljudskih resursa koji su neophodni za ostvarivanje efektivnog, efikasnog i sveobuhvatne implementacije i praćenja mera definisanih u ovom *Programu* AP Vojvodina.

U odnosu na zaštitu žena od nasilja u AP Vojvodini, *Program* definiše sledeće:

- 1) opšte pravne i političke mere,
- 2) preventivne mere,
- 3) zaštitu i mere podrške žrtvama nasilja,
- 4) praćenje i evaluaciju efekata,
- 5) preporuke institucijama na nacionalnom nivou.

Takođe, ovaj *Program* obuhvata i mere za ekonomsko osnaživanje žrtava nasilja u porodici ili u intimnim partnerskim odnosima, kao i mere usmerene na žene iz marginalizovanih grupa.

¹⁸ <https://www.udruzenjepescanik.org/images/dokumenta/opsti-protokol.pdf>

¹⁹ <http://hocudaznas.org/hocudaznas/wp-content/uploads/2014/08/strategija-za-zastitu-od-nasilja-u-porodici-i-drugih-oblika-rodno-zasnovanog-nasilja-u-ap-vojvodini-za-period-od-2008-do-2012.pdf>

1.2 Opis projekta

Predmet evaluacije jeste projekat „Zaustavi – Zaštiti – Pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini”, koji je sprovodio u protekle tri godine (od 2016. do početka 2019. godine) Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo u partnerstvu sa Centrom za podršku ženama iz Kikinde i uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih nacija za eliminisanje nasilja nad ženama (UNTF). Evaluaciju su sproveli eksperti iz SeConS Grupe za razvojnu inicijativu²⁰.

Prema projektnom dokumentu, projekat je za cilj imao da obuhvati 5000 žena i devojčica iz sledećih kategorija:

- 3500 žena i devojčica žrtava nasilja,
- 1000 žena i devojčica iz opšte populacije,
- 150 seksualnih radnica,
- 350 žena i devojčica sa invaliditetom.

Projekat je takođe nastojao da direktno obuhvati 1850 profesionalaca (1500 zdravstvenih radnika i 350 profesionalca iz svih sektora iz sistema podrške) i da dopre do opšte javnosti.

Opšti projektni cilj bio je da „žene i devojčice u Južnobačkom, Zapadnobačkom, Severnobačkom, Sremskom, Južnobanatskom, Centralnobanatskom i Severnobanatskom okrugu Autonomne pokrajine Vojvodine, budu bolje zaštićene od rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja i da žrtve dobijaju unapređene usluge zdravstvene podrške u institucijama, kao i usluge psihosocijalne podrške, do decembra 2018. godine”. Pozivajući se na opšti cilj projekta, četiri očekivana rezultata projekta definisana su na sledeći način:

1. **Rezultat 1:** Pružaoci zdravstvenih i drugih usluga unapređuju upotrebu protokola, prikupljanje podataka i koordinaciju kako bi ojačali institucionalni sistem zaštite i odgovor na RZSN u Autonomnoj pokrajini Vojvodini.
2. **Rezultat 2:** Centri za žrtve seksualnog nasilja su pilotirani i pružaju unapređene zdravstvene usluge i usluge psihosocijalne podrške ženama i devojčicama koje su pod rizikom ili su doživele nasilje u 7 okruga u AP Vojvodini.
3. **Rezultat 3:** Multisektorska saradnja u 7 gradova AP Vojvodine je unapređena u cilju pružanja efikasnog odgovora na slučajeve RZSN, a razmena informacije je poboljšana i doprinosi unapređenju politika, usluga i odgovora na RZSN.
4. **Rezultat 4:** Žene i devojčice, šira javnost i profesionalci uključeni u sistem zaštite u Vojvodini imaju više znanja i veću svest o rodno zasnovanom, posebno o seksualnom nasilju, kao problemu javnog zdravlja, kao i o mogućnostima pristupa uslugama podrške.

Bilo je planirano da se svaki od ovih očekivanih rezultata ostvari kroz specifične projektne ishode.

Prvi rezultat je trebalo da bude ostvaren kroz organizovanje obuka za profesionalce iz AP Vojvodine koji su uključeni u sistem podrške ženama žrtvama rodno zasnovanog i posebno seksualnog nasilja (profesionalci iz različitih sektora: zdravstvo, socijalna zaštita, policija, pravosuđe, tužilaštvo, nevladin

²⁰ SeConS grupa za razvojnu inicijativu je nezavisna organizacija stručnjaka, osnovana sa ciljem da doprinese dugoročnom socio-ekonomskom razvoju i poboljšanju životnih uslova pojedinaca i društvenih grupa u Srbiji i regionu. Nastala je 2005. godine kao inicijativa grupe sociologa i sociološkinja koji su se godinama bavili pitanjima društvenog razvoja na univerzitetima i u organizacijama civilnog društva u zemlji i inostranstvu. SeConS danas okuplja interdisciplinarne eksperte i ekspertkinje, koji sprovode empirijska istraživanja, analiziraju politike i procese, izazove i specifične društvene i ekonomske kontekste, gradeći pouzdanu bazu za dalju izradu metodologija, preporuka i mera koje doprinose razvoju i implementaciji nacionalnih, regionalnih i lokalnih politika.

(<http://www.secons.net/aboutus.php?lng=English>).

Završni evaluacioni izveštaj

sektor). Ove obuke imale su za cilj unapređenje znanja i veština profesionalaca, pružanje efektivnije podrške žrtvama rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, kao i unapređenje multisektorske saradnje u oblasti prevencije i zaštite žena i devojčica od rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja (saradnja između zdravstva, socijalne zaštite, policije, pravosuđa, tužilaštva, nevladinog sektora).

Drugi rezultat planiran je da bude postignut kroz uvođenje novog modela podrške žrtvama seksualnog nasilja, odnosno kroz pilotiranje 7 centara za žrtve seksualnog nasilja (u svakom od 7 okruga AP Vojvodine po jedan). Model rada ovih centara osmišljen je u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Svi profesionalci koji su uključeni u rad centara za žrtve seksualnog nasilja trebalo je da prođu obuku tokom implementacije projekta, kako bi unapredili svoje znanje i veštine koji su neophodni za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja.

Treći rezultat odnosio se na unapređenje multisektorske saradnje u 7 odabranih opština u AP Vojvodini u oblasti prevencije i zaštite žena i devojčica, kao i na pružanje efikasnog institucionalnog odgovora na rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje. Ovaj rezultat bio je planiran da se ostvari kroz unapređenje lokalnih mehanizama multisektorske saradnje, povećanje efikasnosti rada profesionalaca u pružanju koordiniranog odgovora na rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje, kao i kroz poboljšanje razmene informacija na različitim nivoima (na lokalnom nivou, ali i među lokalnim i pokrajinskim nivoima).

Konačno, četvrti rezultat odnosio se na povećanje senzibilisanosti i svesti o različitim aspektima rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, naročito u odnosu na uspostavljeni sistem podrške žrtvama seksualnog nasilja. Taj rezultat trebalo je da se ostvari kroz intenzivnu kampanju (korišćenjem različitih kanala, poput lokalnih televizija, radio emisija, veb-sajtova, društvenih mreža, plakata u zdravstvenim ustanovama itd), koja je trebalo da obuhvati žene i devojčice, profesionalce iz sistema podrške, ali takođe i opštu javnost.

Na osnovu opšteg cilja projekta, projektnih rezultata i ishoda, moguće je pratiti teoriju promene (koja je predstavljena u sledećem grafikonu²¹), pošto su svi gore navedeni projektni rezultati (opšti cilj, očekivani rezultati i ishodi) međusobno povezani. To znači da realizacija projektnih ishoda vodi do postizanja projektnih rezultata, a to na kraju rezultira postizanjem opšteg projektnog cilja, odnosno uvođenja očekivane promene.

Implementacija projekta je pokrila teritoriju svih 7 administrativnih okruga u AP Vojvodini (Južnobački, Zapadnobački, Severnobački, Sremski, Južnobanatski, Centralnobanatski i Severnobanatski okrug). Dok je kampanja projekta pokrivala svih 45 opština u AP Vojvodini, druge projektne komponente nisu obuhvatile sve opštine. Na primer, profesionalci iz zdravstvenih ustanova koji su pohađali obuke za zdravstvene radnike bili su sa teritorije 43 opštine u AP Vojvodini. Pored toga, pokivenost obukama za multisektorsku saradnju obuhvatala je zaposlene iz institucija i organizacija iz 42 opštine. Međutim, glavni fokus projekta bio je na sedam odabranih gradova u AP Vojvodini (Kikinda, Novi Sad, Sombor, Sremska Mitrovica, Subotica, Vršac and Zrenjanin), gde su pilotirani Centri za žrtve seksualnog nasilja. Najveći broj projektnih aktivnosti je realizovan u ovih sedam gradova.

²¹ Teorija promene i niz rezultata zasnovani su na prilagođenoj projektnoj matrici, usvojenoj tokom druge godine implementacije projekta (2017. godine).

Žene i devojčice u Južnobačkom, Zapadnobačkom, Severnobačkom, Sremskom, Južnobačkom, Centralnobačkom i Severnobačkom okrugu Autonomne pokrajine Vojvodine, bolje su zaštićene od rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja i žrtve dobijaju zdravstvene i psihosocijalne usluge podrške u institucijama do decembra 2018.

CILJ PROJEKTA

Pružaoци zdravstvenih i drugih usluga unapređuju upotrebu protokola, prikupljanje podataka i koordinaciju kako bi ojačali institucionalni sistem zaštite i odgovor na RZSN u Autonomnoj pokrajini Vojvodini.

REZULTAT 1

Zdravstveni profesionalci u Vojvodini koji su učestvovali u obukama povećavaju svoje znanje i veštine kako bi pružali efikasnije usluge žrtvama rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja

Ishod 1.1

Profesionalci iz sistema zaštite žena u Vojvodini koji su učestvovali u obukama povećavaju svoje znanje i veštine u okviru efikasnije multisektorske saradnje i komunikacije

Ishod 1.2

Centri za žrtve seksualnog nasilja su pilotirani i pružaju unapređene zdravstvene i psihosocijalne usluge ženama i devojčicama koje su pod rizikom ili su doživele nasilje u 7 okruga u AP Vojvodini.

REZULTAT 2

Novonastali protokol/model za pilotiranje Centara za žrtve seksualnog nasilja u sedam okruga u Pokrajini unapređuju pristup zdravstvenog sistema pri postupanju u slučajevima seksualnog nasilja

Ishod 2.1

Zaposleni u sedam Centara za žrtve seksualnog nasilja unapređuju svoje stavove i razumeju svoju ulogu u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja, a posebno seksualnog nasilja, unapređuju prakse i pružaju efikasnije usluge podrške žrtvama seksualnog nasilja

Ishod 2.2

Centri za žrtve seksualnog nasilja pilotirani su u sedam okruga u Vojvodini da bi se izradio Predlog standarda za uspostavljanje centara za žrtve seksualnog nasilja u Srbiji

Ishod 2.3

Multisektorska saradnja u 7 opština 7 okruga u AP Vojvodini unapređena je da može efikasno i efektivno da rešava slučajeve RZSN, da se razmenjuju informacije kako bi se unapredile politike, usluge i odgovor na RZSN

REZULTAT 3

Lokalni mehanizmi multisektorske saradnje koji se bave rodno zasnovanim, a posebno seksualnim nasiljem, unapređeni su i sprovedeni u 7 okruga u Vojvodini

Ishod 3.1

Profesionalci koji učestvuju u mehanizmima lokalne saradnje u 7 opština u 7 okruga u Pokrajini unapređuju efikasno sprovođenje koordiniranog odgovora na slučajeve rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja

Ishod 3.2

Multisektorska razmena informacija u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem, posebno seksualnim nasiljem, unapređena je u 7 opština u 7 okruga na lokalnom nivou, kao i sa lokalnog na pokrajinski nivo

Ishod 3.3

Žene, devojčice i šira javnost i profesionalci uključeni u sistem zaštite u Vojvodini imaju više znanja i veću svest o rodno zasnovanom nasilju kao problemu javnog zdravlja, posebno seksualnog nasilja, i kako da pristupe uslugama podrške

REZULTAT 4

Žene i devojčice i opšta javnost izloženi su (sve češće) porukama u mas medijima o rodno zasnovanom nasilju, posebno seksualnom nasilju, i imaju bolje znanje o dostupnim uslugama podrške

Ishod 4.1

Zdravstveni/drugi profesionalci sistema zaštite žena imaju unapređeno znanje u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem kao problemom javnog zdravlja, posebno seksualnog nasilja, i razumeju važnost sopstvenih uloga/odgovornosti u borbi protiv RZSN

Ishod 4.2

INTERVENCIJA

PREPREKE: Nedostatak svesti o rasprostranjenosti RZSN nad ženama i devojkama, nedostatak adekvatnih mehanizama podrške, nedovoljna koordinacija između institucija i sistema za prevenciju i zaštitu od RZSN, neadekvatan sistem registrovanja slučajeva RZSN, nedostatak resursa (finansijskih, organizacionih, ljudskih resursa, itd.) u institucijama koje su odgovorne za sprečavanje i zaštitu žena i devojčica od RZSN.

PROBLEM: Rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje nad ženama i devojkama je široko rasprostranjeno u Autonomnoj pokrajini Vojvodini.

2 SVRHA, CILJEVI I OBUHVAT EVALUACIJE

2.1 Svrha evaluacije

Svrha evaluacije jeste da oceni da li je projekat doprineo suzbijanju nasilja nad ženama i devojčicama u AP Vojvodini, ali i da otkrije da li je ustanovljena dobra saradnja između partnera koji su realizovali projekat, kao i na koje načine je projekat povezan sa drugim inicijativama u regionu, na nacionalnom i međunarodnom nivou. Uz to, svrha evaluacije jeste da se osmisle preporuke za revidiranje strateških dokumenata koristeći sve pozitivne promene koje su uvedene tokom sprovođenja projekta, a koje su doprinele smanjenju rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja u AP Vojvodini, ali i na celoj teritoriji zemlje.

2.2 Ciljevi i obuhvat evaluacije

Imajući u vidu gore navedenu svrhu evaluacije projekta, ciljevi evaluacije su bili sledeći:

- 1) da se sprovede evaluacija celog projekta (od početka do kraja), u odnosu na kriterijume efektivnosti, relevantnosti, efikasnosti, održivosti i uticaja, kao i u odnosu na kriterijum rodne ravnopravnosti i ljudskih prava;
- 2) da se identifikuju ključne naučene lekcije, pozitivne promene i dobre prakse koje doprinose suzbijanju nasilja nad ženama i devojčicama (kriterijum stvaranja znanja).

Obuhvat evaluacije se definiše u smislu vremenskog okvira, projektnih komponenti, ciljnih grupa i teritorijalne pokrivenosti.

Evaluacija je usredsređena na sve projektne komponente tokom čitavog perioda sprovođenja projekta, što je period od 2016. godine do početka 2019. (do 17. januara 2019). Uz to, evaluacija je takođe obuhvatila kratak period odmah nakon finalizacije realizacije projekta (od kraja januara do prve polovine marta 2019. godine), kako bi se ocenila održivost postignutih projektnih rezultata.

Teritorijalna pokrivenost evaluacije odnosi se na geografsku oblast koja je pokrivena ovim projektom. Pošto postoje razlike u broju opština obuhvaćenih svakom projektnom komponentom, geografska pokrivenost evaluacije se takođe razlikuje. U slučaju kampanje projekta, čitava teritorija AP Vojvodine (45 opština) predstavlja geografski okvir relevantan za evaluaciju. Obuka za zdravstvene radnike je uključila učesnike iz 43 opštine, dok su obuku za unapređenje multisektorske saradnje pohađali zaposleni u institucijama/organizacijama iz 42 opštine u AP Vojvodini. Na kraju, pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja je sprovedeno u 7 okruga u pokrajini, na način kojim je bilo obuhvaćeno 7 odabranih lokalnih samouprava (po jedna u svakom okrugu):

- Sremska Mitrovica (Sremski okrug),
- Subotica (Severnobački okrug),
- Zrenjanin (Centralnobanatski okrug),
- Kikinda (Severnobanatski okrug),
- Vršac (Južnobanatski okrug),
- Sombor (Zapadnobački okrug),
- Novi Sad (Južnobački okrug).

Evaluacioni tim je imao za cilj da oceni da li su ciljevi utvrđeni na početku projekta ostvareni, da li je sprovođenje projekta obavljeno u zadatom roku, da li su uključene sve projektne komponente u sprovođenje projekta i da li je planirana geografska oblast na početku projekta bila obuhvaćena tokom implementacije projekta.

2.3 Evaluacioni kriterijumi i ključna pitanja

Efektivnost je kriterijum koji meri koliko su očekivani projektni rezultati (opšti projektni cilj, očekivani rezultati i ishodi) bili ostvareni tokom sprovođenja projekta. Efektivnost se ocenjuje pomoću proverljivih indikatora na osnovu kojih može da se odredi da li su sprovedene planirane pozitivne promene, da li se uticalo na promene u ponašanju, znanjima i veštinama članova ciljnih grupa ili da li je ostvarena očekivana organizaciona i institucionalna promena.

Efektivnost	
EVALUACIONA PITANJA	U kojoj meri su očekivani projektni cilj, očekivani rezultati i ishodi ostvareni i na koji način?
	Da li projekat ima efikasne mehanizme za sprovođenje da bi se izmerilo napredovanje u ostvarenju rezultata?

Evaluacija kriterijuma **relevantnosti** određuje u kojoj meri projektni rezultati (opšti projektni cilj, očekivani rezultati i ishodi) ostaju relevantni za rešavanje problema koji su identifikovani na početku projekta i u kojoj meri adekvatno odgovaraju na potrebe ciljnih grupa, imajući u vidu moguće promene u kontekstu realizacije projekta.

Relevantnost	
EVALUACIONA PITANJA	U kojoj su meri postignuti rezultati (projektni cilj, rezultati i ishodi) i dalje relevantni u smislu potreba žena i devojčica?
	U kojoj meri je projekat u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, pokrajinskim i strateškim dokumentima, kao i sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici?

Efikasnost je mera u kojoj se projektni ishodi postižu uz prihvatljive troškove. Ovaj kriterijum ukazuje na vezu između ishoda i polaznih podataka koji su doveli do postizanja svakog pojedinačnog rezultata.

Efikasnost	
EVALUACIONA PITANJA	U kojoj meri je projekat efikasno sproveden i bio isplativ?
	Da li su resursi (ljudski, finansijski, tehnički, itd.) raspoređeni na adekvatan način kako bi omogućili postizanje planiranih rezultata?

Održivost se odnosi na mogućnost da se nastavi sa promenama koje su uvedene tokom sprovođenja projekta i kada prestane spoljašnje finansiranje. Postoji snažna veza između uticaja i održivosti. Ako uticaj nije postignut, ne možemo da govorimo o održivosti.

Održivost	
EVALUACIONA	U kojoj meri će postignuti rezultati, naročito pozitivne promene u životima žena i devojčica (nivo projektnog cilja) biti održivi i nakon završetka ovog projekta?

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

PITANJA	Da li projektni pristup i rezultati mogu da se ponove ili unaprede? Koja je verovatnoća da će se to dogoditi? Šta bi podržalo njihovo ponavljanje ili unapređivanje?
----------------	--

Uticaj jeste kriterijum koji ukazuje u kojoj meri su promene koje su uvedene tokom sprovođenja projekta imale dovele do postizanja projektnih rezultata.

Uticaj	
EVALUACIONA PITANJA	U kojoj meri je projekat doprineo suzbijanju nasilja nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena (očekivani i neočekivani uticaj)?
	U kojoj meri su korisnici projekta zadovoljni rezultatima projekta?
	Da li je projekat doprineo podizanju svesti o rodno zasnovanom nasilju u društvu, kao i širenju informacija među lokalnim stanovništvom?

Stvaranje znanja jeste kriterijum koji se odnosi na to koliko je generisano znanje tokom sprovođenja projekta novo, inovativno, zasnovano na dokazima iz drugih projekata ili ima potencijal da se reprodukuje ili proširi na drugim projektima ili kontekstima.

Stvaranje znanja	
EVALUACIONA PITANJA	U kojoj meri je projekat generisao znanje, perspektivne i novonastale prakse u oblasti suzbijanja nasilja nad ženama i devojkicama koje treba dokumentovati i podeliti sa drugim stručnjacima?

Rodna ravnopravnost i ljudska prava predstavljaju kriterijum međusobno povezan sa ostalim kriterijumima i uključuje pristupe vezane za rodnu perspektivu i poštovanje ljudskih prava na projektu.

Rodna ravnopravnost i ljudska prava	
EVALUACIONA PITANJA	Da li su pristupi poštovanja ljudskih prava i rodna perspektiva uključeni tokom projekta i u kojoj meri?

2.4 Evaluacioni tim

Evaluaciju je sproveo SeConS ekspertski tim u saradnji sa projektnim timom. Evaluatori su nezavisni od bilo koje organizacije uključene u dizajniranje, sprovođenje, upravljanje i savetovanje u vezi sa bilo kojim aspektom ovog projekta, a koji je predmet evaluacije. Ekspertski tim evaluatora uključuje glavnog evaluatora i dva konsultanta koji zajedno sprovode evaluaciju. Glavni evaluator je odgovoran za dodelu zadataka i organizaciju aktivnosti evaluacije među članovima tima. Glavni evaluator je takođe odgovoran za izradu završnog evaluacionog izveštaja.

Evaluacioni tim ima veliko iskustvo u upravljanju i učestvovanju na projektima usmerenim na rodnu ravnopravnost, osnaživanje žena i nasilje nad ženama i devojčicama, a svi članovi tima su u potpunosti kompetentni da sprovode evaluaciju koja uključuje rodnu perspektivu. Uz to, 2016. godine je SeConS Grupa za razvojnu inicijativu bila nagrađena za sprovođenje evaluacije Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost – evaluacija SeConS Grupe za razvojnu inicijativu je organizacija UN WOMEN ocenila kao jednu od četiri najbolje evaluacije na svetu 2015. godine.

Evaluacioni tim je takođe zadužen za ocenu uloga i odgovornosti različitih aktera evaluacionog mehanizma:

Naručilac evaluacije (Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo) je zadužen da:

- 1) pruža savetodavnu podršku glavnom evaluatoru;
- 2) odgovori na evaluaciju tako što će pripremiti dokument sa povratnim informacijama i adekvatno će koristiti rezultate;
- 3) obezbedi prevoz za evaluatore, kao i da vrši koordinaciju učesnika evaluacije i projektnog tima;
- 4) prati napredovanje i kvalitet evaluacionog procesa;
- 5) uspostavi interne i eksterne grupe (Grupa za upravljanje evaluacijom i Referentna grupa aktera) koje bi trebalo da usvoje završni evaluacioni izveštaj.

Menadžer evaluacije: Tim za upravljanje projektom Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo u Novom Sadu odgovoran je za sledeće zadatke:

- 1) upravljanje ugovornim obavezama, budžetom i zaposlenima koji su uključeni u evaluaciju;
- 2) pružanje koordinirane podrške Referentnoj grupi, naručiocu evaluacije, Savetodavnoj grupi i evaluacionom timu;
- 3) pružanje administrativne podrške i davanje informacija evaluacionom timu;
- 4) provera Polazne i Završne studije, kao i evaluacionih izveštaja kako bi se osiguralo da će završni nacrt ispunjavati standarde.

Interna Grupa za upravljanje evaluacijom – privremena grupa koja treba da obezbedi nadzor procesa evaluacije, da logistički podrži rukovodioca projekta, službu za ljudske resurse i javne nabavke, kao i da obezbedi pouzdane kriterijume kako bi se izbegao sukob interesa ili moguće neusaglašenosti.

Eksterna Grupa referentnih aktera – mala grupa aktivnih i angažovanih aktera (donatori, partneri, korisnici), čija je uloga bila da obezbede podršku rukovodiocu projekta, a koji su mogli imati različite uloge u samom procesu, zavisno od potreba (na primer, ova grupa može da pruži savete u vezi sa Projektnim zadatkom i dizajnom evaluacije ili da obezbedi kontekstualnu i tehničku ekspertizu u vezi sa predmetom evaluacije).

3 METODOLOGIJA EVALUACIJE

3.1 Opis dizajna evaluacije

Dizajn evaluacije oslanja se na smernice i standarde Povereničkog fonda UN za eliminisanje nasilja nad ženama. To znači da je evaluacija osmišljena i sprovedena imajući u vidu rodnu perspektivu i uzimajući u obzir objektivne odnose moći u društvu, osnaživanje i uključivanje društvenih grupa, kao i načela nezavisnosti i integriteta, transparentnosti, kvalitetata, kredibiliteta i etičnosti.

Pored toga, metodološki pristup evaluacije projekta kombinovao je principe nekoliko uticajnih metodologija za sprovođenje evaluacije²²:

- Zajedničko izveštavanje o rezultatima (Collaborative Outcomes Reporting) – pristup evaluaciji uticaja projekta na osnovu analize performansi, koja pokazuje na koji način je projekat doprineo postizanju očekivanih rezultata i uticaja. Stručni tim evaluatora bi trebalo da razvije preporuke zasnovane na zajedničkom doprinosu svih relevantnih aktera, pre nego da se usmeri na apstraktne korisnike, i da na taj način olakša donošenje odluka i sprovođenje aktivnosti onima koji će koristiti nalaze evaluacije.
- U smislu naučenih lekcija i najboljih praksi, evaluacioni tim je primenio dva pristupa – afirmativno istraživanje (Appreciative Inquiry) i pristup pozitivnih odstupanja (Positive Deviance). Afirmativno istraživanje jeste pristup koji se odnosi na posmatranje očekivane promene koja ističe prednosti i pokušava da otkrije šta dobro funkcioniše i gde ima prostora za poboljšanje. Pozitivna odstupanja se takođe odnose na identifikovanje pozitivnih primera, ali i glavnih slabosti i izazova koji se javljaju tokom sprovođenja projekta, kao i na najbolja rešenja za postizanje željenih rezultata i efekata.
- Obezbediti evaluaciju fokusiranu na upotrebu (EFU) - evaluacija je isplanirana i sprovedena na način da njeni rezultati mogu lako da se upotrebe u predstojećem periodu. To znači da će evaluacioni tim identifikovati i predstaviti sve važne podatke koji se odnose na projektne rezultate, a koji bi mogli da koriste različiti akteri pri planiranju javnih politika, ali i pri dizajniranju i sprovođenju budućih projekata sa sličnom temom istraživanja. Poglavlje o preporukama je od posebne važnosti u smislu upotrebe evaluacije.

3.2 Izvori podataka

U svrhu evaluacionog procesa, korišćeni su višestruki izvori podataka:

- dostupne publikacije, članci, izveštaji, baze podataka, relevantni pravni i strateški dokumenti u vezi sa rodno zasnovanim, posebno seksualnim nasiljem, kao i multisektorska saradnja u oblasti prevencije i zaštite od svih oblika nasilja;
- Studija o polaznom stanju i Završna studija (koje predstavljaju kontekst i stanje u sistemu zaštite od rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini) prema kojima je moguće pratiti promene koje su se dogodile tokom projekta;
- godišnji izveštaji, kao i izveštaji o napredovanju koje je nosilac projekta podnosio Povereničkim fondom UN;

²² Svi ovi pristupi su detaljnije predstavljeni na veb platformi *BetterEvaluation* (<https://www.betterevaluation.org/en/approaches>), koja predstavlja međunarodni javni projekat sa priložima iz mnogo zemalja i organizacija.

Završni evaluacioni izveštaj

- šestomesečni izveštaji koje su predstavnici svake projektne komponente periodično podnosili nociocima projekta;
- svi relevantni osnovni podaci prikupljeni tokom projekta (baze podataka, prikupljeni materijali u svrhu praćenja rezultata projekta, beleške sa sastanaka, itd.);
- podaci direktno prikupljeni od strane evaluacionog tima tokom prikupljanja podataka za potrebe evaluacije, koji je obuhvatao terenske posete centrima za žrtve seksualnog nasilja, sprovođenje intervjua, fokus grupnih diskusija, prikupljanje informacija koristeći upitnike, itd.

3.3 Načini prikupljanja i analize podataka

Glavni akteri su konsultovani tokom planiranja i sprovođenja evaluacije. Učešće korisnika je takođe postignuto kroz učestvovanje u fokus grupnim diskusijama i putem primene drugih metoda prikupljanja podataka.

Evaluacija je sprovedena koristeći različite metode, koje uključuju:

- **analizu sadržaja** prikupljenih podataka, dokumenata i literature: izveštaji o napredovanju od strane partnera na projektu, studija polaznog i završnog stanja, izveštaji o praćenju rezultata;
- **fokus grupne diskusije i razgovori** sa različitim korisnicima:
 - žene, uključujući žene iz osetljivih grupa,
 - profesionalci koji se bave slučajevima RZSN,
 - ženske NVO koje rade u AP Vojvodini;
- **intervjue** sa predstavnicima svake projektne komponente i donatorom;
- **sistematsko posmatranje** funkcionisanja centara za žrtve seksualnog nasilja u 7 gradova;
- **studije slučaja** koje ilustruju primere dobre prakse – dve vrste dobrih praksi koje su identifikovane i predstavljene:
 - prva se odnosi na grad u kome je postignut najveći napredak tokom sprovođenja projekta,
 - drugi slučaj je primer dobre prakse razvijanja koordiniranog multisektorskog postupanja u slučajevima RZSN (uključujući unapređene modele saradnje, obuke, itd.).

3.4 Uzorak i plan uzorkovanja

Uzorak evaluacije projekta bio je dizajniran u odnosu na opšti dizajn projekta, uzimajući u obzir različite aktere na projektu i podatke prikupljene tokom sprovođenja projekta. Sledeće tabele predstavljaju planirane i realizovane uzorke učesnika u razgovorima, fokus grupnim diskusijama, kao i uzorak zasnovan na definisanim ciljevima iz projektne matrice.

Tabela 5: *Planirani i realizovani uzorak učesnika u razgovoru*

	Planirani uzorak	Realizovan uzorak
Nosioci projekta i donator	Broj ispitanika	Broj ispitanika
Pokrajinski sekretarijat AP Vojvodine	2	3
Centar za podršku ženama – Kikinda	1	1
UNTF	1	1
Predstavnici drugih projektnih komponenti	Broj ispitanika	Broj ispitanika
Projektna komponenta: Pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja	1	1
Projektna komponenta: Obuke za profesionalce iz zdravstvenog sistema	1	1
Projektna komponenta: Obuke za multisektorsku saradnju	1	1
Projektna komponenta: Praćenje rezultata projekta	1	1
Projektna komponenta: Promocija i kampanja	1	1
Centri za žrtve seksualnog nasilja	Broj ispitanika	Broj ispitanika
Rukovodioci radnih grupa u centrima za žrtve seksualnog nasilja	7	7
Savetnice/koordinatorke u centrima za žrtve seksualnog nasilja	7	13
Žene žrtve nasilja	5	3
Druge zainteresovane strane	Broj ispitanika	Broj ispitanika
Ministarstvo zdravlja Republike Srbije	1	/
NVO koje pružaju podršku seksualnim radnicama	1	1
NVO koje pružaju podršku ženama i devojčicama sa invaliditetom	1	1
NVO koje pružaju podršku ženama i devojčicama koje su preživele rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje	3	2
UKUPNO	33	37

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

Tabela 6: *Planirane i realizovane fokus grupne diskusije koje su organizovane tokom evaluacije projekta:*

UČESNICI	Broj planiranih FGD	Broj sprovedenih FGD	Broj učesnika u FGD
Žene iz opšte populacije	2	2	19
Predstavnici lokalnih mehanizama za prevenciju i zaštitu od rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja	7	7	22
UKUPNO	9	9	41

Tabela 7: *Upitnici koje su dostavili predstavnici specifičnih grupa ispitanika, a koji su analizirani tokom sprovođenja projekta:*

	Broj ispitanika – ulazni test	Broj ispitanika – izlazni test
Testiranje znanja zaposlenih u zdravstvenim ustanovama koji su prisustvovali obukama	635	973

	Broj ispitanika
Stavovi zdravstvenih radnika o uticaju organizovane kampanje tokom sprovođenja projekta	200

	Broj ispitanika – neposredno posle obuke	Broj ispitanika - 6 meseci posle obuke
Stavovi zdravstvenih i drugih profesionalaca u sistemu zaštite o važnosti multisektorske saradnje	453	72

	Broj ispitanika – na početku projekta	Broj ispitanika – na kraju projekta
Korisnice sistema podrške (žene koje su bile žrtve bilo kog oblika rodno zasnovanog nasilja)	134	86

3.5 Ograničenja metodologije

Prilikom sprovođenja evaluacije projekta, veoma je važno biti svestan određenih ograničenja metodologije koja mogu da dovedu u pitanje mogućnost sagledavanja svih važnih aspekata projekta, kao i mogućnosti da se izvuku adekvatni zaključci. Kako bi se prevazišla postojeća ograničenja (u meri koliko je to moguće), neophodno je imati alternativne strategije.

Ograničenja metodologije koje je evaluacioni tim identifikovao pre početka procesa evaluacije, kao i strategije pomoću kojih je nastojano da se ova ograničenja prevaziđu, jesu sledeća:

- Određeni faktori koji su definisani projektnom matricom mogli su da se porede u određenim vremenskim tačkama samo do određenog stepena, pošto se kontekst u kome su bili definisani (primarno pravni okvir) značajno izmenio tokom vremena. To je slučaj sa indikatorima koji se odnose na multisektorsku saradnju (MSS). S obzirom na činjenicu da je polazna projektna matrica urađena 2016. godine, a da je Zakon o sprečavanju nasilja u porodici stupio na snagu 1. juna 2017. godine, uvodeći u potpunosti nov model multisektorske saradnje, neki indikatori iz polazne projektna matrice su morali da se menjaju. Proces evaluacije je težio tome da objasni način na koji je revidirana projektna matrica. Iako nije bilo moguće direktno uporediti neke indikatore iz polazne projektna matrice sa vrednostima izmenjenih indikatora, evaluacioni tim je nastojao da opiše procese koji su pratili ove promene, kao i da dobije informacije od glavnih aktera o razlikama između starih i novih modela funkcionisanja MSS.
- Dostupnost određenih podataka predstavljalo je još jedno metodološko ograničenje u procesu evaluacije projekta. Na prvom mestu se to odnosi na nedostatak centralizovanog sistema evidencije u vezi sa rodno zasnovanim, posebno seksualnim nasiljem, kao i na neujednačenost vrsta evidentiranih podataka u svakom pojedinačnom sektoru koji su uključeni u sistem prevencije i zaštite od nasilja. Evaluacioni tim je nastojao da dobije sve dostupne podatke, ali zaključci su doneti samo u odnosu na podatke koji su dosledni i koji su mogli da se prate u utvrđenim vremenskim tačkama. Na primer, tačan broj žena koje su preživele rodno zasnovano nasilje, a posebno seksualno nasilje, nije bilo moguće dobiti na osnovu evidencija državnih institucija. Iako institucije iz određenih sektora, kao što je sektor policije, imaju pouzdane dokaze o nasilju, u većini slučajeva se postojeći podaci odnose na nasilje u porodici, ali ne specifično na rodno zasnovano nasilje.
- Postojao je rizik od pojave poteškoća prilikom uspostavljanja kontakta sa određenim grupama ispitanika:
 - S jedne strane je bilo teško dopreti do žena žrtava nasilja, posebno žena žrtava seksualnog nasilja, koje su bile spremne da podeli svoja iskustva sa postojećim sistemom podrške, prvenstveno sa centrima za žrtve seksualnog nasilja. Zbog toga je evaluacioni tim nastojao da uspostavi kontakt sa ženama žrtvama seksualnog nasilja preko savetnica u centrima za žrtve seksualnog nasilja, a razgovori sa ovom grupom korisnica su isključivo bili vođeni sa onim ženama koje su u potpunosti bile saglasne da budu ispitanice u takvim razgovorima. Uz to, kako bi se izbegla sekundarna viktimizacija žena koje su se saglasile da učestvuju u intervjuima, tim koji je vodio razgovore sastojao se od osoba koje su u potpunosti kvalifikovane za rad sa ovom posebno osetljivom grupom žena. Evaluacioni tim je procenio da bi bilo najbolje da razgovore sa ovim ženama vode savetnice koje su angažovane u CŽSN, odnosno osobe koje imaju licencu da rade sa ovom osetljivom grupom. Kako bi bili sigurni da ne postoji sukob interesa, savetnice su mogle da realizuju razgovore isključivo sa ženama kojima prethodno nisu pružale direktnu podršku. Dva razgovora su vođena u CŽSN, dok je jedan razgovor sproveden u NVO koja pruža podršku ženama žrtvama nasilja. Ipak, može se pretpostaviti da je to što su razgovore vodile savetnice angažovane u CŽSN ograničilo vrstu informacija koje su davale žene žrtve seksualnog nasilja.
 - S druge strane, na osnovu prethodnog iskustva evaluatora u organizovanju i realizaciji istraživanja koje obuhvata rad sa profesionalcima iz raznih sektora, pre početka procesa

Završni evaluacioni izveštaj

evaluacije, evaluacioni tim je identifikovato još jedan rizik - moguće manji odziv predstavnika nekih institucija (policije, sudstva, centara za socijalni rad) za učešće u procesu evaluacije, zbog postojećih procedura u ovim institucijama. Kako bi se umanjio ovaj rizik, evaluacioni tim je nastojao da dopre do predstavnika institucija preko Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo, tako što su poslata zvanična pisma za učešće u procesu evaluacije projekta.

Postoje određena ograničenja u vezi sa samim projektom. Zadovoljstvo rezultatima projekta od strane seksualnih radnica nije bilo moguće oceniti, iako seksualne radnice predstavljaju jednu od primarnih ciljnih grupa ovog projekta (primarne korisnice). Uspešno funkcionisanje CŽSN odnosi se na efikasnu saradnju ne samo zdravstvenog i nevladinog sektora, već i svih sektora unutar sistema zaštite, kao i obaveznog izveštavanja prema nadležnim institucijama u slučajevima nasilja. Pošto prostitucija nije legalna aktivnost u Republici Srbiji, nije se moglo očekivati da će se seksualne radnice obratiti CŽSN za pomoć u slučajevima nasilja, kome su vrlo često izložene.

Takođe, zadovoljstvo rezultatima projekta žena sa invaliditetom i žena iz drugih osetljivih grupa (npr. pripadnica romske etničke grupe) nije moglo da se oceni u odnosu na dostupne podatke. Iako se principi nediskriminacije navedeni u *Priručniku za CŽSN* odnose na sve žene starije od 15 godina, mišljenje predstavnika nekih ženskih organizacija jeste da je ova usluga manje dostupna određenim osetljivim grupama žena. Činjenica je da žene iz marginalizovanih grupa retko prijavljuju nasilje, ali treba uzeti u obzir brojne razloge za to, koji ne zavise samo od neusklađenosti institucija, već i od faktora iz šireg društvenog okruženja (stigmatizacija i diskriminacija, nejednak odnos moći u društvu, itd.).

Na kraju, važno je da se istakne da su tokom sprovođenja evaluacije uzeti u obzir polazni podaci (podaci prikupljeni za potrebe Studije o polaznom stanju), ali i da je upotreba tih podataka bila ograničena. Glavni razlog za ograničenu upotrebu polaznih podataka bio je period u kome su se ti podaci prikupljali. To je bila početna faza projekta, kada su ključne projektne aktivnosti tek bile započele. Iz tog razloga, Studija o polaznom stanju u kojoj su predstavljeni polazni podaci, nije mogla da obuhvati sve važne analize podataka (kao što su analiza upitnika koje su popunili učesnici obuka i dr.).

4 ETIČKI I BEZBEDNOSNI ASPEKTI SPROVOĐENJA EVALUACIJE

Poštovanje etičkih principa predstavlja jednu od ključnih normi definisanih u dokumentu *Norms and Standards for Evaluation* (UNEG, 2017), kojih je neophodno pridržavati se prilikom sprovođenja evaluacije.

Tim koji evaluaciju projekta sprovodi u središte pažnje postavio je zahtev za poštovanjem etičkih principa, kao i osiguranje bezbednosti svih koji su direktno ili indirektno u proces uključeni. S obzirom na to da se projekat bavi rodno zasnovanim, posebno seksualnim nasiljem, temom koja je izuzetno osetljiva, zahtevi za poštovanjem etičkih principa su od posebne važnosti.

U pogledu poštovanja etičkih standarda i osiguravanja bezbednosti svih učesnika procesa, uloga tima koji evaluaciju sprovodi bila je dvojaka. Sa jedne strane, evaluacioni tim je procenio da li su i u kojoj meri etičke norme i standardi poštovani tokom implementacije projekta od strane implementatora svih projektnih komponenti. Bilo je potrebno proceniti da li su svi koji su projektom obuhvaćeni bili u potpunosti zaštićeni, da li je prikupljanje podataka realizovano tako da se ne narušavaju prava ispitanika, uključujući poštovanje privatnosti i poverljivost dobijenih podataka, da li je tražen informisani pristanak učesnika, da li su definisane procedure koje se odnose na učešće maloletnih osoba, na koji način su različite vrste podataka čuvane, analizirane i interpretirane, itd.

Sa druge strane, tim koji je evaluaciju sproveo osigurao je da se tokom samog procesa evaluacije poštuju najviše etičke norme i standardi. To prvenstveno znači da je evaluacija bila sprovedena u skladu sa “do not harm” (ne naškoditi) principom, odnosno da su prava svih koji su bili uključeni u proces bila u potpunosti zaštićena i da ni na koji način nisu dovela do njihove povrede.

Najpre, svim učesnicima procesa evaluacije bila je garantovana potpuna anonimnost i poverljivost svih informacija koje su podeljene sa evaluacionim timom. Na početku intervjua, FGD ili upitnika, učesnici su bili informisani o tome u koju svrhu se podaci prikupljaju (dobili su relevantne informacije o projektu i evaluaciji), bilo je napomenuto da će se dobijeni podaci koristiti isključivo za potrebe procesa evaluacije, da će na odgovarajući način biti čuvani i analizirani i da ni na koji način neće biti zloupotrebljeni. Takođe, bilo je jasno istaknuto da je učešće svakog pojedinca isključivo na dobrovoljnoj bazi, da nisu u obavezi da odgovore na pitanja na koja ne žele, kao i da intervju/popunjavanje upitnika mogu prekinuti u bilo kom trenutku, ukoliko se iz bilo kog razloga osećaju nelagodno da nastave sa odgovaranjem na pitanja. To znači da je na početku svakog intervjua ili fokus grupne diskusije bilo neophodno dobiti informisani pristanak svakog pojedinačnog učesnika.

Tokom ovog procesa, pored prethodno pomenutog, učesnicima je bilo garantovano da njihova imena ni u jednom dokumentu neće biti objavljena, kao ni bilo koji drugi podatak koji bi mogao da otkrije identitet ispitanika. Iako će učesnicima intervjua i FGD sve navedene informacije bile usmeno rečene, bilo je potrebno da svaki učesnik saglasnost o informisanom pristanku da i pismenim putem. Prilikom realizacije fokus grupnih diskusija, kako bi se dodatno osigurala privatnost i poverljivost podataka ispitanika, svim učesnicima je bilo napomenuto da je od izuzetnog značaja da informacije koje tokom diskusije čuju od drugih učesnika ne dele sa bilo kojom drugom osobom koja u diskusiji nije učestvovala, posebno imajući u vidu osetljivost teme istraživanja. U slučaju upitnika koji se popunjavao pismenim putem, sve relevantne informacije koje se odnose na poštovanje i zaštitu prava ispitanika nalazile su se na početku svakog upitnika. Ukoliko je ispitanik, nakon što je pročitao uvodni tekst, popunio i dostavio upitnik, evaluacioni tim smatrao je da je dao informisani pristanak za učešće u procesu evaluacije.

S obzirom na to da je jedna od ključnih komponenti projekta pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja, u kojima korisnice mogu biti ženske osobe od 15 ili više godina starosti, postojala je mogućnost da neke od učesnica procesa evaluacije budu i maloletne osobe (devojke starosti od 15 do 17 godina). U tom slučaju, pristanak za učešće maloletne osobe u evaluaciji bilo je neophodno dobiti i od roditelja ili staratelja. Međutim, iako je evaluacioni tim bio u potpunosti spreman da uključi maloletne osobe kao ispitanike, prilikom evaluacionog procesa nije obavljen nijedan razgovor sa ovom grupom stanovništva.

Tim koji je sprovodio evaluaciju sastojao se od eksperata sa višegodišnjim iskustvom u radu na projektima koji se bave osetljivim temama, uključujući nasilje nad ženama. SeConS je sproveo jedno od najobuhvatnijih istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama porodičnog nasilja nad ženama na teritoriji Centralne Srbije (SeConS, 2010). Istraživači SeConS-a primenili su veoma rigoroznu metodologiju i, poštujući najviše etičke norme i standarde, došli su do podataka o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u Centralnoj Srbiji, na osnovu uzorka od 2500 žena koje su istraživanjem obuhvaćene.

Pored pomenutog istraživanja, SeConS je realizovao veliki broj projekata koji se odnose na oblast rodne ravnopravnosti, nasilje nad ženama, kao i rad sa ranjivim grupama. Evaluacioni tim je sve veštine, znanja i iskustva stečena tokom dugogodišnjeg rada na projektima koje se bave osetljivim temama i posebno ranjivim grupama, primenio i tokom svih faza procesa sprovođenja evaluacije ovog projekta. Bilo je osigurano da svaki član evaluacionog tima bude u potpunosti obučen da realizuje specifične zadatke za koje je u okviru procesa evaluacije zadužen.

Završni evaluacioni izveštaj

Iako evaluacioni tim poseduje značajne interne kapacitete, u pojedinim slučajevima timu su podršku pružali i eksterni stručnjaci. To se prvenstveno odnosi na realizaciju intervju sa ženama žrtvama seksualnog nasilja koje su korisnice centara za žrtve seksualnog nasilja. Kako se ne bi rizikovalo da se bezbednost i prava ovih žena na bilo koji način ugrozi, evaluacioni tim procenio je da bi najbolje bilo da razgovore sa njima obave savetnice koje su u centrima angažovane, odnosno osobe koje su licencirane za rad sa ovom ranjivom grupom. Članovi evaluacionog tima su savetnicama koje su realizovale intervju pripremili vodiče za intervju i održali obuku, kako bi se osiguralo da će tok razgovora biti usmeren tako da pruži informacije koje su važne za evaluaciju projekta. Kako bi se osiguralo da ne dođe do sukoba interesa, savetnice su mogle da realizuju intervju isključivo sa ženama kojima prethodno nisu pružile direktnu podršku. Na primer, savetnice angažovane u centru za žrtve seksualnog nasilja u Kikinda mogle su ce da realizuju intervju sa korisnicama iz svih drugih uspostavljenih centara, osim sa korisnicama centra u Kikindi.

Svi instrumenti koji su tokom procesa evaluacije bili korišćeni za prikupljanje podataka prilagođeni su grupama ispitanika kojima su namenjeni. Evaluacioni tim posebnu pažnju je obratio na to da jezik bude razumljiv ispitanicima, da pitanja budu jasno definisana, da se koriste pojmovi čije je značenje nedvosmisleno ili da se navede definicija onih pojmova koje je potrebno dodatno pojasniti. Takođe, posebna pažnja se obratila na to da pitanja budu prilagođena specifičnom kulturnom kontekstu, da način na koji su formulisana ni u kom slučaju ne izazove bilo kakvu nelagodnost kod ispitanika niti da budu shvaćena kao uvredljiva.

Pored toga, evaluacioni tim je osigurao da se prikupljanje podataka organizuje na mestima na kojima se ispitanici osećaju sasvim bezbedno, kao i da vreme kada se terenske posete organizuju bude primereno (na primer, realizacija terenskih poseta, intervju, fokus grupnih diskusija nije organizovana u večernjim satima, već isključivo tokom dana, u terminima koji ispitanicima najviše odgovaraju). Da su neki od ispitanika bila maloletna lica, evaluacioni tim bi u tim slučajevima obezbedio prevoz do mesta na kome se intervju organizovao, kao i povratak nakon realizovanog intervju.

Svi članovi evaluacionog tima bili su spremni da učesnicima evaluacije pruže informacije o postojećim mehanizmima podrške (kontakti relevantnih institucija i organizacija, broj SOS telefona za podršku žrtvama nasilja), u slučaju da su procenili da je to potrebno a da ispitanici ovim informacijama već ne raspolažu. Pored toga, iako se garantovalo da su svi dobijeni podaci u potpunosti poverljivi, članovi evaluacionog tima u obavezi su bili da prijave ukoliko posumnjaju da je neko od učesnika izložen nasilju. Ispitanicima je ova obaveza istraživača napomenuta tokom procesa dobijanja informisanog pristanka za učešće u evaluaciji.

Konačno, etička obaveza tima koji evaluaciju sprovodi uključuje i to da je neophodno osigurati da nalazi evaluacije budu na adekvatan način interpretirani u fazi diseminacije, da učesnici procesa evaluacije ne budu ni na koji način stigmatizovani, da njihova prava i sigurnost ne budu narušeni, već da se nalazi koriste kako bi se unapredile postojeće politike i intervencije u oblasti prevencije i zaštite žena od rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja (WHO, 2016).

5 NALAZI SA ANALIZOM SVAKOG EVALUACIONOG PITANJA

Evaluacioni kriterijumi	Efektivnost
Evaluaciono pitanje 1	U kojoj meri su očekivani projektni cilj, očekivani rezultati i ishodi ostvareni i na koji način?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	<p>Opšti cilj projekta da će ženama biti pružena bolja zaštita od rodno zasnovanog, a naročito seksualnog nasilja nego što je to bio slučaj na početku projekta je ostvaren, ali kvalitet pruženih usluga oscilira od opštine do opštine.</p> <p>Glavni ciljevi i planirani rezultati projekta su ostvareni. Na osnovu procena, različitih komponenti i učesnika u projektu, ipak se može zaključiti da postoje izvesne razlike u efektivnosti i kvalitetu rezultata koji su ostvareni u pojedinim projektnim komponentama:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Jednoglasna je ocena da je najveće postignuće projekta to što su pilot Centri za žrtve seksualnog nasilja uspostavljeni i što pružaju nove oblike podrške žrtvama seksualnog nasilja. Centri su uspostavljeni u svih u Kliničkom centru Vojvodine i 6 opštih bolnica u kojima je i bilo planirano da započnu sa radom. Obezbeđena su sva potrebna materijana sredstva za njihov rad, a zaposleni u Centrima su obučeni da rade u njemu po dogovorenim procedurama i principima. Nije, međutim, ujednačena funkcionalnost i kvalitet svih Centara. 2) Značajno je unapređena informisanost i svest među zdravstvenim radnicima o rodno zasnovanom, posebno seksualnom nasilju i potrebama žrtava ovog nasilja, kao i o adekvatnim procedurama za podršku koju im je potrebno pružiti. Povećana je i upoznatost sa Posebnim protokolom Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju koje je bilo izuzetno slabo na početku projekta (primenjivalo ih je svega 4-5 zdravstvenih ustanova), da bi na kraju projekta sa njima bilo upoznato i primenjivalo ih više od 90% zdravstvenih ustanova (<i>izvor: Izveštaj o napredovanju</i>). 3) Unapređena je međusektorska saradnja, kroz uspostavljanje procedure i protokole o saradnji među institucijama. Koristeći procedure i protokole, određene su nadležnosti, kao i veoma precizno definisane procedure delovanja u slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Izostala je sistemska podrška Ministarstva unutrašnjih poslova, jer nisu obavestili sve policijske stanice u opštinama gde su uspostavljeni centri o sprovođenju projekta i nisu preporučili saradnju sa policijskim stanicama, tako da je bilo neophodno kontaktirati svaku posebnu policijsku stanicu radi uspostavljanja saradnje. Uz to, treba imati u vidu da se intenzitet i kvalitet saradnje između sektora umnogome razlikovao. 4) Informisanje i podizanje svesti kroz kampanje i medijske priloge je takođe sprovedeno sa zadovoljavajućom efektivnošću, mada je zbog oslanjanja na male lokalne medije i mreže ustanova i organizacija koje su bile na bilo koji način dotaknute projektnim aktivnostima, teško očekivati da bi upoznatost sa radom Centara mogla biti sveobuhvatna na području cele Vojvodine.

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu</p>	<p><u>Rezultat 1</u></p> <p>Prema planu projekta održane su dve vrsta obuka, jedna obuka bila je usmerena na zdravstvene radnike sa ciljem sticanja znanja i veštine u pružanju efikasnije usluge žrtvama rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog, što će biti efikasnije. Druga obuka bila je fokusirana na profesionalce iz sistema zaštite žena u Vojvodini (socijalnih radnika, zaposlenih u tužilaštvu, policiji i civilnom sektoru) sa namerom stvaranja efikasnije multisektorske saradnju i komunikacije različitih sektora u pogledu rodno zasnovanog nasilja.</p> <p>Projektom je planirano da obukom za zdravstvene radnike bude obuhvaćeno 1500 zdravstvenih radnika, što je bilo ostvareno – obučeno je 1547 zdravstvenih radnika. (Izvor: Godišnji izveštaj i izveštaj o napredovanju). Zdravstveni radnici koji su prisustvovali obukama u većini slučajeva su rekli da im je obuka pomogla da unaprede svoj rad u pružanju podrške ženama (68%). Obuke su unapredile znanja, veštine i postupanje zaposlenih u zdravstvenim institucijama u slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Prema navodima zdravstvenih institucija u Vojvodini, većina ustanova nakon obuka unapredila je korišćenje Protokola/obrasca za evidentiranje nasilja nad ženama koji je propisalo Ministarstvo zdravlja. Iako je ovaj Protokol usvojen još u oktobru 2011. godine, na početku projekta njegova primena u zdravstvenim ustanovama na teritoriji AP Vojvodine nije bila široko rasprostranjena. Na obukama je promovisano postupanje zaposlenih u zdravstvenim ustanovama u skladu sa ovim Protokolom i istican je značaj adekvatnog registrovanja slučajeva nasilja prema ženama i devojčicama, ali i prepoznavanje i prijavljivanje nasilja nadležnim institucijama.</p> <p>Takođe, obuke su doprinele i tome da se u određenoj meri poveća znanje i senzibilisanost zaposlenih u zdravstvenom sektoru prilikom pružanja podrške ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Na osnovu analize testova znanja koje se odnose na oblast rodno zasnovanog nasilja, a koje su učesnici akreditovane obuke Medicinskog fakulteta popunjavali na početku i na kraju obuke (pre-test and post-test), zapaža se da je testirano znanje povećano u proseku za 17% (pre-test popunilo je 635 učesnika obuke, a post-test 973), pri čemu su najveći pomaci postignuti u pogledu opšteg znanja o rodno zasnovanom nasilju, kao i znanja koja se odnose na aspekte pravne podrške. (Izvor: <i>Završna studija</i>).</p> <p>Obuke za multisektorsku saradnju trebalo je da pohađa 350 učesnika iz različitih institucija (zdravstveni radnici, zaposleni u tužilaštvu, policiji i civilnom sektoru) u opštinama gde su uspostavljeni Centri za žrtve seksualnog nasilja. Međutim, u toku projekta je proširen opseg obuka i u njima su učestvovali zaposleni iz 42 opštine, a obukama je prisustvovalo 1215 zaposlenih iz različitih sektora. Tako da je u ovom outcome ostvaren znatno veći domet nego što je bio predviđeno na početku projekta.</p>

Završni evaluacioni izveštaj

Na obukama za multisektorsku saradnju je ukazivano na novine u zaštiti i podršci žrtvama koje je doneo Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, koji je na snagu stupio 1. juna 2017. godine, kao što su hitne mere koje treba da pruže trenutni odgovor na nasilje (udaljavanje mogućeg učinioca nasilja na 48h, sa mogućnošću produženja mere na još 30 dana) ili uspostavljanje grupa za koordinaciju i saradnju pri osnovnim javnim tužilaštvima. Učesnici su imali priliku da razmene iskustva u postupanju kroz rad na primerima iz prakse. Osim toga, na obukama je ukazano na ulogu zdravstvenog sistema u zaštiti žrtava, kao i ulogu i zadatke sedam centara za žrtve seksualnog nasilja koji su uspostavljeni tokom realizacije projekta „Zaustavi – zaštiti – pomozite“.

Evidencija slučajeva rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja u zdravstvenom sektoru je, zahvaljujući zajedničkim naporima nosilaca projekta i M&E tima, tokom implementacije projekta unapređena. Na šestomesečnom nivou prikupljeni su podaci o slučajevima RZSN nad punoletnim ženskim osobama u zdravstvenim ustanovama u AP Vojvodini. U narednoj tabeli prikazani su neki od ključnih podataka koji su prikupljeni na šestomesečnom nivou tokom 2017. i 2018. godine.

Tabela 8: Podaci o evidentiranim slučajevima rodno zasnovanog nasilja u zdravstvenim ustanovama

Period na koji se podaci odnose	Broj ustanova koje su poslale podatke	Ukupan broj evidentiranih slučajeva partnerskog/rodno zasnovanog nasilja nad ženama	Ukupan broj evidentiranih slučajeva seksualnog nasilja nad ženama	Broj slučajeva u kojima je prijava nasilja bila razlog obraćanja žene	Broj slučajeva u kojima je lekar posumnjao na nasilje	Broj slučajeva partnerskog/rodno zasnovanog nasilja evidentiranih u skladu sa protokolom (popunjen obrazac Ministarstva)
01.01.2017 – 30.06.2017.	56	399	33	337	51	267
01.07.2017 – 31.12.2017.	58	615	36	496	119	465
01.01.2018 – 30.06.2018.	59	354	33	310	68	273
01.07.2018 – 31.12.2018.	57	418	32	383	155	326

Na osnovu predstavljenih podataka, može se zapaziti da je najveći broj slučajeva rodno zasnovanog nasilja nad ženama evidentiran od strane zdravstvenih ustanova u drugoj polovini 2017. godine, što je verovatno posledica početka primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, koji je na snagu stupio 1. juna 2017. godine, kada je ukupni broj prijava nasilja u porodici znatno porastao. Na primer, podaci policijskih uprava sa teritorije AP Vojvodine za 2017. godinu, koji su dostavljeni Pokrajinskom zaštitniku građana

Završni evaluacioni izveštaj

(Pokrajinski Ombudsman, 2018), pokazuju da je broj prijava nasilja u porodici nakon stupanja Zakona na snagu gotovo udvostručen, u odnosu na period pre početka primene Zakona (zabeleženo je 2702 prijave od 1.1.2017. do stupanja zakona na snagu, a od 1. juna 2017. do kraja godine bilo je ukupno 4442 prijave nasilja u porodici). Ipak, činjenica da se, kada se posmatraju sva 4 šestomesečna perioda, broj evidentiranih slučajeva seksualnog nasilja u zdravstvenim ustanovama gotovo uopšte ne menja, otvara pitanje da li je to odraz stvarnog stanja ili neprijavlivanja i neprepoznavanja specifičnih vidova seksualnog nasilja. (Izvor: *Periodični izveštaji*).

Problem nepostojanja jedinstvene evidencije slučajeva rodno zasnovanog nasilja je sistemski problem koji nije moguće rešiti implementacijom pojedinačnih projekata. Novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici prevideo je stvaranje centralne evidencije slučajeva nasilja u porodici, koja bi integrisala podatke kojima raspolažu institucije u okviru svakog od pojedinačnog sektora. Tačno je propisano koju vrstu podataka treba da prikuplja svaki od sektora, a centralnu evidenciju o slučajevima nasilja trebalo bi da vodi Republičko javno tužilaštvo.²³ Prilikom realizacije fokus grupnih diskusija, članovi grupa za koordinaciju i saradnju neujednačen sistem evidencije slučajeva naveli su kao jedan od problema sa kojima se suočavaju. Po zakonom predviđenom prikupljanju podataka sada postupa samo policija, dok ostale institucije svoje evidencije vode u papirnoj formi ili u Excell dokumentima na neujednačen i nesistematičan način, što onemogućava brži protok informacija unutar institucije, kao i razmenu podataka među institucijama iz različitih sektora. Čak i kada bi centralna evidencija predviđena novim Zakonom bila uspostavljena, treba imati u vidu da bi ona obuhvatila podatke samo o slučajevima porodičnog nasilja. Iako porodica jeste kontekst u kome se rodno zasnovano nasilje najčešće ispoljava, postoje i drugi konteksti u kojima se slučajevi rodno zasnovanog nasilja javljaju (na primer, radno okruženje), a koji ne bi bili evidentirani na sistematičan način.

Rezultat 2

Projektom je planirano i sprovedeno pilotiranje sedam centara za žrtve seksualnog nasilja u svakom okrugu AP Vojvodine. Nameravano je da se razvije model i organizacija za operativne centre koji će omogućiti pružanje usluga podrške koje će biti na jednom mestu i dostupne dvadeset četiri časa dnevno, što je uspešno razvijeno do kraja projekta.

Pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja najpre je započelo pri Opštoj bolnici u Zrenjaninu, zatim i pri Klinici za ginekologiju i akušerstvo u Novom Sadu, već u prvoj godini implementacije projekta, dok je pilotiranje centara pri opštim bolnicama u ostalih 5 gradova (Kikindi, Somboru, Sremskoj Mitrovici, Subotici i Vršcu) započelo tokom druge godine implementacije projekta,

²³ Vlada RS, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Član 32, Službeni glasnik RS, br. 94/2016, dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecanju_nasilja_u_porodici.html

Završni evaluacioni izveštaj

<p>tačnije od septembra 2017. godine. Do kraja projekta uspostavljeno je i podršku žrtvama seksualnog nasilja pružalo svih 7 centara, sa odgovarajućom (planiranom) materijalnom opremom, stručnim kadrovima, procedurama, evidencijama i sl.</p> <p>Broj žena žrtava seksualnog nasilja, kojima je u centrima pružena podrška značajno je varirao – najviše slučajeva bilo je u CŽSN u Novom Sadu, dok je u CŽSN u Vršcu evidentiran samo jedan slučaj. U CŽSN je ukupno 100 žena žrtava nasilja dobilo podršku.</p> <p>Rad centara za žrtve seksualnog nasilja obuhvatio je dve ključne komponente – pružanje zdravstvene podrške ženskim osobama od 15 ili više godina starosti, koje su žrtve seksualnog nasilja, kao i pružanje psihosocijalne podrške ovoj kategoriji žena. Kada je u pitanju zdravstvena podrška, svi članovi radnih grupa rekli su da se medicinski deo posla nije značajno promenio, odnosno da je zdravstvena podrška na gotovo isti način pružana i pre otpočinjanja procesa pilotiranja centara. Ključna novina koju je pilotiranje CŽSN donelo jeste uvođenje psihosocijalne podrške pri zdravstvenim ustanovama u kojima se centri nalaze.</p> <p>Faktori koji su doprineli uspešnom uspostavljanju centara:</p> <ul style="list-style-type: none">• Kvalitetan i efektivan rad radne grupe koja je obuhvatila stručnjake različitih profila, oslanjajući se na principe zaštite žrtava definisane Istanbulskom konvencijom, feminističkim principima ali i iskustvima i saznanjima o specifičnim uslovima koji postoje u zdravstvenim ustanovama u Vojvodini u koje je trebalo smestiti centre.• Sačinjena je kvalitetna polazna studija u kojoj je predočena analiza stanja i prepoznati potencijali i slabosti sistema koje je bilo potrebno uzeti u obzir prilikom modelovanja Centara.• Formiranje radnih grupa u svakoj od zdravstvenih ustanova pri kojima su pilotirani centri za žrtve seksualnog nasilja, koje su činili zaposleni u zdravstvenim ustanovama (medicinsko osoblje, ali i socijalni radnici u nekim od ustanova). Pored zaposlenih u zdravstvenim ustanovama koji su bili članovi radnih grupa, deo tima angažovanom u CŽSN činile su i savetnice zadužene za pružanje psihosocijalne podrške. Jedna od savetnica u svakom od CŽSN obavljala je i ulogu koordinatorke.• Usvajanje dokumenata kojima su u svakoj od zdravstvenih ustanova pri kojima su CŽSN pilotirani bile definisane interne procedure za postupanje.• Dobra organizacija supervizije, tako što je svakom članu ekspertske grupe za pilotiranje bila dodeljena uloga supervizora jednog centra, pa je svako bio detaljno upoznat sa specifičnom situacijom u Centru iz svoje nadležnosti i bio je u prilici da pruži kontinuiranu „mentorsku“ podršku.• Motivisanost osoblja u bolnicama. Radna grupa je u svakoj ustanovi u kojoj je trebalo uspostaviti Centar identifikovala osobe koje su bile motivisane i imale kapaciteta da koordiniraju, olakšaju implementaciju aktivnosti, što je znatno olakšalo implementaciju modela zaštite u Centrima. <p>Izazovi i teškoće proistekli su iz različitih uslova vezanih za širi kontekst, kao i za stanje u samim ustanovama u kojima je trebalo uspostaviti centre:</p>
--

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none"> • Na početku projekta postojali su otpori iskazani u vidu stereotipnih stavova, odbacivanja vrednosti koje su povezane sa shvatanjem nasilja kao manifestacije rodnih nejednakosti i potreba da se žrtvama pruži odgovarajuća zaštita koja nije usko medicinske prirode. Otpori su bili prisutni i u vidu nezainteresovanosti, pridavanja malog značaja problemu u poređenju sa drugim zdravstvenim problemima, nespemnosti da se resursi bolnica stave u funkciju Centara i sl. Ovi početni otpori su kroz edukacije, redovne sastanke, posvećenost projektnog tima, podrške koju su pružili rukovodioci zdravstvenih ustanova postepeno otklanjane, da bi na kraju projekta u ovom aspektu bio ostvaren vidan pomak, odnosno ne samo da su otpori otklonjeni, već je prisutna i značajna posvećenost u pružanju zaštite u okviru novog modela uspostavljenog u centrima. Ipak, način percepcije savetnica i mera u kojoj su one prihvaćene nisu u svim CŽSN bili sasvim adekvatni ni na kraju implementacije projekta. • Početna ideja u funkcionisanju Centara za žrtve nasilja podrazumevala je da se sve usluge koje su namenjene žrtvama rodno zasnovanog nasilja realizuju u Centru - od ispitivanja žrtve od strane policije, do kompletne zdravstvene i psihosocijalne podrške. Međutim, policijski službenici su od žrtve najčešće uzimali izjave u policijskoj stanici umesto u CŽSN, iako po Zakonu o policiji to nije neophodno. Glavni razlog za uzimanje izjave u policiji je taj što činjenice koje policijski službenici prikupe jesu elementi za izdavanje naredbe tužioca za obavljanje pregleda u bolnici i uzimanje materijalnih dokaza. Bolnice ne mogu bez toga da uzimaju materijalne dokaze, obave forenzički pregled jer bi u tom slučaju snosile troškove, a tužilac bi mogao da ih ne prihvati. U bolnicama nema uslova da se obavi kompletan pregled (za vreme trajanja projekta mogli su da koriste “rape kit” komplete koji su obezbeđeni u okviru projekta, ali to nece biti moguće kada budu potrošene zalihe, jer bolnice to nemaju kao deo potrošnog medicinskog materijala). Lekari čekaju naredbu tužioca i zato da ne bi dva puta pregledali žrtvu I dodatno je traumatizovali I viktimizovali. Zato je upućivanje žrtve u CŽSN odmah po prijavi ostalo samo preporuka, jer bi to bilo dobro za žrtvu, pošto bi odmah dobila psihosocijalnu podršku. <p>Fluktuacija osoblja angažovanog u centrima za žrtve seksualnog nasilja prepoznata je kao još jedan od problema, koji je u pojedinim centrima onemogućavao da se uspostavi kontinuitet rada. Sa jedne strane, u CŽSN u Novom Sadu i Vršcu savetnice su se tokom implementacije projekta promenile, što je predstavljalo otežavajuću okolnost, jer je bilo potrebno ponovno upoznavanje sa procedurama i iznova građenje odnosa sa članovima radnih grupa. Sa druge strane, povećana fluktuacija zdravstvenog osoblja je širi društveni fenomen koji je tokom poslednjih godina naročito aktuelan, a koji se odrazio i na rad centara za žrtve seksualnog nasilja. U pojedinim CŽSN smenjivali su se članovi radnih grupa, a takođe je bilo i značajne fluktuacije zaposlenih u zdravstvenim ustanovama koji nisu pripadali radnim grupama, ali su bili u dežurnim ekipama koje su pružale pomoć žrtvama u CŽSN-u, a nisu bili upoznati sa procedurama u radu Centara.</p> <p><u>Rezultat 3</u></p> <p>Planirano je da se ovaj očekivani rezultat postigne unapređenjem multisektorske saradnje, kroz unapređenje poznavanja dokumentacije (protokoli, procedure, zakoni) kojima se regulišu aktivnosti, kao i kroz procedure za delovanje u slučajevima rodno</p>
--	---

Završni evaluacioni izveštaj

<p>zasnovanog nasilja. Svi postojeći dokumenti, od juna 2017. godine i Zakon, jasno definišu potrebe za uzajamnom saradnjom i procedurama za delovanje, ali bez obzira na to, saradnja između sektora nije bila zadovoljavajuća, kao ni poznavanje dokumentacije. Zbog toga je jedan od projektnih ciljeva bio da se saradnja poboljša putem obuka (uz razmenu informacija i dr.) između svih sektora koji učestvuju u zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja i da se unaprede akcije koje se preduzimaju u slučajevima rodno zasnovanog nasilja.</p> <p>U ostvarivanju rezultata u pogledu multisektorske saradnje bio je prisutan niz prepreka koje je bilo potrebno savladati. Predstavnici projektnog tima ukazali su da je jedan od ključnih problema bilo odsustvo podrške Ministarstva unutrašnjih poslova. Nakon obaveštavanja o projektu i potrebi da se u implementaciji projekta blisko saraduje sa policijskim upravama u zajednicama u kojima se uspostavljaju centri, Ministarstvo nije reagovalo i policijske uprave nisu dobile nikakve instrukcije niti preporuke da saraduju sa projektnim timom. Zbog toga je bilo potrebno uložiti puno napora da se sa svakom pojedinačnom policijskom upravom uspostavi saradnja. To je ostvareno sa promenljivim uspehom jer dok su neke bile veoma saradljive i omogućile da se ova komponenta projekta efektivno realizuje, u drugim slučajevima bilo je daleko teže uspostaviti tu saradnju i ona je bila površnija. Projektni tim je ocenio da bi podrška Ministarstva znatno olakšala implementaciju aktivnosti u ovoj komponenti projekta, jer je reč o hijerarhijski uređenom organu u kojem bi niže jedinice daleko bolje saradivale da su dobile takvu instrukciju iz vrha organizacije, odnosno od Ministarstva.</p> <p>Neki sagovornici ističu da je saradnja između državnog i nevladinog sektora, čak i tamo gde postoji, zasnovana pretežno na individualnim poznanstvima među pojedincima zaposlenim u ovim sektorima. Međutim, na osnovu razgovora sa predstavnicima Centara za žrtve seksualnog nasilja, može se zaključiti da, i kada je reč o saradnji među institucijama iz državnog sektora, sistem često zavisi od pojedinaca koji su dovoljno senzibilisani da se bave temom nasilja. Iako je do izvesnih pozitivnih promena došlo, porastom broja profesionalaca obučanih za rad u oblasti prevencije i zaštite od nasilja, sagovornici smatraju da obuke moraju da budu kontinuirane i obuhvatnije.</p> <p>Zaposleni u tužilaštvu su u pojedinim opštinama izrazili nezadovoljstvo u radu zdravstvenih ustanova po dva osnova: neprijavlivanje nasilja i neadekvatno popunjavanje formulara za žrtve nasilja od strane pojedinih bolnica, kliničkog centra i domova zdravlja. U formularima nedostaju informacije o izjavi pacijentkinje ko joj je naneo povrede i detaljan opis povreda, što u krivičnom postupku predstavlja ozbiljan problem u slučajevima kada žrtva odustane od svedočenja, a to se u praksi neretko dešava.</p> <p>Na sredini projekta bilo je potrebno prilagođavati rešenja novonastalim uslovima koje je definisao Zakon o sprečavanju nasilja u porodici koji je usvojen 2016. godine, a stupio na snagu 1. juna 2017. godine. S obzirom na promene okvira za postupanje, nastalih pod uticajem novog Zakona, bilo je neophodno na sredini projekta revidirati i projektnu matricu, u delu koji se odnosi na</p>
--

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>multisektorsku saradnju. Nova matrica je od strane donatora odobrena, a prilagođeni su i određeni instrumenti za praćenje implementacije projekta koji se odnose na MSS.</p> <p>Kada je projekat počeo da se sprovodi, saradnja između institucija u slučajevima nasilja u porodici bila je regulisana Opštim protokolom koji prepoznaje važne aktere u sistemu zaštite žena od nasilja. Opšti protokol prepoznao je sledeće važne aktere u sistemu zaštite žena: policijske uprave, ustanove socijalne zaštite i drugi pružaoci usluga u sistemu socijalne zaštite, zdravstvene ustanove i obrazovne ustanove, u slučajevima kada su deca žrtve nasilja ili su svedoci nasilja, javno tužilaštvo, osnovni sudovi i prekršajni sudovi, kao i nevladine organizacije. Veliki problem u funkcionisanju protokola predstavljala je činjenica da to nije bio pravno obavezujući dokument i poštovao se samo u nekoliko gradova, delimično u nekim drugim gradovima i u nekim mestima se uopšte nije poštovao. Novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici²⁴ stupio je na snagu na polovini projekta. Shodno Zakonu, neophodno je imenovati osobu za vezu u policijskim upravama, osnovnim javnim tužilaštvima, osnovnim sudovima i centrima za socijalni rad. Uloga osobe za vezu na dnevnom nivou jeste da se vrši razmena informacija i podataka važnih za sprečavanje nasilja u porodici, kao i da se pruži zaštita i podrška žrtvama nasilja. Na teritoriji gde se nalazi osnovno javno tužilaštvo, formira se grupa za koordinaciju i saradnju. Grupa se sastoji od predstavnika osnovnog javnog tužilaštva, centra za socijalni rad i policije. Grupom predsedava predstavnik osnovnog javnog tužilaštva. Svi pojedinačni slučajevi nasilja u porodici koji nisu okončani pravosnažnom presudom u parnici ili krivičnom postupku obrađuju se u ovim grupama. Izrađuju se individualni plan zaštite i podrške za žrtvu, a grupa predlaže nadležnom javnom tužiocu mere za okončanje pravosnažnog sudskog postupka.</p> <p>Pošto su se način funkcionisanja grupe za koordinaciju i saradnju i struktura grupe značajno promenili nakon primene Zakona, revidirani su indikatori i instrumenti koji su korišćeni za merenje na početku i na kraju projekta. Na početku projekta su instrumenti bili usmereni na šire grupe koje su činile sastavni deo sa multisektorskim timom, dok su na kraju projekta instrumenti bili usmereni na Grupu za koordinaciju i saradnju, koja ima jasno definisane nadležnosti i strukturu, što nije bio slučaj kada je saradnja funkcinisala prema protokolu.</p> <p>Ekspertska grupa zadužena za uspostavljanje pilot centara je prilagodila model multisektorske saradnje odredbama Zakona, odnosno predložila je da se u grupama za koordinaciju i saradnju, u okviru kojih se ostvaruje multisektorska saradnja u zaštiti od nasilja opremi i znanjima o modelu zaštite u slučajevima seksualnog nasilja koji je primenjen u centrima i da se kod slučajeva seksualnog nasilja u rad grupe uključuju i predstavnici zdravstvene ustanove u kojoj postoji Centar. Međutim, prema izjavama sagovornik/ca, sastancima gotovo nikada nisu pozivane zdravstvene ustanove, niti NVO. Treba imati u vidu da određena dela</p>
--	---

²⁴ <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/dokumenti/zakoni/zakon-o-sprecavanju-nasilja-u-porodici>

Završni evaluacioni izveštaj

protiv polne slobode, kao što su silovanje, obljava nad nemoćnim licem, kao i obljava zloupotrebom položaja, nisu u nadležnosti osnovnih javnih tužilaštava, koja rukovode grupama za koordinaciju i saradnju, već su za njih zadužena viša javna tužilaštva.

Ovime teškoće u multisektorskoj saradnji nisu otklonjene, bar kada su u pitanju slučajevi seksualnog nasilja. Prema oceni koordinatorke ekspertske grupe za uspostavljanje pilot centara, prema finalnoj verziji vodiča za postupanje, policija treba da proceni koliko je žrtvi potrebno zdravstveno zbrinjavanje i koliko je ono prioritarno, a otvoreno je pitanje u kojoj meri su policijski službenici u stanju da sprovedu takvu procenu. Iz iskustva je poznato da oni uglavnom procenu vrše na osnovu fizičkih povreda, zanemarujući psihičko stanje žrtve koje može biti ozbiljno ugroženo usled traume zbog seksualnog nasilja, te da blagovremeno upućivanje u centre može biti narušeno. Istovremeno ispitivanje žrtva u policiji može biti veoma neprijatno, što može dovesti do dalje traume i sekundarne viktimizacije, ukoliko se žrtva ne uputi u zdravstveni centar gde može dobiti i urgentnu psihosocijalnu podršku. U prilog tome govori i istraživanje koje je sprovedeno za potrebe projekta u kojem korisnice usluga podrške u slučajevima nasilja, često navode neprofesionalno i neljubazno ophođenje policijskih službenika – čak 21,6% žena žalilo se da službenici prema njima nikada nisu bili ljubazni, a 37,8% da su samo ponekad bili ljubazni. Nije zanemarljiv ni broj žena koje su rekle da su policajci bili neprofesionalni – 18,9% svaki put, 37,8% ponekad. (Izvor: *Završna studija*). Iako i dalje postoji nezadovoljstvo pristupom policije u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, načinjen je veliki korak napred u obraćanju policiji, što je navedeno u **studiji sprovedenoj 2018. godine**, čak **90%** ispitanika je navelo da **je policija momentalno izašla na uviđaj u svim slučajevima**, u poređenju sa **studijom u početnoj fazi projekta** kada je **67%** žena potvrdilo ovaj iskaz (Izvor: *Završna studija*). Posmatrani su različiti aspekti podrške koju pružaju zdravstvene ustanove i može se zaključiti da je gotovo u svim slučajevima razgovor sa zdravstvenim radnicima tekao lako i bez straha (90%), govoto svi lekari su pitali kako su nastale povrede (**89.5% i 75% u studiji polaznog stanja**). Ovaj podatak pokazuje da su obuke koju se organizovane za zdravstvene radnike, kao i nove procedure uticale da lekari više obraćaju pažnju kada su u pitanju same procedure (Izvor: *Studija polaznog stanja, Završna studija*).

Rezultat 4

Četvrti rezultat odnosio se na povećanje senzibilisanosti i svesti o različitim aspektima rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, posebno u odnosu na uspostavljeni sistem podrške žrtvama seksualnog nasilja. Taj rezultat trebalo je da se ostvari kroz intenzivnu kampanju (korišćenjem različitih kanala, poput lokalnih televizija, radio emisija, web sajtova, društvenih mreža, plakata u zdravstvenim ustanovama itd), koja je trebalo da obuhvati žene i devojčice, profesionalce iz sistema podrške, ali takođe i opštu javnost.

Profesionalna javnost je tokom projekta **znatno unapredila znanja o fenomenu rodno zasnovanog nasilja**. Podaci dobijeni na osnovu instrumenata kojima je meren subjektivni osećaj ispitanika o stečenom znanju i informisanost o aktivnostima koje su sprovedene tokom projekta ukazuju na veoma pozitivne promene nastale pod uticajem projekta. Analizom upitnika koji je

Završni evaluacioni izveštaj

popunilo 200 ispitanika zaposlenih u zdravstvenim ustanovama iz 15 opština u Vojvodini, koji su na obukama učestvovali, zapaža se da je preko polovine (55%) profesionalci iz uzorka izjavilo da pre projekta uopšte nisu imali znanja i veštine potrebne za pružanje pomoći ženama žrtvama nasilja. Nakon realizacije projekta preko 2/3 ove grupe ispitanika odgovorilo je da je projekat veoma doprineo razvoju znanja i veština potrebnih za pružanje pomoći ženama iz ciljne grupe, a njih 27% je odgovorilo da je projekat delimično uspeo u tome – dakle, preko 95% ispitanika prepoznalo je veliki ili delimični uticaj obuka na pospešivanje znanja i veština potrebnih za rad sa ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja (Izvor: *Završna studija*).

Kampanja je sprovedena tokom čitavog projekta. Uključivala je preko 300 različitih objava putem pisane štampe, TV i radio medija, društvenih mreža i internet portala. Najzastupljeniji su bili pisani članci u štampanim i elektronskim medijima. Izrađeni su plakati koji su zalepljeni u svim zdravstvenim ustanovama u kojima su CŽSN pilotirani, a organizovane su i press konferencije na kojima su učesnici bili predstavnici projektnog tima, kao i osobe direktno uključene u rad centara za žrtve seksualnog nasilja. Pored toga, u pojedinim CŽSN i same zdravstvene ustanove organizovale su press konferencije kako bi informisale javnost o osnivanju CŽSN. Takođe, većina zdravstvenih ustanova u kojima su CŽSN pilotirani organizovala je i sastanke sa predstavnicima svih sektora uključenih u prevenciju i zaštitu žena od nasilja, kako bi se profesionalci koji nisu direktno uključeni u rad CŽSN znali gde treba da upute žene žrtve seksualnog nasilja. U nekim od CŽSN organizovani su i dani Otvorenih vrata, kao i seminari za srednjoškolce, u cilju prevencije i podizanja svesti o značaju teme rodno zasnovanog, naročito seksualnog nasilja.

Na osnovu analize upitnika koji je u završnoj fazi projekta popunilo 200 profesionalaca zaposlenih u zdravstvenim institucijama u AP Vojvodini, može se zaključiti da je postignut je veliki uspeh u informisanosti zdravstvenih radnika o projektnim aktivnostima. Više od 4/5 ispitanika (83%) navelo je da je upoznato sa aktivnostima realizovanim tokom implementacije projekta. Tradicionalni mediji (televizija i radio) bili su najčešći kanal putem koga su se zaposleni u zdravstvenom sektoru obuhvaćeni uzorkom informisali o projektnim aktivnostima - gotovo 2/3 ispitanika navelo je da se sa aktivnostima projekta upoznalo na ovaj način. Kao drugi važni kanali informisanja navedeni su i razgovori sa kolegama, direktno učešće u nekoj od projektnih aktivnosti, kao i promotivni plakati koji su bili postavljeni u zdravstvenim ustanovama (Izvor: *Završna studija*). Društvene mreže i zvanični veb-sajt projekta znatno su ređe navođeni kao sredstva informisanja o projektnim aktivnostima (Tabela 9).

Tabela 9: Udeo zaposlenih u zdravstvenim ustanovama koji su upoznati sa aktivnostima projekta u odnosu na različite kanale informisanja

Izvori informisanja	%
Gledanjem/slušanjem emisija na televiziji/radiju	60.8%
Direktnim učešćem u nekim od projektnih aktivnosti (npr.obukama)	54.5%
Na osnovu informacija koje sa dobila/la od kolegica i kolega	54.5%
Posredstvom promotivnih plakata u samoj zdravstvenoj ustanovi	38.6%
Na osnovu informacija koje sa dobila/la od direktora/rukovodioca	25.9%

Završni evaluacioni izveštaj

	Putem društvenih mreža	24.9%
	Putem zvaničnog sajta	18.5%
	Učešćem u promotivnim konferencijama	18.0%
<p>U razgovoru sa osobama koje su bile zadužene za sprovođenje kampanje, rečeno je da je kampanja prevashodno bila usmerena na zaposlene u zdravstvenim centrima, policiji, sudstvu i tužilaštvu, a nedovoljeno je bila okrenuta ka ostalim građanima, što predstavlja veliki nedostatak u osvešćivanju širih društvenih grupa, koje su bile prepoznate kao sekundarne ciljne grupe u projektu, o fenomenu rodno zasnovanog nasilja²⁵.</p>		

Evaluacioni kriterijumi	Efektivnost
Evaluaciono pitanje 2	Da li projekat ima efikasne mehanizme za sprovođenje, u cilju praćenja napretka u postizanju rezultata?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	<p>Ukupna koordinacija celog projekta je bila dobra. Bilo je potrebno neko vreme da se uspostave procedure komunikacije, ali nakon uspostavljanja procedura nije bilo problema u komunikaciji i izveštavanju.</p> <p>Mehanizmi planiranja, koordinacije, praćenja i izveštavanja efikasno su uspostavljeni, pri tom se praćenje redovno sprovodilo, a praćenje rezultata je omogućilo poboljšanje planiranja i primenu u svakoj narednoj fazi projekta.</p>
Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu	<p>Tokom procesa izrade predloga projekta i na početku njegove implementacije, nosilac projekta bio je Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju. Međutim, ubrzo po otpočinjanju implementacije projekta, desile su se strukturne promene u Vladi AP Vojvodine, koje su rezultirale podelom ovog sekretarijata na dva sekretarijata – Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova i Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo. Vođenje projekta preuzeo je Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i ta promena odrazila se na smanjenje uticaja nosioca projekta na sektor socijalne zaštite.²⁶</p>

²⁵ Kako bi se pripremila detaljna analiza o uticaju kampanje, potrebni su dodatni izvori koji nisu bili predviđeni ovim projektom i, nažalost, nije bilo moguće sprovesti ovakvu vrstu analize.

²⁶ Ovaj podatak je dobijen od predstavnika Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo, koji su istakli da je ova promena (smanjen uticaj na sektor socijalne zaštite) bila rezultat strukturalnih promena koje su se desile.

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Početne teškoće u implementaciji projekta su bile prisutne. One su bile povezane sa promenama u upravi, promenama nosilaca projekta usled restrukturiranja izvršnih organa i promene sekretarijata koji je za projekat zadužen. Tokom prelaznog perioda ispoljeni su brojni izazovi, poput korišćenja projekta za neke političke sukobe, nepoverenja, nerazumevanja projekta i sl. Međutim, posle početne turbulentne faze, a zahvaljujući posvećenosti projektnog tima, ove prepreke su savladane, poverenje nove uprave pridobijeno, i omogućena implementacija projekta.</p> <p>Koordinacija je bila veoma zahtevna jer je povezivala rad više institucija i nevladinih organizacija. Projekat se sastojao od pet komponenti. Glavni podugovarač za komponentu uspostavljanja centara za žene žrtve seksualnog nasilja bila je ekspertska grupa zadužena za uspostavljanje pilot centara, koju su činili predstavnici policije, tužilaštva, zdravstvenih ustanova i nevladinih organizacija. Ekspertska grupa radila je na osmišljavanju modela i uspostavljanju pilot centara za žrtve seksualnog nasilja. Ovu grupu je okupila organizacija Centar za proizvodnju znanja i veština, koja je bila podugovarač. Jedna od komponenti projekta je obuhvatala je obučavanje zdravstvenih radnika, a glavni podugovarač na ovoj komponenti projekta bio je Medicinski fakultet u Novom Sadu. Partner na projektu, NGO Centar za podršku ženama iz Kikinde, bio je zadužen za komponentu koja je obuhvatala obuke za multisektorsku saradnju. Za deo projekta koji se odnosi na promociju angažovana je posebna agencija, a za segment koji se odnosi na monitoring i evaluaciju (M&E) projekta angažovana je eksterna NVO organizacija. Tokom čitavog projekta Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo koordinirao je vrlo uspešno radom svake komponente koja je bila uključena u projekat, I povezivao ih uvek kada je bilo potrebe, putem pisane komunikacije, koordinacionih sastanaka i sl. (Izvor: <i>razgovori sa implementatorima i donorima projektas, kao i predstavnicima drugih projektnih komponenti</i>).</p> <p>Sagovornici u svih sedam CŽSN ocenili su periodične koordinacione sastanke, kojim je upravljala ekspertska grupa za uspostavljanje centara za žene žrtve seksualnog nasilja, na kojima su se okupljali predstavnici svih CŽSN, kao veoma korisne za razmenu informacija i iskustava. Ovi sastanci bili su odlična prilika i da se reše eventualne nedoumice koje su se prilikom rada u CŽSN javile, kao i da se profesionalci angažovani u CŽSN dodatno edukuju kako bi pružili što bolju podršku ženama žrtvama seksualnog nasilja (na primer, mogli su da steknu nova znanja koja se odnose na rad sa ženama sa invaliditetom koje su žrtve nasilja).</p>
<p>Zaključci</p>	<p>Najveći uspeh projekta jeste uspostavljanje pilot Centara za žrtve seksualnog nasilja, koji su pružali nove oblike podrške žrtvama seksualnog nasilja. Svi centri za žrtve seksualnog nasilja koji je trebalo da se formiraju u fazi pilotiranja bili su uspostavljeni u skladu da planiranom dinamikom. Najveći doprinos rada centara bilo je pružanje psihosocijalne podrške od strane savetnica iz nevladinog sektora. Obuke za profesionalce iz zdravstvenih ustanova pomogle su da oni bolje razumeju problem rodno zasnovanog nasilja i da na bolji način vrše evidenciju o slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Profesionalci iz svih sektora (zdravstvo, policija, socijalna zaštita, pravosuđe, NVO) koji pružaju usluge zaštite u slučajevima nasilja nad ženama, stekli su kroz obuke znanje o radu drugih sektora i o načinu na koji funkcioniše multisektorska saradnja, koja je do 1. juna, 2017, godine bila regulisana Opštim i Posebnim protokolima, a posle toga Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici.</p>

Završni evaluacioni izveštaj

	Mehanizmi planiranja, koordinacije, praćenja i izveštavanja je ocenjeni su kao efikasni, redovno je vršeno praćenje rezultata, što je omogućilo da se unapredi planiranje i sprovođenje svake naredne faze projekta.
--	--

Evaluacioni kriterijumi	Relevantnost
Evaluaciono pitanje 1	U kojoj su meri postignuti rezultati (projektni cilj, rezultati i ishodi) i dalje relevantni u smislu potreba žena i devojčica?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Svi projektni ciljevi su relevantni jer je seksualno nasilje i dalje prisutno. Projektom je poboljšana kvaliteta usluga na teritoriji čitave AP Vojvodine, ali je usluge potrebno i dalje razvijati kako bi u potpunosti odgovarale potrebama žena. Usluge Centara za žrtve seksualnog nasilja koje su pilotirane projektom trebalo bi proširiti na teritoriju čitav Srbije.
Kvantitativni i/ili kvalitativni dokazi koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio gore navedeni odgovor i analizu	<p>Prema nalazima OSCE-ovog istraživanja o nasilju nad ženama koje je sprovedeno u Srbiji i još 7 zemalja regiona jugoistočne i istočne Evrope, 5% žena doživi seksualno nasilje u partnerskim odnosima, a 2% od osobe koja nije partner. Pored istraživanja, podaci iz zdravstvenog sistema, koji su dolazili iz svih relevantnih zdravstvenih ustanova iz AP Vojvodine u čijoj je nadležnosti i pružanje podrške ženama žrtvama nasilja, pokazuju da je broj slučajeva seksualnog nasilja konstantan (podaci su prikupljeni od početka do kraja projekta). Oko 100 žena (CŽSN Kikinda 5 slučajeva, CŽSN Vršac 1 slučaj, CŽSN Sombor 1 slučaj, CŽSN Sremska Mitrovica 8 slučajeva) koristilo je usluge podrške pilotiranih centara tokom trajanja projekta, što pokazuje koliki je značaj ovakve usluge za relativno malu teritoriju koju pokriva.</p> <p>Predstavnici projektnog tima su ukazali na probleme koji su postojali u zaštiti žena koje su pretrpele seksualno nasilje, pre uspostavljanja centara. One su često u traumatizovanom stanju bile prinuđene da se kreću od jedne službe do druge, od policije do bolnice, od bolnice do sudskog veštaka, bile su pogrešno upućivane, vraćane i time dodatno traumatizovane. O psihološkim potrebama i podršci nije se uopšte vodilo računa, osim ukoliko bi došlo do pokušaja samoubistva kada bi se uključilo odeljenje psihijatrije. Stoga je usluga na način na koji je definisana u pilot centrima od izuzetnog značaja, zato što pruža integrisanu uslugu podrške u uslovima koji su humani i prilagođeni potrebama žena. To uključuje različite aspekte od fizičkog okruženja (na primer, umesto bolničkog kreveta centar je opremljen foteljama na rasklapanje na kojima se žene mogu odmoriti po potrebi, a koje stvaraju udobniju i topliju atmosferu), obuhvatnu medicinsku podršku koja pokriva i potrebe za veštačenjem i pribavljanjem dokaza za sud, kao i psiho-socijalnu podršku koja je od posebnog značaja za blagovremeno saniranje traume. U razgovoru sa ženama koje su bile žrtve rodno zasnovanog seksualnog nasilja, a koje su bile korisnice centara za žrtve seksualnog nasilja, istaknuto je da im je u čitavom sistemu usluga najviše značila psihosocijalna podrška koja im je pružena od strane savetnica. Korisnice usluga su</p>

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>istakle da ih stručno osoblje za psihosocijalnu podršku najbolje razume i da im upućuje adekvatne savete. Pored toga, one su istakle i da bi žrtve seksualnog nasilja trebalo najpre da razgovaraju sa osobljem iz Centra za podršku žrtvama seksualnog nasilja, pa tek nakon toga da se upućuju na druge institucije, jer im je prvi kontakt u koji je uključena osoba koja pruža razumevanje i humanistički pristup žrtvi, kao i informacije o procedurama zaštite i mogućnostima podrške koje su joj na raspolaganju, od velikog značaja kako ne bi došlo ponovo do traumatizacije.</p> <p>Svi zdravstveni radnici koji su prošli kroz obuke o rodno zasnovanom nasilju pokazali su unapređeno znanje, učestalije postupanje u skladu sa procedurama i bolje evidentiranje slučajeva rodno zasnovanog nasilja. Međutim, obuke o rodno zasnovanom nasilju i multisektorskoj saradnji su i dalje vrlo relevantne, s obzirom da je obuhvat zdravstvenih radnika obukama nedovoljan (na početku projekta samo 3% zaposlenih u relevantnim ustanovama je prošlo kroz obuku, taj broj je dosta povećan i sada iznosi 24%, ali je i dalje mali u odnosu na realne potrebe), i na učestalu fluktuaciju zaposlenih u zdravstvenom sistemu (Izvor: <i>Studija poplznog stanja, Završna studija</i>). S obzirom da je projekat pilotiran u Vojvodini, a da postoji potreba da se sprovedi na teritoriji čitave Srbije, obuke su neophodne i za ostale delove teritorije koji nisu bili uključeni u pilot projekat.</p>
--	---

Evaluacioni kriterijumi	Relevantnost
Evaluaciono pitanje 2	U kojoj meri je projekat u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, pokrajinskim i strateškim dokumentima, kao i sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Usluga je u potpunosti usklađena sa ključnim međunarodnim i domaćim zakonima i politikama. U skladu je sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koja predviđa uspostavljanje specijalizovanih usluga zaštite žrtava svih oblika nasilja obuhvaćenih konvencijom, uključujući i seksualno nasilje. Usklađena je i sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici koji je usvojen nakon što je projekat otpočeo. Usluga je i u skladu sa za Programom za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015. do 2020. godine . Aktivnosti koje su u projektu bile usmerena na senzibilizaciju javnosti, pogotovo profesionalaca koji su zaduženi za pružanje podrške ženama u slučaju nasilja, usklađene se u i sa Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena I Zakonom o zabrani diskriminacije .
Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu	Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici tzv. „Istanbulska konvencija” je obavezujući i najsveobuhvatniji međunarodni ugovor u ovoj oblasti, sa ciljem uspostavljanja nulte tolerancije za različite oblike nasilja kojem su izložene žene i ostale žrtve nasilja u porodici. Narodna skupština Republike Srbije 2013. godine usvojila je Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ratifikujući ovu Konvenciju. Ovom konvencijom predviđeno je otvaranje odgovarajućih, dovoljno velikog broja lako dostupnih kriznih centara za slučajeve silovanja odnosno centara za žrtve seksualnog nasilja koji žrtvama obezbeđuju usluge lekarskog i forenzičkog pregleda, podršku u slučaju trauma i savetovanje. Po ovim principima urađen je i model za pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja.

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Programom za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015.do 2020.godine takođe je predviđeno otvaranje Centara za žrtve seksualnog nasilja koji su geografski adekvatno raspoređeni i koje obezbeđuju adekvatnu zdravstvenu uslugu, kao i informisanje, psihološko i pravno savetovanje. Mera koji je definisana ovim programom planirana je da se sprovodi kontinuirano. Pored ove mere, projektom je obuhvaćeno i sprovedeno još 11 mera koje su proizilaze iz Istambulske konvencije.²⁷</p> <p>U novembru 2016. godine usvojen je Zakon o sprečavanju nasilja u porodici i stupio je na snagu 1. juna, 2017. godine. Ovim Zakonom uređuje se oblast multisektorske saradnje koja je i predviđena samim projektom. Multisektorska saradnja prema novom Zakonu sprovodi se kroz grupe za koordinaciju i saradnju kojima rukovodi tužilaštvo, a u osnovi je čine predstavnici policije, centara za socijalni rad i tužilaštva. Članovi grupa na sastanke mogu pozivati i ostale instituciju (zdravstvene ustanove, obrazovne institucije) I NVO, ali se to u praksi još uvek vrlo retko događa. A da bi odgovor čitavog sistema bio adekvatan neophodno je da rad svih institucija koje su međusobno povezane bude usklađen. Zato je i dalje potrebno graditi multisektorsku saradnju kroz povezivanje i obučavanje zaposlenih u okviru svih relevantnih institucija i organizacija.</p> <p>Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena Srbija je ratifikovala 1981 godine. Od ratifikacije Konvencije Srbija redovno podnosi izveštaja o njenoj primeni. Prema izveštajima o primeni Konvencije istaknut je problem sa primenjivanjem konvencije u sudskim procesima, jer žene ne traže zaštitu na osnovu prava na jednakost i slobodu od diskriminacije. Ovaj nalaz ukazuje na potrebu podizanja svesti kod žena, sudija, javnih tužilaca, i drugih eksperata, da bi se obezbedila efikasna implementacija Zakona o zabrani diskriminaciji. Na 57. Skupštini Komisije Ujedinjenih Nacija o statusu žena u centru pažnje stavljena je prevencija kroz edukacije i podizanje svesti o neravnopravnosti polova u političkoj, ekonomskoj i socijalnoj sferi. Dokument ukazuje na važnost obezbeđivanja multisektorske podrške za žrtve nasilja, uključujući zdravstvenu, psihološku podršku i savetovanja, socijalnu kratkoročnu i dugoročnu podršku.</p>
Zaključci	<p>Rezultati sprovedenog istraživanja o nasilju nad ženama pokazuju da je seksualno nasilje i dalje prisutno u Srbiji i da još uvek ne postoji adekvatan model za zaštitu žrtava seksualnog nasilja na čitavoj teritoriji Srbije koji bi odgovarao potrebama žena. Projekat je unapredio kvalitet usluga na teritoriji AP Vojvodine, ali i dalje treba da se promovišu i predstavljaju svim relevantnim državnim institucijama (Ministarstvu zdravlja, Ministarstvu rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja itd) kako bi se one uspostavile i na čitavoj teritoriji Srbije.</p>

²⁷ Za više informacija o svih 12 mera, pogledajte dokument *Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, Informacije o drugoj godini sprovođenja projekta “Zaustavi-Zaštiti-Pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, Republika Srbija – Autonomna pokrajina Vojvodina, Novi Sad, decembar 2017.*

Završni evaluacioni izveštaj

	Svi projektni ciljevi su važni, s obzirom na to da je seksualno nasilje i dalje prisutno. Projekat je unapredio kvalitet usluga koje se pružaju na čitavoj teritoriji AP Vojvodine, ali i dalje postoji potreba za daljim poboljšanjem kako bi se u potpunosti odgovorilo na potrebe žena. Usluge centara za žrtve seksualnog nasilja, koji su pilotirani ovim projektom, trebalo bi da se prošire kako bi se pokrila cela teritorija Srbije.
--	---

Evaluacioni kriterijumi	Efikasnost
Evaluaciono pitanje 1	U kojoj meri je projekat efikasno sproveden i koliko je bio isplativ?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Na osnovu razgovora sa implementatorima projekta, a koji su sprovedeni tokom procesa evaluacije, kao i uvida u različite izveštaje pripremljene tokom realizacije projekta, može se oceniti da je projekat efikasno sproveden. Aktivnosti svake komponente projekta realizovale su se prema utvrđenom planu, a izveštaji su takođe podnošeni na vreme. Odstupanja od planirane dinamike realizacije aktivnosti i kašnjenja u izveštavanju bila su izuzeci i ona su uvek bila uslovljena spoljnim činiocima, uglavnom u početnoj fazi projekta. Ostvarene su i uštede sredstava, koje su rezultat obezbeđivanja roba i usluga za potrebe projekta preko javnih nabavki po povoljnijim cenama od planiranih. Međutim, efikasno sprovođenje projekta nije bilo bez izazova, ali je projektni tim razvijao strategije kojima se nastojalo da se prepreke prevaziđu.
Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu	<p>Gotovo sve aktivnosti u okviru projekta realizovane su u skladu sa planiranom dinamikom. Planovi aktivnosti projektnih komponenti podnošeni su u pismenoj formi, a na periodičnim koordinacionim sastancima na kojima su učestvovali predstavnici svake od komponenti projekta uvek su i usmeno najavljivane aktivnosti koje su u određenom vremenskom periodu predviđene da se sprovedu.</p> <p>Do pomeranja rokova za realizaciju pojedinih aktivnosti dolazilo je u svega nekoliko slučajeva i to je bilo uslovljeno spoljnim činiocima, odnosno činiocima na koje projektni tim nije mogao direktno da utiče. Na primer, određenih kašnjenja bilo je u početnoj fazi projekta, zbog strukturnih promena na nivou Vlade AP Vojvodine, kada je Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju, koji je započeo sprovođenje projekta podeljen na dva sekretarijata (Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova), pri čemu je implementaciju projekta preuzeo Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo. Prethodni projektni menadžer i dotadašnji Pokrajinski sekretar razrešen je dužnosti 20.06.2016. godine. Ove okolnosti uticale su na odlaganje otvarajuće konferencije projekta, održavanja prvog radnog sastanka sa direktorima zdravstvenih ustanova, kao i na otežano prikupljanje podataka neophodnih za finalizaciju Izveštaja o polaznom stanju. Međutim, stanje je u relativno kratkom roku stabilizovano, postavljen je novi menadžer projekta, tako da su od septembra 2016. godine aktivnosti nastavile da se odvijaju planiranom dinamikom i sve planirane aktivnosti su uspešno završene.</p>

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Takođe, u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Vršcu konferenciju za štampu koja je bila planirana da se održi sredinom 2018. godine bilo je neophodno odložiti jer je došlo do promene angažovanih savetnica. Konferencija za medije u ovom CŽSN održana je u novembru 2018. godine.</p> <p>Jedan od ključnih izazova sa kojima se nosilac projekta suočavao predstavlja to što je sistem knjigovodstva koje se vodi u javnoj upravi drugačiji u odnosu na sistem finansijskog izveštavanja koji zahteva donator. Zbog toga je bio potreban period učenja, prilagođavanja i neprestano dvostruko vođenje finansija tokom implementacije projekta. To je uvećalo količinu posla koju je projektni tim trebalo da obavi tokom implementacije projekta i mada ta količina posla nije zahtevala povećanje sredstava, ona je umanjila isplativost (cost-effectiveness) zbog povećanja skrivenih troškova u vidu većeg broja radnih sati koje je projektni tim morao da utroši zbog paralelnog vođenja različitih sistema evidentiranja troškova i finansijskog izveštavanja.</p> <p>Otežavajuću okolnost predstavljalo je i to što ključne osobe iz projektnog tima zadužene za finansije nisu na početku projekta dobile odgovarajuću obuku od strane donatora koja bi omogućila da brzo savladaju sistem vođenja finansija, već je bilo potrebno da sami savladaju, nauče kako taj sistem funkcioniše, a da istovremeno moraju da vode računa o drugim aspektima implementacije projekta.</p> <p>Uprkos ograničenjima, izveštavanje donatoru odvijalo se prema planiranoj dinamici. Jedino kašnjenje zabeleženo je prilikom podnošenja finansijskog izveštaja u okviru Izveštaja o napredovanju 2018. godine, koje je bilo uslovljeno problemima koji su se javili u online sistemu za izveštavanje. S obzirom na nastale poteškoće, bilo je potrebno da se finansijsko izveštavanje uradi kroz offline Excel tabele, što je predstavljalo veliki dodatni posao. Izveštaj koji je trebalo usvojiti u avgustu zbog toga je usvojen tek u novembru 2018. godine.</p> <p>Periodični izveštaji o realizovanim aktivnostima, koje su predstavnici svake od projektnih komponenti pripremali u tačno određenim vremenskim periodima (na šestomesečnom ili kvartalnom nivou), na vreme su dostavljani nosiocu projekta.</p>
--	---

Evaluacioni kriterijumi	Efikasnost
Evaluaciono pitanje 2	Da li su resursi (ljudski, finansijski, tehnički, itd.) raspoređeni na adekvatan način kako bi omogućili postizanje planiranih rezultata?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Resursi su bili uglavnom adekvatni, uz nekoliko izuzetaka. Korišćenje sredstava moralo je da bude u skladu sa procedurama kojima je uređen rad pokrajinskih organa, zbog čega je u nekim situacijama bilo potrebno pronalaženje alternativnih strategija. Takođe, pojedini troškovi nisu bili predviđeni, a javili su se tokom sprovođenja projekta. Sa druge strane, prilikom planiranja nekih od aktivnosti, posebno obuka, napravljene su i određene uštede u budžetu. Jednoglasna ocena predstavnika/ca svih

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>projektnih komponenti i donatora jeste da je za uspešnost projekta ljudska komponenta bila ključna, jer je dobra koordinacija projekta uspela da prevaziđe prepreke koje su se tokom sprovođenja projekta javljale.</p>
<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu</p>	<p>Svi predstavnici komponenti projekta istakli su značaj dobrog upravljanja projektom, uspostavljanja odlične saradnje i stalne komunikacije među predstavnicima projektnog tima kao ključni činilac koji je doprineo tome da se sve nedoumice i poteškoće prevaziđu i da se projektne aktivnosti uspešno sprovedu. I od strane donatora posebno je istaknuto da je ljudska komponenta veoma bitna za sprovođenje ovakvog projekta, da je menadžment tim pokazao zrelost i fleksibilnost i da je bilo veoma važno da se na menadžerskoj poziciji nalazi osoba koja razume kompleksnost procesa, koja razvija kulturu komunikacije između svih članova projektnog tima i koja i u kritičnim situacijama nastoji da pronade kompromisno rešenje, da poveže različite aktere i da ih podstakne na međusobnu saradnju. Ovakvo zapažanje dodatno dobija na težini imajući u vidu da je nosilac projekta državna institucija, koja ima znatno niži nivo fleksibilnosti u odnosu na civilni sektor. Sa druge strane, prednost toga što je nosilac bila državna institucija ogleda se u većoj mogućnosti uticaja na druge državne institucije, posebno na institucije iz sektora zdravstva. Dobra saradnja koja je uspostavljena između nosioca projekta, Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo, i partnerske organizacije na projektu, Centra za podršku ženama – Kikinda, kao i dobri međuljudski odnosi bili su izuzetno važni za postizanje dobrih rezultata.</p> <p>Finansijski resursi su uglavnom bili dovoljni, osim određenih izuzetaka, pre svega u finansiranju troškova partnerske, nevladine organizacije. Naime, Centar za podršku ženama – Kikinda nije dobio nikakva sredstva za koordinaciju svojih projektnih aktivnosti, kancelarijske troškove, kao ni za finansijsko administriranje projekta (kancelarijski materijal, plaćanje knjigovodstvenih usluga ili druge operativne troškove), jer ona projektom nisu bila predviđena, pa je organizacija za ovakve troškove sredstva izdvajala iz sopstvenih izvora. Koordinatorka projektnih aktivnosti partnera je bila i koordinatorka svih centara za žrtve seksualnog nasilja i obavljala je i druge stručne poslove. Naknada za obavljanje ovih drugih poslova je delimično ublažila navedeni problem, ali ona nije bila proporcionalna vrsti i obimu posla koji je koordinacija svih aktivnosti CPŽ u projektu podrazumevala, pa je koordinatorka bila preopterećena i dosta aktivnosti obavljala na volonterskoj osnovi. Navedeni nedostaci nastali su zato što online sistem donatora za izradu projektne aplikacije nije dozvoljavao prikazivanje navedenih troškova, jer je nosilac projekta državni organ kojem UNTF ne priznaje ove vrste troškova. Nažalost to se odrazilo i na nemogućnost planiranja navedne vrste troškova za partnersku nevladinu organizaciju.</p> <p>Projektnim sredstvima bile su predviđene naknade za po jednu savetnicu i jednu koordinatorku u svakom od centara za žrtve seksualnog nasilja. U skladu sa tim, u 6 od 7 CZSN bila je angažovana jedna savetnica i jedna koordinatorka, koja je sa savetnicom delila dežurstvo i pružala psihosocijalnu podršku, ali je imala i dodatnih zaduženja koja se odnose na koordinaciju CZSN. Jedina razlika bila je u CZSN u Novom Sadu, u kome je, usled znatno većeg broja slučajeva, postojala potreba za angažovanjem više od</p>

Završni evaluacioni izveštaj

dve osobe. U ovom CŽSN angažovana je jedna koordinatorica i dve savetnice, koje su delile jednu platu. Promena deviznog kursa, odnosno slabljenje valute u kojoj su projektna sredstva dobijena, odrazila se na raspoloživa sredstva za realizaciju projektnih aktivnosti u drugoj polovini projekta. Pod uticajem ove promene, između ostalog, smanjila se visina novčane naknade za pružanje psihosocijalne podrške u CŽSN, što je bio jedan od činilaca koji su uticali na to da savetnice u nekim od CŽSN prestanu sa radom.

Projektom nisu bila predviđena sredstva za pojedine segmente medijske kampanje, tačnije za plaćanje emitovanja televizijskih i radio spotova/priloga, ali je agencija zadužena za sprovođenje kampanje, zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu i uspostavljenim kontaktima, uspela da sprovede i ove aktivnosti.

Sa druge strane, na predlog koordinatorice projekta, a uz prethodno dobijenu saglasnost porfolio menadžera, napravljene su određene promene u planu realizacije obuka za zaposlene u zdravstvenom sektoru, usled čega se u treću godinu projekta ušlo čak sa određenim uštedama u budžetu. Nakon pada valute u kojoj su sredstva za sprovođenje projekta dobijena, bilo je potrebno realizovati planirane aktivnosti, uključujući obuke, sa manje sredstava. Ova poteškoća prevaziđena je tako što je smanjen broj grupa koje su prolazile obuke, ali je povećan broj učesnika po grupama, tako da je planirani rezultat ostvaren. Takođe, prilikom planiranja obuka za multisektorsku saradnju, prilagođavajući se situaciji nastaloj zbog donošenja zakona koji upravo reguliše navedenu oblast krajem prve godine realizacije projekta, odlučili su se za model prema kome obuke traju kraće, ali obuhvataju veći broj polaznika, tako da je broj obučanih profesionalaca značajno prevazišao planirani obuhvat.

Alokacija finansijskih sredstava morala je biti u skladu sa postojećim procedurama koje uređuju rad pokrajinskih organa, što znači da je u pojedinim situacijama bilo potrebno pronaći alternativnu strategiju, kako bi se sredstva na odgovarajući način koristila. To se, na primer, odnosi na nemogućnost da se finansijska sredstva prebacuju iz jednog organa uprave u drugi, što je onemogućilo finansiranje putnih troškova za korićenje službenih vozila Uprave za zajedničke poslove pokrajinskih organa, pa je bilo potrebno unajmiti drugu organizaciju za te potrebe.

U sprovođenju javnih nabavki je veoma pomogla Uprava za zajedničke poslove pokrajinskih organa, jer su njihovi stručnjaci, pravnici i ekonomisti, obezbedili da se te procedure adekvatno sprovedu. I za njih je to bila novina, pre toga su radili samo nabavke robe, a ne i usluga, pa je ovo bio i proces učenja za sprovođenje javnih nabavki u okviru posebnih projekata, što će biti korisno i za buduće projekte.

Komplikovano je bilo i oslobađanje od PDV-a, zbog propisa koji su bili na snazi. Svaki račun je bilo potrebno iz Novog Sada fizički odneti u Beograd. Tek od januara 2019. uvedeno je online oslobađanje od PDV-a, ali je projekat tada već bio u završnoj fazi.

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>U pogledu organizacionih kapaciteta javljali su se određeni izazovi jer opterećenja nisu bila ravnomerno raspoređena. Preveliki teret je pao na jednu osobu koja je nosila više od 50% administrativnih aktivnosti. Nije bilo dovoljno mogućnosti za delegiranje zaduženja, mali broj pojedinaca obavljao je predviđene zadatke. Razlog za to su unutrašnje, organizacione neujednačenosti, fluktuacija osoblja u Pokrajinskom sekretarijatu za zdravstvo, kao i veliki broj obaveza koje u okviru svog redovnog posla imaju predstavnici najviših struktura u Pokrajinskom sekretarijatu. Prihvatanje izveštaja koji su podnošeni donatoru predstavljalo je važan signal da je sprovođenje projekta na dobrom putu, što je posebno doprinelo tome da rukovodstvo stekne poverenje u osobe koje su najviše bile angažovane u koordinaciju i sprovođenje projektnih aktivnosti.</p>
Zaključci	<p>Svi prikupljeni podaci tokom procesa evaluacije i materijali/dokumenta koje je evaluator pregledao pokazuju da su projektne aktivnosti efikasno sprovedene prema planiranom rasporedu, sa samo nekoliko izuzetaka. Iako je bilo nekoliko izazova u vezi sa efikasnošću projekta, u svakom posebnom slučaju je nosilac projekta izradio strategije za smanjenje rizika kako bi prevazišao postojeće izazove. Verovatno najveći izazov predstavljao je sistem finansijskog izveštavanja koji je zahtevao donator, a koji se razlikovao od knjigovodstvenog sistema koji se koristi u javnoj upravi. S druge strane, ljudska komponenta je ocenjena od strane mnogih ispitanika kao ključni faktor koji je doprineo povećanju efikasnosti projekta. Dobro upravljanje projektom, uspostavljanje odlične saradnje i stalne komunikacije među predstavnicima projektnog tima bili su od suštinske važnosti za stvaranje okruženja u kome je svaka osoba uključena u sprovođenje projekta nastojala da pruži sve od sebe kako bi se ostvarili planirani rezultati.</p>

Evaluacioni kriterijumi	Održivost
Evaluaciono pitanje 1	U kojoj meri će postignuti rezultati, naročito pozitivne promene u životima žena i devojčica (nivo projektnog cilja) biti održivi i nakon završetka ovog projekta?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	<p>Projekat je pokazao da je pilotirani model CŽSN moguće uspostaviti i da on može dobro da funkcioniše. Međutim, održivost ovakvog modela zavisi od niza činilaca, uključujući raspoložive finansijske resurse, političku volju, ljudske resurse, organizacione kapacitete, znanje i veštine, kao i motivaciju profesionalaca. U kratkom roku, moguće je pronaći modalitete kojima bi se usluga održala, ali njeno održanje u dugom roku zahteva promene na sistemskom nivou. Dok će unapređene zdravstvene usluge biti dostupne ženama žrtvama seksualnog nasilja u svih sedam zdravstvenih ustanova u kojima su CŽSN pilotirani, opstanak usluga psihosocijalne podrške je znatno neizvesniji i zahteva prepoznavanje značaja ove vrste podrške na sistemskom nivou, kao i obezbeđivanje sredstava za njeno finansiranje. Održivost CŽSN, koji bi funkcionisali u potpunosti u skladu sa pilotiranim modelom, za sada je osigurana za tri od sedam CŽSN (u Novom Sadu, Kikindi i Zrenjaninu), zahvaljujući obezbeđenim dodatnim projektnim sredstvima obezbeđenim od strane nevladinog sektora, kojima će se u naredne dve godine finansirati rad savetnica na pružanju psihosocijalne podrške ženama žrtvama nasilja.</p>

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu</p>	<p>Projekat „Zaustavi – zaštiti – pomozi: snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“ pokazao je da je funkcionisanje centara za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa pilotiranom modelom moguće i da je ovakav vid podrške potreban ženama žrtvama seksualnog nasilja. Međutim, pitanje održivosti CŽSN uslovljeno je brojnim činiocima, kao što su politička volja, finansijski resursi, ljudski resursi, znanje i kompetencije profesionalaca koji podršku pružaju, motivacija profesionalaca, organizacioni kapaciteti i ostalo.</p> <p>Mogućnosti održivosti centara za žrtve seksualnog nasilja detaljno su predstavljene u ključnom dokumentu koji je nastao kao rezultat sprovođenja projekta, a to su <i>Preporuke za standarde za rad centara za žrtve seksualnog nasilja</i>. U kratkom roku, održivost uspostavljenih centara je moguća ukoliko usluge koje CŽSN pružaju budu integrisane u postojeću mrežu/organizaciju zdravstvenih usluga (službi), pri čemu bi zdravstveno zbrinjavanje i podrška bili dostupni 24h dnevno (što i jeste slučaj u ustanovama u kojima su CŽSN pilotirani), uz finansijsku podršku, prvenstveno za usluge psihosocijalne podrške. Na duži rok, neophodno je zakonsko definisanje mesta i sadržaja usluge CŽSN, kako u zdravstvenom sistemu, tako i u sistemu socijalne zaštite, ali i izmene određenih podzakonskih akata.</p> <p><u>Finansijska održivost</u></p> <p>Kada su u pitanju usluge zdravstvene podrške koje se u CŽSN pružaju, izdvajanje dodatnih sredstava za ovu vrstu usluge nije neophodno, jer zdravstveno zbrinjavanje spada u domen redovnog okvira aktivnosti zdravstvenih radnika. Sa druge strane, sprovođenje programa kontinuirane obuke zdravstvenih radnika o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja, koje je od izuzetnog značaja, kao i pružanje usluga psihosocijalne podrške, za sada nisu aktivnosti koje se finansiraju iz budžetskih sredstava Republike Srbije niti iz budžeta AP Vojvodine. Sredstva za ove aktivnosti u kratkom roku moguće je dobiti na druge načine – kroz projektne aktivnosti ili prikupljanjem sredstava iz pojedinih budžetskih linija iz lokalnog, pokrajinskog ili centralnog budžeta. Zahvaljujući zalaganju partnerske organizacije na projektu, Centra za podršku ženama – Kikinda, obezbeđena su sredstva za dvogodišnje finansiranje rada savetnica koje pružaju psihosocijalnu podršku u tri CŽSN – u Novom Sadu, Kikindi i Zrenjaninu. Opstanak rada CŽSN u centrima u Subotici, Somboru, Sremskoj Mitrovici i Vršcu, koji bi bio u potpunosti u skladu sa pilotiranim modelom, za sada je neizvestan.</p> <p>Lokalne samouprave mogle bi da doprinesu tome da se obezbedi stalna finansijska podrška za usluge psihosocijalne podrške tako što bi se u lokalnim budžetima opredeljivala sredstva za lokalne organizacije civilnog društva koje pružaju uslugu SOS telefona, odnosno pravnu i psihološku podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja i žrtvama seksualnog nasilja koje su korisnice CŽSN. Na pokrajinskom nivou, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova mogao bi da finansira projektne aktivnosti OCD koje pružaju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Sa druge strane, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, nosilac projekta, mogao bi da, u skladu sa svojim nadležnostima, finansira opremanje i održavanje</p>
--	---

Završni evaluacioni izveštaj

prostorija u opštim bolnicama koje su namenjene zbrinjavanju žrtava seksualnog nasilja, promotivne i edukativne aktivnosti u CŽSN, kao i stručni rad zdravstvenih radnika koji se staraju o standardima u pružanju usluga ženama žrtvama seksualnog nasilja (rukovodioci radnih grupa u CŽSN).

Radi dugoročnog održanja usluga koje pruža CŽSN i proširenja na veći broj zdravstvenih ustanova na teritoriji čitave zemlje, ne samo AP Vojvodine, neophodno je da Ministarstvo zdravlja preduzme odgovarajuće korake. Sa jedne strane, važno je definisanje pravnog osnova za finansiranje usluge podrške žrtvama seksualnog nasilja, koje uključuje različite troškove, kao što su: troškovi osoblja – dodatak na platu za angažovanje medicinskih sestara, kao i nemedicinskog osoblja; troškovi evidentiranja i obrade podataka, kao i održavanje elektronske baze podataka o slučajevima seksualnog nasilja; troškovi prevoza žrtava kolima hitne pomoći i nabavke lekova poput urgentne kontracepcije itd. Sa druge strane, potrebno je da se definiše i pravni okvir za finansiranje kontinuirane obuke zdravstvenih radnika o rodno zasnovanom, posebno seksualnom nasilju. Pored toga, Ministarstvo zdravlja treba da uspostavi i saradnju sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, kako bi se odredili mehanizmi finansiranja usluga psihosocijalne podrške žrtvama seksualnog nasilja u zdravstvenim ustanovama u kojima su uspostavljeni CŽSN, a koje pružaju OCD licencirane za rad sa ženama žrtvama svih oblika rodno zasnovanog nasilja, uključujući i seksualno nasilje.

Pretnje po mogućnosti finansijske održivosti mogu proisteći iz neprepoznavanja značaja CŽSN od strane važnih aktera na svim nivoima, naročito na centralnom nivou. U okviru procesa prikupljanja podataka za potrebe evaluacije projekta, upućen je poziv Ministarstvu zdravlja za sprovođenje intervjua, međutim iz ovog ministarstva nije dobijen odgovor. Iako predstavnici Ministarstva zdravlja, ali i drugih relevantnih ministarstava nisu bili direktno uključeni u projektne aktivnosti, sigurno je da su neki od aktera na centralnom nivou bili upoznati sa sprovođenjem projekta, posebno pilotiranjem CŽSN, jer su oni navedeni kao jedan od novouspostavljenih mehanizama u izveštaju koji je Vlada Republike Srbije podnela GREVIO Komitetu o primeni *Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* (Vlada RS, 2018). Veoma je važno da postoji politička volja da se pilotirana usluga uspostavi, a treba imati u vidu to da je uspostavljanje ovakve usluge značajno i sa aspekta primene Istanbulske konvencije, čija je Srbija potpisnica.

Pored toga, za održivost CŽSN, uključujući i održivost njenog finansiranja, neophodna je saradnja među sektorima na svim nivoima, kako bi se jasno definisali okviri na osnovu kojih bi sektori finansirali deo usluga iz svoje nadležnosti. Iako je čest odgovor državnih institucija da nema dovoljno budžetskih sredstava, za ovako značajnu uslugu neophodno je pronaći modalitet po kome bi finansiranje bilo omogućeno.

Održivost u pogledu ljudskih resursa i organizacionih kapaciteta

Završni evaluacioni izveštaj

Mnogi sagovornici su tokom procesa evaluacije istakli da su profesionalci koji pružaju podršku žrtvama često preopterećeni. To uključuje ne samo profesionalce angažovane u CŽSN, već i profesionalce iz drugih sektora u okviru sistema zaštite žrtava rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja (centara za socijalni rad, tužilaštava, policije). S obzirom na zabranu zapošljavanja u državnom sektoru, koja je na snazi, za sada ne postoji mogućnost povećanja broja profesionalaca koji pružaju podršku žrtvama nasilja, bez obzira na usloznavanje posla koji obavljaju. Pored toga, u zdravstvenom sektoru prisutna je velika fluktuacija zaposlenih, a u civilnom sektoru ograničenje je to što ne postoje u svim sredinama organizacije licencirane za pružanje specijalizovanih usluga podrške ženama žrtvama svih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Imajući u vidu ograničenost ljudskih resursa, u *Preporukama za standarde za rad centara za žrtve seksualnog nasilja* predstavljen je model organizacione strukture koji bi omogućio da se potrebe žena žrtava seksualnog nasilja zadovolje na kvalitetan način u postojećim okvirima. Predloženo je da se u zdravstvenim ustanovama pri kojima bi CŽSN bili uspostavljeni, na Odeljenju ginekologije organizuje Kabinet²⁸ za praćenje zaštite žrtava seksualnog nasilja, kao najmanja organizaciona jedinica sa najmanje tri člana (zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici). Pored toga, direktor zdravstvene ustanove trebalo bi da formira Komisiju za praćenje zaštite žrtava seksualnog nasilja u zdravstvenoj ustanovi, koju treba da čine zaposleni u ustanovi različitih profila: lekar specijalista ginekologije – rukovodilac Radne grupe, koji vodi Kabinet za zaštitu žrtava seksualnog nasilja, lekar specijalista urgentne medicine, pedijatar, psihijatar, psiholog, socijalni radnik, medicinske sestre sa Odeljenja ginekologije i Urgentnog prijema. Obaveznost u učešću ove Komisije neophodno je da bude naglašena u Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta. Takođe, preporučuje se da Ministarstvo zdravlja predvidi postojanje ovakve komisije, u čijem sastavu, osim zaposlenih u zdravstvenoj ustanovi, mogu biti i predstavnici OCD koje pružaju savetodavno-terapijske i socijalno-educativne usluge.

Održivost u pogledu neophodnih znanja i veština, senzibilisanosti i motivacije profesionalaca

Finansijska sredstva i organizacioni kapaciteti jesu nužan ali ne i dovoljan uslov za održivost CŽSN. Neophodno je da profesionalci koji su direktno uključeni u rad CŽSN (članovi Kabineta, Komisije), ali i ostali profesionalci zaposleni u zdravstvenim ustanovama, koji mogu doći u kontakt sa ženama žrtvama seksualnog nasilja, poseduju znanja i veštine potrebne za rad sa ovom specifičnom grupom, kao i da budu dovoljno senzibilisani i motivisani da podršku pruže na kvalitetan način. Obuke koje su u okviru projekta organizovane bile su veoma važne, ali je neophodno da obuke profesionalaca budu kontinuirane, naročito imajući u vidu veliku fluktuaciju zaposlenih u sektoru zdravstva. Kako bi se obuke nastavile i po završetku projekta, u njegovoj završnoj fazi pripremljena su tri programa obuke. Jedan program odnosi se na ulogu zdravstvenog sistema, principe i standarde

²⁸ Strukturalna jedinica utvrđena zvaničnim Pravilnikom za zdravstvene ustanove (zvanični državni dokument).

Završni evaluacioni izveštaj

u zdravstvenom zbrinjavanju i psihosocijalnoj podršci žrtava silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. Drugi program usmeren je specifično na ulogu i zadatke ginekologa u prevenciji i zaštiti žrtava seksualnog nasilja, dok se treći program obuke odnosi na ulogu medicinskih sestara u zbrinjavanju i podršci žrtvama seksualnog nasilja. Dok je za program koji se odnosi na ulogu i zadatke ginekologa u prevenciji i zaštiti žrtava seksualnog nasilja akreditacija dobijena od strane Zdravstvenog saveta Srbije, druga za druga dva programa će akreditacija uskoro biti tražena. Akreditovanje ovih obuka bilo bi od velikog značaja za uspostavljanje kontinuiteta u radu na povećanju znanja i veština pružalaca usluga ženama žrtvama seksualnog nasilja, kao i na povećanju njihove senzibilisanosti.

Pored toga, važno je da profesionalci budu motivisani da kvalitetno pruže podršku ženama žrtvama nasilja. Za motivaciju zaposlenih veoma je važno prepoznavanje značaja posla koji obavljaju, kao i mogućnost sagledavanja rezultata rada kako kroz predstavljanje statističkih podataka o pruženim uslugama, tako i kroz povratne informacije o zadovoljstvu korisnika ČŽSN dobijenim uslugama. Jedan od članova ekspertske grupe koja je osmislila model za rad pilot ČŽSN posebno je istakao da je motivacija profesionalaca ne samo u sektoru zdravstva, već i u drugim sektorima veoma važna za pružanje efikasnog odgovora na nasilje, a da u sistemu ne postoji mehanizam kojim bi se posebno zalaganje i posvećenost pojedinaca nagradila. Ukoliko bi se uspostavio sistem zasnovan i na nagrađivanju, a ne samo na sankcionisanju, to bi sigurno uticalo i na povećanje motivacije profesionalaca, a samim tim i na kvalitetnije pružanje podrške žrtvama nasilja.

Održivost u pogledu multisektorske saradnje

U toku projekta došlo je do jedne velike promene koja doprinosi održivosti čitavog projekta - multisektorska saradnja određena je novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici u kome je jasno definisana saradnja između policije, tužilaštva i CSR-a. Predstavnici te tri navedene institucije čine i Grupe za koordinaciju i saradnju koje se redovno sastaju i koje razmatraju sve prijavljene slučaje nasilja u porodici. Pored ovih institucija, grupa u svoj sastav može uključiti i druge ustanove, npr. zdravstvene ustanove. Prema Zakonu, zdravstvene ustanove su u obavezi su da prijavljuju nasilje, pruže podršku i koordinirano deluju sa ostalim institucijama. Ove promene su, u odnosu na početak projekta kada je saradnja bila definisana protokolima koji nisu bili obavezujući, dovela do mnogo snažnijeg odgovora na rodno zasnovano nasilje i pozitivno utiču na održivost projekta.

Međutim, i dalje postoje dva problema u okviru multisektorske saradnje koji mogu otežati održivost. Prvi je da na sastanke grupa za koordinaciju i saradnju od početka primene Zakona nisu pozivani predstavnici zdravstvenih ustanova, kao ni predstavnici NVO u sredinama u kojima one postoje i pružaju podršku ženama žrtvama nasilja. Saradnja sa ovim sektorima i dalje zavisi od inicijative profesionalaca ili ličnih kontakata sa drugim institucijama. Ipak, u budućnosti moguće je očekivati da će doći do poboljšanja saradnje između svih institucija, jer je proces prilagođavanja Zakonu dugotrajan, i može se pretpostaviti će se njegovi puni efekti tek videti.

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Drugi problem je otpor predstavnika svih državnih institucija da sarađuju sa organizacijama civilnog društva koje raspolažu velikim znanjem u ovoj oblasti. Iako je projektom uspostavljena veza između državnog sektora i OCD, projektom nije ostvareno dublje povezivanje između ova dva sektora. Samo zajednički rad državnog i civilnog sektora može rezultirati održivošću rezultata projekta, koji su, pored ostalog, postignuti i zahvaljujući znanjima i veštinama kojima specijalizovane OCD najviše raspolažu (pružanje psiho-socijalne podrške).</p>
--	--

Evaluacioni kriterijumi	Održivost
Evaluaciono pitanje 2	Da li projektni pristup i rezultati mogu da se ponove ili unaprede? Koja je verovatnoća da će se to dogoditi? Šta bi podržalo njihovo ponavljanje ili unapređivanje?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Rezultati i pristup mogu biti primenjeni u drugim regionima Srbije uz malo prilagođavanja. Teško je proceniti verovatnoću da će se to i dogoditi, imajući u vidu da ni svi CŽSN koji su pilotirani ne nastavljaju sa radom sasvim u skladu sa pilotiranim modelom, i uzimajući u obzir poteškoće u vezi sa uspostavljanjem nekih drugih usluga koje je država bila u obavezi da sprovede (npr. nacionalna SOS linija za podršku ženama žrtvama nasilja nedavno je uspostavljena, suprotno zalaganjima NVO sektora da za pružanje ove usluge budu angažovane licencirane NVO koje već pružaju uslugu SOS telefona).
Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu	<p>Projekat je veoma uspešno sproveden, iako je od samog početka bio suočen sa nizom prepreka, od promena nadležnosti organa zaduženog za njegovo vođenje, do kadrovske promene članova projektnog tima. Uprkos svim poteškoćama i kompleksnosti projekta, njegovi rezultati, pogotovo u delu pilotiranja CŽSN su veoma pozitivni i pilotirani model se i u budućnosti može proširiti na teritoriju čitave Srbije. Kao što je prethodno pomenuto, ključni dokument koji je proizašao iz projekta jesu <i>Preporuke za standarde za rad centara za žrtve seksualnog nasilja</i>. U dokumentu je precizno definisan rad CŽSN i na osnovu ovog dokumenta moguće je uspostaviti Centre za žrtve seksualnog nasilja i u drugim opštinama koje država bude predvidela. Prethodno je potrebno model predstaviti Ministarstvu zdravlja i Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja u čijoj bi nadležnosti bili CŽSN. Ovaj zadatak ostaje da se realizuje u budućnosti, jer tokom projekta nije dovoljno urađeno na predstavljanju modela CŽSN institucijama na nacionalnom nivou. Institucionalizacija Centara je važan zadatak i za povećanje broja Centara, ali i za osiguranje budućeg rada već postojećih Centara, s obzirom da njihov rad još uvek nije zakonski regulisan, iako se Srbija, kao potpisnica Istanbulske konvencije, obavezala na postojanje Centara za žene žrtve nasilja, uključujući seksualno nasilje (član 25).</p> <p>U okviru projekta napravljena su tri programa obuka za unapređenje znanja o rodno zasnovanom nasilju i postupanja zdravstvenih radnika u tim slučajevima. Do završetka procesa evaluacije akreditovan je jedan od tri programa – akreditovan je kurs „Uloga i zadaci ginekologa u prevenciji i zaštiti žrtava seksualnog nasilja – procedure postupanja“.</p>

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Mišljenje nekih od ispitanika obuhvaćenih procesom evaluacije jeste da bi ubuduće trebalo više uraditi na tome da se žene žrtve nasilja koje su višestruko marginalizovane informišu o uslugama koje su im na raspolaganju i dodatno osnaže da nasilje prijave.</p> <p>Gotovo sve osobe sa kojima su tokom procesa evaluacije razgovori obavljani, a koje su bile angažovane na projektu, rekle su da bi i u budućnosti bile zainteresovane da učestvuju u istom ili sličnom projektu. Njihovo iskustvo i stečeno znanje je od velikog značaja za uspostavljanje rada novih Centara ukoliko bi se ona proširila na još neke delove ili čitavu teritoriju Republike Srbije.</p>
Zaključci	<p>Pitanje održivosti ostvarenih projektnih rezultata, posebno Centara za žrtve seksualnog nasilja, uslovljeno je brojnim faktorima, kao što su finansijski resursi, politička volja, znanje i kompetencije profesionalaca koji pružaju podršku, motivacija profesionalaca, organizacioni kapaciteti, itd. Rezultati i pristup mogu da se primene na druge regione Srbije sa malim usklađivanjima, ali teško je oceniti da li će se to desiti, imajući u vidu da neće svi CŽSN, koji su pilotirani tokom implementacije projekta, nastaviti svoj rad potpuno u skladu sa pilotiranim modelom. Dalje unapređivanje multisektorske saradnje, posebno saradnje između državnog i civilnog sektora je neophodno zato što samo zajednička nastojanja i dobra saradnja između svih sektora (zdravstva, policije, socijalne zaštite, pravosuđa, tužilaštva, NVO), a koje ne zavisi od pojedinaca, mogu da dovedu do održivosti ostvarenih projektnih rezultata i doprinesu suzbijanju rodno zasnovanog nasilja.</p>

Evaluacioni kriterijumi	Uticaj
Evaluaciono pitanje 1	U kojoj meri je projekat doprineo suzbijanju nasilja nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena (očekivani i neočekivani uticaj)?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	<p>Ključni doprinos projekta jeste to što je pilotiranjem centara za žrtve seksualnog nasilja sistem “naučio” jednu novu uslugu koja je doprinela tome da žene u AP Vojvodini imaju bolju zaštitu od seksualnog nasilja, bolji tretman od strane profesionalaca uključenih u sistem podrške i bolji odgovor na zadovoljenje njihovih potreba. Zahvaljujući obukama koje su u okviru projekta realizovane, povećanje znanja i senzibilisanosti profesionalaca iz sektora zdravstva ali i iz drugih sektora, imalo je direktnog uticaja na to da profesionalci bolje prepoznaju slučajeve rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja i da pruže adekvatniju zaštitu i kvalitetnije usluge korisnicima sistema podrške. Povećana je verovatnoća da će zdravstveni radnici postupati u skladu sa potrebama žrtava. Projekat je nesumnjivo doprineo i unapređenju saradnje između civilnog i javnog sektora, posebno između zdravstvenih institucija i ženskih nevladinih organizacija. Ipak, unapređenje multisektorske saradnje je samo delimično bilo pod direktnim uticajem projekta, a pretežno pod uticajem promene načina na koji je saradnja uređena stupanjem na snagu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, 1. juna 2017. godine.</p>

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepiio prethodno odgovor i analizu</p>	<p>Projekat je u najvećoj meri doprineo suzbijanju nasilja nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena kroz pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja, potpuno novog mehanizma u sistemu podrške ženama žrtvama seksualnog nasilja, kao specifičnog vida rodno zasnovanog nasilja. Ovakav mehanizam, iako je predviđen Istanbulskom konvencijom čija je Srbija potpisnica, prethodno nikada nije uspostavljen, a svi sagovornici u intervjuima realizovanim tokom evaluacije projekta istakli su da je takav mehanizam veoma potreban.</p> <p>Neki od sagovornika istakli su da je od posebnog značaja to što su žene žrtve nasilja prvi put stavljene u središte pažnje i što se nastojalo da se usluge prilagode njihovim potrebama. Iako ženske nevladine organizacije već dugi niz godina pružaju ženama žrtvama nasilja podršku stavljajući ženu u središte pažnje (u skladu sa feminističkim principima), CŽSN su veoma značajni jer predstavljaju sinergiju institucionalnih mehanizama i organizacija civilnog društva, što je važan korak ka efikasnom i obuhvatnom odgovoru na nasilje nad ženama.</p> <p>Predstavnici svih CŽSN istakli su kao najveći doprinos projekta uključivanje psiho-socijalne podrške, kao vida podrške koji je izuzetno važan, a koji je nedostajao u postojećim institucionalnim mehanizmima. Uloga savetnica bila je veoma važna, jer su one pružale ženama informacije o procedurama kroz koje će proći u CŽSN (u određenim slučajevima davale su im informacije i o mehanizmima pravne zaštite) i vodile računa o tome da se procedure definisane Vodičem ispoštuju, koliko god je to bilo moguće (da se dobije saglasnost žene, da se popuni predviđena dokumentacija i slično). U pojedinim slučajevima bilo je dovoljno i da savetnica samo bude pored žene, kako se ona ne bi osećala usamljeno i uplašeno dok čeka na lekarske preglede. Psihosocijalna podrška nije pružana samo prilikom prvog kontakta sa ženom, već su savetnice nastavile da se sreću i razgovaraju sa svim ženama koje su želele da nastave da dobijaju ovaj vid podrške. Ono što je od posebnog značaja jeste i to što je, kao i zdravstvena podrška, i psihosocijalna podrška bila na raspolaganju ženama 24 časa dnevno, tako da su savetnice po pozivu dolazile u bilo koje doba dana ili noći.</p> <p>Implementacija projekta, posebno realizacija obuka za profesionalce, imala je značajnog uticaja na jačanje institucionalnog sistema zaštite kroz unapređenje korišćenja protokola, prikupljanja podataka i koordinacije u institucijama. Obuke za zaposlene u zdravstvenom sektoru posebno su doprinele tome da se nasilje bolje prepozna i češće prijavljuje, kao i da se unapredi evidencija slučajeva nasilja, odnosno da se svaka sumnja na rodno zasnovano nasilje zabeleži u Obrascu propisanom Posebnim protokolom Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su žrtve nasilja. Još u vreme kada je pripreman predlog projekta (tokom 2015. godine), tadašnji Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju počeo je da radi na ovom pitanju, jer je tada veoma mali broj ustanova postupao u skladu sa Posebnim protokolom Ministarstva zdravlja i evidentirao slučajeve nasilja nad ženama u Obrascu koji je njime propisan. Obukama za zaposlene u zdravstvenom sektoru istaknuto je da je primena Posebnog protokola obavezna i svaki učesnik obuke dobio je štampanu verziju protokola, kako bi se sa njime detaljnije upoznao. Takođe, rukovodstvu zdravstvenih institucija skrenuta je pažnja na obaveznost postupanja po protokolu i evidentiranje</p>
---	--

Završni evaluacioni izveštaj

slučajeva nasilja nad ženama. Podaci su na šestomesečnom nivou dostavljani projektnom timu. Kao što je, uvidom u podatke o broju registrovanih slučajeva GBSV u zdravstvenim ustanovama, pokazano (Tabela 8, poglavlje o efektivnosti), broj slučajeva u kojima je lekar posumnjao na nasilje je u periodu od dve godine je utrostručen (u prvoj polovini 2017. godine iznosio je 51, a u drugoj polovini 2018. godine 155). S obzirom na to da su zaposleni iz svih institucija koje su podatke dostavljali bili i polaznici obuka organizovanih u okviru projekta, uz mogućnost postojanja i nekih drugih činilaca, ipak je osnovano zaključiti da je projekat imao određenog uticaja na bolje prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja od strane zdravstvenih radnika.

Pored toga, na osnovu upitnika koji je popunilo 23 rukovodilaca iz zdravstvenih ustanova najmanje 6 meseci po završetku obuke Medicinskog fakulteta, može se zaključiti da je njihova ocena da su obuke imale značajnog uticaja na podizanje kapaciteta zdravstvenih profesionalaca u njihovim ustanovama da koriste i primenjuju protokole, skupljaju podatke i koordiniraju odgovore na rodno zasnovano nasilje. Gotovo svi rukovodioci zdravstvenih ustanova koji su upitnik popunili (njih 20 od 23) smatraju da je obuka doprinela tome da se zaposleni u ustanovama bolje upoznaju sa sadržajem Posebnog protokola Ministarstva zdravlja i da pruže bolju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog, a posebno seksualnog nasilja, dok dva ispitanika smatraju da je ona tome delimično doprinela. Ukupno 17 ispitanika smatra da je obuka takođe doprinela i senzibilizaciji zaposlenih u zdravstvenim ustanovama na fenomen rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, dok 5 rukovodilaca smatra da je obuka tome delimično doprinela. Nijedan rukovodilac nije naveo da smatra da obuka nije imala nikakvog pozitivnog uticaja.

Članovi grupa za koordinaciju i saradnju iz 7 opština u AP Vojvodini, koji su prošli obuku za MSS, u razgovorima na kraju projekta istakli su da im je ova obuka značila da se dodatno pripreme za pružanje odgovora na nasilje, u skladu sa novim Zakonom za sprečavanje nasilja u porodici. Uvid u percepcije rukovodilaca iz različitih sektora u pogledu uticaja obuka za MSS najmanje 6 meseci nakon realizacije obuke nije bilo moguće sagledati zbog malog broja rukovodilaca koji su na ovim obukama učestvovali (na primer, od svih profesionalaca koji su učestvovali u obukama/radionicama za multisektorsku saradnju tokom 2018. godine, samo je 0.07% (1 osoba) bila rukovodilac), kao i zbog velike fluktuacije profesionalaca zaposlenih na rukovodećim pozicijama.

Svi predstavnici institucija, koje su članice grupa za koordinaciju i saradnju, smatraju da je institucionalni odgovor na nasilje u porodici (kontekstu u kome je rodno zasnovano nasilje nad ženama najviše zastupljeno) značajno unapređen. Iako su projektne aktivnosti bile usmerene i na unapređenje multisektorske saradnje, napredak u pogledu saradnje među institucijama koje čine GKS primarno je povezan sa otpočinjanjem primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Saradnja između tužilaštva, centra za socijalni rad i policije je sada znatno intenzivnija i efikasnija u svim opštinama. Međutim, na osnovu razgovora sa članovima GKS, kao i sa predstavnicima drugih sektora u okviru sistema zaštite, može se zaključiti da saradnja između institucija koje čine GKS i institucija/organizacija iz drugih sektora nije zadovoljavajuća u većini opština. Na sastanke GKS predstavnici drugih sektora se gotovo nikada ne pozivaju, a žrtve porodičnog nasilja (koje su najčešće žene) pozivaju se na sastanke GKS jedino u Subotici, kada se oceni da je to neophodno i da je u interesu žrtve.

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Na osnovu analize upitnika koji je na početku obuke Medicinskog fakulteta popunilo 453 zaposlenih u zdravstvenim institucijama, zapaža se da je civilni sektor najređe percipiran kao važna karika multisektorske saradnje. Gotovo uvek je prepoznat značaj saradnje sa policijom (97,7%) i centrima za socijalni rad (98,4%), dok je značaj saradnje sa nevladinim sektorom prepoznat u tek nešto od polovine slučajeva (55,6%).</p> <p>U pogledu saradnje između sektora, važan efekat projekta jeste saradnja između javnog i civilnog sektora, preciznije rečeno, između zaposlenih u zdravstvenom sektoru i profesionalaca iz ženskih nevladinih organizacija. Zdravstveni radnici koji su bili u direktnom kontaktu sa savetnicama, prepoznali su civilni sektor kao partnera. Smatrali su da je psihosocijalna podrška, koju pružaju savetnice koje su učestvovala u pružanju podrške ženama, dragocena. Zdravstveni radnici su mogli da se oslone na njih i na taj način se razvilo značajno poverenje u nevladin sektor.</p> <p>I profesionalci koji su učestvovali na obukama za MSS smatraju da se saradnja sa NVO sektorom unapredila. Na osnovu odgovora ispitanika koji su želeli da daju ocenu saradnje sa akterima van institucionalnog sistema (nevladinim sektorom), zapaža se da se ona povećala. Prosečna ocena saradnje sa nevladinim sektorom najmanje 6 meseci nakon obuka za MSS i početka primene novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, iznosila je 3.91 (na skali od 1 do 5), dok je na početku obuka prosečna ocena bila 2.97, što ukazuje da je saradnja u međuvremenu poboljšana, ali da još uvek postoji dosta prostora za njeno unapređenje (Izvor: <i>Završna studija</i>).</p> <p>Percepcija nevladinog sektora od strane profesionalaca iz drugih sektora u okviru sistema podrške i dalje nije zadovoljavajuća i pojedine predstavnice ženskih nevladinih organizacija istakle su da se kapaciteti ženskih organizacija nedovoljno prepoznaju od strane drugih aktera kao resurs koji bi doprineo unapređenju položaja žena, uključujući prevenciju i zaštitu od nasilja. Organizacije civilnog društva ne prepoznaju se kao ravnopravni partner na lokalnom nivou, što ima negativnog uticaja na vrstu i kvalitet podrške koju žena žrtva nasilja ima mogućnost da dobije.</p>
--	--

Evaluacioni kriterijumi	Uticaj
Evaluaciono pitanje 2	U kojoj meri su korisnici projekta zadovoljni rezultatima projekta?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Rezultatima projekta zadovoljni su i primarni i sekundarni korisnici čiju je perspektivu bilo moguće uključiti u proces evaluacije. Korisnice CŽSN sa kojima su članovi evaluacionog tima razgovarali u velikoj meri su zadovoljne dobijenom podrškom, posebno psiho-socijalnom podrškom. Učesnice FGD sa ženama iz opšte populacije smatraju da je projekat, naročito osnivanje CŽSN,

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>doprinelo da se unapredi sistem zaštite žena žrtava nasilja. Zdravstveni radnici, ali i profesionalci iz drugih sektora smatraju da je projekat dao dobre rezultate.</p>
<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu</p>	<p>Na osnovu upitnika koje su žene žrtve različitih oblika rodno zasnovanog nasilja, koje su korisnice sistema podrške, popunile u početnoj i završnoj fazi implementacije projekta, zapaža se da su ispitanice bolje ocenile usluge svih institucija u poređenju sa ocenama koje su dale na početku projekta. Najveći napredak postignut je u podršci koju pruža policija – 2016. godine bilo je 40% zadovoljnih korisnica, a 2018. 51%. Zatim, progres je načinjen i u centrima za socijalni rad (2016. godine 52% žena je reklo da su zadovoljne, a na kraju 2018. 64,3%). Nešto manje poboljšanje, ali i dalje vrlo primetno dostignuto je u podršci od strane zdravstvenih ustanova 76,2% žena koje su popunile upitnik u 2018. godini, naspram 64% u 2016. godini. Najveće zadovoljstvo korisnice sistema podrške izražavaju prema uslugama koje pružaju ženske nevladine organizacije, i ovo zadovoljstvo je jedino gotovo nepromenjeno u početnoj i završnoj studiji (96% na početku projekta, a 100% na kraju projekta). Treba napomenuti da je ovakav nalaz donekle bio očekivan jer su ženske nevladine organizacije bile ključni kanal putem koga su podaci prikupljeni.</p> <p>Na osnovu razgovora obavljenih sa po jednom korisnicom CŽSN u Subotici, Kikindi i Zrenjaninu, zapaža se da je podrška dobijena u CŽSN bila veoma korisna ženama koje su bile žrtve seksualnog nasilja. Dve ispitanice su i dalje korisnice psiho-socijalne podrške i redovno se sastaju sa svojim savetnicama, dok je treća ispitanica relativno skoro prestala da koristi ovu vrstu podrške. Ispitanice koje su i dalje korisnice psiho-socijalne podrške ističu da im je od velikog značaja psihosocijalna podrška koja im je pružena u okviru Centra za žrtve seksualnog nasilja, jer im je upravo ukazana podrška najviše pomogla i doprinela njihovom oporavku od posledica koje su nastale nakon traumatičnog iskustva. Ispitanice smatraju da bi žrtve seksualnog nasilja trebalo da najpre razgovaraju sa osobljem iz Centra, pa tek nakon toga da se upućuju na druge institucije. Sve ispitanice posebno ističu značajnim to što imaju slobodu da kontaktiraju osoblje Centra i svoje savetnice kad god im je to potrebno, bez obzira na to što trenutno ne trpe nasilje.</p> <p>Jedna od korisnica usluga Centra ističe da je nedostatak to što je Centar otvoren pre svega nekoliko godina, te u vreme kada je ona bila žrtva seksualnog zlostavljanja nije bilo institucije koja bi joj na adekvatan način pružila psiho-socijalnu podršku (reč je o pasivnom slučaju, odnosno osobi koja je pre više od dve decenije bila žrtva seksualnog zlostavljanja od strane oca). Sve ispitanice bi Centar preporučile svim drugim ženama koje prolaze kroz iste ili slične traumatične događaje kroz koje su i one prošle.</p> <p>FGD sa ženama iz opšte populacije ukazuju na to da je, u odnosu na period pre 3 godine, sistem podrške za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja unapređen. Neke od učesnica diskusija upoznate su sa postojanjem centara za žrtve seksualnog nasilja i smatraju da je to veoma dobar mehanizam koji doprinosi da se postojeće stanje u pogledu zaštite žena žrtava nasilja unapredi. Prema mišljenju učesnica diskusija, najvažniji činioci koji su potrebni da bi se žene više osnažile, prema rečima ispitanica, jesu: poštovanje od strane partnera, neosuđivanje okoline, stručno i odgovorno obavljanje posla institucija i pojedinaca, osnaživanje</p>

Završni evaluacioni izveštaj

nevladinog sektora, veća efikasnost u procesuiranju nasilja, strože kaznene mere prema počiniocima nasilja, učestalija edukacija žena o nasilju sa ciljem osnaživanja i podizanja svesti.

U situacijama nasilja žene se obično poveravaju najužem krugu prijatelja, ali, prema rečima učesnica FGD, primetna je tendencija da žene sve češće u takvim situacijama traže i stručnu pomoć, kao i pomoć adekvatnih institucija. Na osnovu realizovanih fokus grupnih diskusija, zapaža se da, u pogledu zaštite žena od nasilja, ispitanice iz Kikinde i Zrenjanina najviše poverenja imaju u policiju (iako kao značajnu instituciju navode i centre za socijalni rad), dok ispitanice iz Novog Sada kao najefikasniju instituciju navode Centar za socijalni rad, jer ona može da pruži dugoročniju podršku ženama žrtvama nasilja. Kao značajan mehanizam podrške prepoznata je i Sigurna kuća, jer ona može u kratkom vremenskom roku da pruži ženi žrtvi nasilja sigurno utočište i da je zaštiti od počinioca nasilja. Međutim, treba imati u vidu to da je Sigurna kuća samo privremeno sklonište od počinitelca nasilja, a ne i trajno rešenje problema. Kao podršku u situacijama nasilja ispitanice ističu i SOS telefon, putem kojeg žene žrtve nasilja mogu dobiti psiho-socijalnu podršku. Ono što nedostaje, prema mišljenju učesnica diskusije, jesu dugoročni mehanizmi socijalno-ekonomskog osnaživanja žena žrtava nasilja, kojima bi im bila omogućena egzistencija i sigurnost.

Zadovoljstvo profesionalaca iz zdravstvenog sistema rezultatima projekta ogleda se u spremnosti većine ispitanika (84%), anketiranih u završnoj fazi projekta, da u budućnosti učestvuju u aktivnostima nekog sličnog projekta. Takođe, ¾ zdravstvenih radnika navelo je da bi u budućnosti slične projekte trebalo realizovati na isti način. Onih 20% zaposlenih u zdravstvenim ustanovama koji smatraju da bi trebalo uraditi nešto drugačije, navode da bi obuke i seminari trebalo da budu interaktivniji, da uključuju veći broj zaposlenih i više različitih institucija, nego što je to bio slučaj sada.

Članovi svih radnih grupa u zdravstvenim ustanovama u kojima su CŽSN osnovani takođe su veoma zadovoljni rezultatima projekta, posebno pilotiranjem CŽSN, u koje su bili direktno uključeni. Smatraju da ne samo da su vremenom uspele da unaprede postupanje sa ženama žrtvama seksualnog nasilja, već su unapredili i međusobnu saradnju, odnosno saradnju između zaposlenih u zdravstvenoj ustanovi i savetnica.

Članovi grupa za koordinaciju i saradnju (predstavnici tužilaštva, policije i centara za socijalni rad) sa kojima su obavljani razgovori na kraju projekta, a koji su direktno bili uključeni u aktivnosti projekta, smatraju da je projekat postigao dobre rezultate, kako kroz pilotiranje CŽSN, tako i kroz obuke koje su u okviru projekta realizovane. Pojedini sagovornici su istakli da su im posebno značajne bile obuke za MSS, koje su doprinele tome da profesionalci iz različitih sektora razmenjuju znanje i iskustvo, posebno u vezi sa primenom novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

Obuka za multisektorsku saradnju bila je uglavnom važna zato što je okupila sve sektore, predstavnike iz svih ustanova i organizacija koje pružaju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja – predstavnike policije, centara za socijalni rad, zdravstva, sudstva, tužilaštva, nevladinih organizacija. Pre početka primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, koji je stupio

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>na snagu 1. juna, 2017. godine, obuka za sprovođenje ovog zakona bila je organizovana na državnom nivou. Međutim, ove obuke su obuhvatile samo policiju i sektor tužilaštva, dok predstavnici drugih sektora nisu učestvovali u ovim obukama. Upravo je zbog toga obuka za unapređenje multisektorske saradnje značajna, koja je organizovana u okviru projekta, jer je obuhvatila predstavnike iz svih sektora. Profesionalci koji su prošli kroz ovu obuku, istakli su kao posebno važno to što su na obuci za multisektorsku saradnju imali priliku da se bolje upoznaju sa nadležnostima svakog sektora. Pored toga, imali su priliku da na konkretnim primerima iz prakse vide kako treba da funkcioniše saradnja između sektora, i smatrali su da je to veoma korisno.</p>
--	---

Evaluacioni kriterijumi	Uticaj
Evaluaciono pitanje 3	Da li je projekat doprineo podizanju svesti o rodno zasnovanom nasilju u društvu, kao i širenju informacija među lokalnim stanovništvom?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	<p>Projekat je prema oceni predstavnika/ca projektnog tima nesumnjivo doprineo povećanju svesti o rodno zasnovanom nasilju među zaposlenima u sistemu zaštite, ali i u lokalnoj populaciji, mada u ograničenom obimu.</p> <p>Uticaj projekta na povećanje nivoa znanja i svesti o rodno zasnovanom i specifično seksualnom nasilju moguće je oceniti pretežno za korisnice koje su direktno bile obuhvaćene nekom od projektnih aktivnosti (poput profesionalaca obuhvaćenim obukama), dok je uticaj projekta na opštu populaciju tek delimično procenjen na osnovu FGD sa ženama iz opšte populacije i na osnovu procena o doseg informacija o projektu do opšte populacije putem različitih medija.</p>
Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu	<p>Tokom čitave implementacije projekta sprovedena je kampanja koja je za cilj imala da informiše ne samo stručnu, već i opštu javnost na teritoriji AP Vojvodine o projektnim aktivnostima, kao i da doprinese podizanju svesti o problem rodno zasnovanog, naročito seksualnog nasilja. Iako je kampanja, tokom 3 godine trajanja projekta, obuhvatila više od 300 različitih objava putem pisane štampe, TV i radio medija, društvenih mreža i internet portala, i zahvaljujući angažovanju agencije zadužene za ovu projektnu komponentu, prevazišla teritorijalne okvire u kojima se projekat realizovao (informacije su u određenoj meri plasirane i u drugim delovima Srbije, kao i u regionu), njen uticaj na informisanje i podizanje svesti o rodno zasnovanom nasilju moguće je samo delimično izmeriti.</p> <p>Prema iskazima članova projektnog tima, u početku je bilo dosta nerazumevanja seksualnog nasilja, stereotipnih stavova i otpora među zdravstvenim radnicima. Mogla su se čuti zapažanja poput “Kako ćemo dati prioritet žrtvi nasilja kad imamo slučaj infarkta?”</p>

Završni evaluacioni izveštaj

Žrtva nasilja nije životno ugrožena“ i sl. To razumevanje je znatno unapređeno kroz obuke, što je jedan od ključnih doprinosa ovog projekta. Povećan je stepen razumevanja položaja žrtve i uloge zdravstvenog sistema u zaštiti žrtava, a posebno žrtava seksualnog nasilja. Timovi koji su bili direktnije uključeni u projekat, odnosno članovi radnih grupa u zdravstvenim ustanovama pri kojima su CŽSN pilotirani, sad su upravo akteri na koje se može računati u budućnosti da se i više angažuju. Ne samo da su povećali znanja već su i motivisani. Nema više otpora, nelagodnosti, nespremnosti da se temeljnije pobrinu o korisnici usluga iz straha da ne budu upleteni u sudski proces kao svedoci. Sada se često na sastancima može čuti kako su zainteresovani da prate šta je sa pojedinim korisnicama usluge bilo kasnije, nakon što su dobili podršku, koliko im je podrška pomogla, što ranije nije bilo uopšte prisutno. Razumeli su da adekvatna usluga podrške ne podrazumeva više posla, već samo veću pažnju kada pružaju podršku. Iako podaci agencije zadužene za projektnu komponentu koja se odnosila na promociju ukazuju na to da su svi očekivani rezultati ostvareni, čak u određenim aspektima i prevaziđeni, predstavnici ove komponente ističu da sam projekat nije bio u dovoljnoj meri okrenut opštoj javnosti, pa je i uticaj projekta na ovu grupu korisnika teško oceniti. Prema podacima zasnovanim na procenama gledanosti i slušanosti televizijskih i radio emisija, posećenosti Fejsbuka i vebajta projekta, kao i praćenjem drugih kanala kroz koje su informacije o projektnim aktivnostima plasirane, kampanja je dosegla više od 25000 stanovnika AP Vojvodine. U kojoj meri su informacije o projektnim aktivnostima uticale na podizanje svesti ljudi iz opšte populacije delimično je izmereno kroz sprovođenje FGD sa ženama iz opšte populacije.

Žene iz opšte populacije koje su bile učesnice FGD realizovanih u okviru procesa prikupljanja podataka za potrebe evaluacije projekta smatraju da se sada više govori o rodno zasnovanom nasilju nad ženama, te da se više radi na prevenciji nasilja i podizanju svesti žena koje su žrtve nasilja, čemu je i ovaj projekat nesumnjivo doprineo. Ono što se nije promenilo jeste „normalizacija“ nasilja, odnosno percipiranje nasilja kao nečeg što je svojstveno prostoru Balkana. Pored toga, neke od sagovornica istakle su da postoji velika razlika u pristupu informacijama između žena iz ruralnih sredina koje su žrtve nasilja, u odnosu na žene iz urbanih područja. Prema mišljenju ispitanica, žene u urbanim sredinama i dalje imaju lakši pristup informacijama (bolji pristup Internetu, kao i tradicionalnim medijima, poput televizije i štampe), a samim tim i veću mogućnost podizanja svesti o posledicama trpljenja nasilja. Takođe, žene iz urbanih područja imaju više šansi da se obrazuju, a jednak pristup obrazovanju u direktnoj je vezi sa rodnom ravnopravnošću i osnaživanjem žena. Žene iz opšte populacije koje su bile učesnice FGD smatraju da je na nivou lokalne samouprave potrebno da se češće organizuju savetovanja i edukacije na temu podizanja svesti o rodno zasnovanom nasilju. Zaključuju da je potrebno da svaka institucija istog momenta kada žrtva prijavi nasilje reaguje, da je zbrine i da je uputi ka daljim koracima zaštite. Efikasnost sistema zaštite nužan je uslov za ohrabrivanje žena da nasilje prijave.

Sprovođenje istraživanja na reprezentativnom uzorku stanovnika iz AP Vojvodina moglo bi da predstavlja dodatni način kojim bi se izmerilo u kojoj meri je podignuta svest javnosti i koliko je opšta populacija promenila svoje stavove prema rodno zasnovanom, posebno seksualnom nasilju, što bi moglo da se učini u narednom periodu.

Takođe, treba imati u vidu to da su u pojedinim gradovima konferencije za štampu organizovane u završnoj fazi projekta, tako da postoji mogućnost da se deo javnosti tek tada upoznao sa radom CŽSN. Neki od ovih CŽSN za sada ne nastavljaju sa radom u

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>skladu sa pilotiranim modelom, a postoji mogućnost da će žene žrtve nasilja tek u predstojećem periodu potražiti podršku, s obzirom na to da su informaciju o CŽSN dobile nedavno. Iako će ovim ženama unapređena zdravstvena podrška biti dostupna (žrtve seksualnog nasilja imaju prioritet, nalazi lekara će biti detaljniji jer će nastaviti da prate obrazac iz Vodiča, osoblje je u većoj meri senzibilisano nego pre početka implementacije projekta i očekivano je da će bolje razumeti potrebe žrtava), neće imati mogućnost da dobiju psiho-socijalnu podršku, koja je ključna novina pilotiranog modela. Zdravstveno osoblje, međutim, dobilo je informaciju i instrukciju da žrtve seksualnog nasilja upućuje u nevladine organizacije koje ovu vrstu podrške pružaju (Mrežu SOS Vojvodina). O ovakvoj mogućnosti upućivanja obavestene su i druge institucije iz sistema zaštite, poput policije i centara za socijalni rad.</p>
Zaključci	<p>Na osnovu informacija i podataka dobijenih tokom evaluacije projekta „ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini” može se zaključiti da je najveći doprinos projekta bilo uspostavljanje Centara za žrtve seksualnog nasilja u sedam gradova u AP Vojvodini (po jedan u svakom okrugu AP Vojvodine). Pilotiranjem centara za žrtve seksualnog nasilja, sistem je „naučio” novu uslugu koja doprinosi boljoj zaštiti žena od seksualnog nasilja u AP Vojvodini, bolje ophođenje profesionalca uključenih u sistem zaštite i bolji odgovor na zadovoljenje potreba žena žrtava nasilja. Obuke za zdravstvene radnike i obuke za multisektorsku saradnju doprinele su povećanju znanja i senzibilizaciji profesionalca koji pružaju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja. Uz to, obuke su direktno uticale na bolje prepoznavanje slučajeva rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja od strane profesionalaca, kao i na pružanje adekvatnije zaštite i kvalitetnije usluge korisnicima sistema podrške. Projekat je nedvosmisleno doprineo unapređenju saradnje između civilnog i javnog sektora, posebno između zdravstvenih ustanova i ženskih nevladinih organizacija. Međutim, treba imati u vidu da je unapređenje multisektorske saradnje između policije, centara za socijalni rad i tužilaštva uglavnom bilo pod uticajem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, koji je stupio na snagu 1. juna 2017. godine. Zadovoljstvo korisnika promenama uvedenim tokom projekta predstavlja ključni dokaz ostvarenosti očekivanih rezultata.</p>

Evaluacioni kriterijumi	Stvaranje znanja
Evaluaciono pitanje 1	U kojoj meri je projekat generisao znanje, perspektivne i novonastale prakse u oblasti suzbijanja nasilja nad ženama i devojčicama koje treba dokumentovati i podeliti sa drugim stručnjacima?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Projekat je omogućio da se steknu i generišu nova znanja o potrebama žrtava seksualnog nasilja i pruži im se sveobuhvatnija i kvalitetnija podrška. Centri za žrtve seksualnog nasilja su uspostavljeni prema inovativnom modelu koji se može proširiti i na druge sredine, uz poštovanje lokalnog konteksta i koristeći iskustvo i znanje stečeno tokom pilotiranja.

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepiio prethodno odgovor i analizu</p>	<p>Tokom sprovođenja projekta, u okviru komponente koja se odnosila na pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja, tim eksperata pripremio je <i>Vodič za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja u centrima za žrtve seksualnog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini</i>. Početna verzija ovog vodiča, na osnovu iskustva stečenog tokom dvogodišnje primene predviđenih procedura u zdravstvenim ustanovama u kojima su CŽSN pilotirani, unapređena je i pripremljeno je drugo izdanje Vodiča, koje je objavljeno u januaru 2019. godine.</p> <p>Ključni dokument koji je proizašao iz projekta i koji ga nadilazi jesu <i>Preporuke za standarde za rad centara za žrtve seksualnog nasilja</i>, s obzirom na to da se ovaj dokument može koristiti i za uspostavljanje nekih budućih centara za žrtve seksualnog nasilja. Dokument je razvijen na osnovu stečenih znanja i iskustva osoblja koje je bilo angažovano u procesu rada pilot Centara za žene žrtve seksualnog nasilja, kao i ekspertskog tima koji je bio odgovoran za razvoj modela centara. Ovim dokumentom definisani su standardi za rad Centara za žrtve seksualnog nasilja. Njime je preciziran način rada centara, kome su centri namenjeni, lokacija, prostor i oprema koja je neophodna za rad, načela rada CŽSN, lista usluga koje se pružaju u centru, organizaciona struktura, upravljanje i organizovanje centara, preporuke za postupanje i mehanizmi održivosti usluga.</p> <p>Pored ovog dokumenta, za potrebe projekta napisan je <i>Priručnik za unapređenje koordiniranog odgovora nadležnih službi na nasilje nad ženama „Korak ka boljoj zaštiti“</i>, koji je kreirala grupa autorki i autora iz civilnog sektora i predstavnika državnih institucija. U Priručniku su objašnjene osnove koordiniranog delovanja nadležnih službi u zaštiti žena od nasilja, principi, procedure i postupci u delovanju profesionalaca, procena rizika i opasnosti za žrtvu nasilja i osnove koordiniranog planiranja i sprovođenja mera zaštite i usluge podrške žrtvama nasilja. Priručnik je veoma značajan jer postoji velika potreba za jasno definisanim i sistematizovanim procesom saradnje između institucija, što je ovim priručnikom i postignuto.</p> <p>Sastanci radnih grupa u Centrima za žrtve seksualnog nasilja su bili prilika za učenje, razmenu iskustava i međusobnu motivaciju. Formiranje i redovno funkcionisanje radnih grupa pokazala se kao dobra praksa i garancija održivosti Centara jer se iskustvo i znanje kontinuirano prenose. Isti efekat imali su i seminari posvećeni koordinaciji pilot centara za žrtve seksualnog nasilja kojima su prisustvovali članovi radnih grupa iz svih 7 pilot centara, na kojima su svi učesnici mogli da se povežu, razmenjuju iskustva, rešavaju dileme sa kojima su se susretali tokom rada, zajednički osmisle rešenja. Na posredan način i jedni i drugi sastanci su kroz razgovore o diskriminaciji žena imali uticaj na prevladavanje stereotipa i predrasuda svih aktera, takođe, doprineli su da se stečeno znanje lakše prenosi i ostalim kolegama.</p>
---	---

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Model centara koji je pilotiran projektom predstavljen je i na 10-ak konferencija koje su održane u zemlji i inostranstvu. Konferencije su omogućile da model CŽSN bude predstavljen kako na teritoriji Republike Srbije, tako i van nje. Učešće predstavnika projektnog tima na međunarodnim konferencijama doprinelo je da se čuju i razmene iskustva i iz drugih zemalja.</p> <p>Jedna od naučenih lekcija je da je prilikom sprovođenja ovako složenih projekata potrebno više vremena za svaku od faza. To se posebno odnosi na pilotiranje CŽSN jer je stvaranje modela pilotiranja bio složen i dugotrajan proces u koji je bilo neophodno uključiti rad velikog broja eksperata i među njima uspostaviti dobru komunikaciju i efikasnu koordinaciju. Od početka uspostavljanja CŽSN do završetka projekta prošlo je nedovoljno vremena da bi se njihov rad u potpunosti integrisao u sistem, potrebno je vreme i iskustvo da bi se svi akteri u Centrima povezali i počeli da deluju u skladu sa predviđenim procedurama. Ocena predstavnika projektnog tima je da za takav proces nedovoljno 3 godine, već je potrebno više vremena.</p> <p>U budućim projektima treba uzeti u obzir da je sistem knjigovodstva koje se vodi u javnoj upravi drugačiji u odnosu na sistem finansijskog izveštavanja koji zahteva donator. Kroz ovaj projekat naučena su i nova znanja u vezi administriranja projekata. Način vođenja finansija u državnom sektoru različit je od onog koji zahteva donator. Posebno je bilo značajno sticanje novih znanja u procesu sprovođenja javnih nabavki. Zaposleni u Pokrajinskom sekretarijatu do sada su imali prilike da se bave isključivo javnim nabavkama roba, ali se za potrebe projekta naučili kako da sprovedu i javnu nabavku stručnih usluga. Ova nova stečena znanja biće korisna i u sprovođenju budućih projekata.</p>
Zaključci	<p>Projekat je omogućio da se stvore i prenesu nova znanja o potrebama žena žrtava seksualnog nasilja, kako bi im se pružila obuhvatnija i kvalitetnija podrška. Projekat je uveo inovativni model podrške žrtvama seksualnog nasilja kroz formiranje Centara za žrtve seksualnog nasilja i povezao je sve relevantne institucije koje pružaju podršku, a u institucionalni sistem podrške uveo je uslugu psihosocijalne podrške. Pilotirani model CŽSN takođe može da se proširi i na druge sredine, uzimajući u obzir lokalni kontekst i koristeći iskustva i znanja stečena tokom pilotiranja centara.</p>

Evaluacioni kriterijumi	Rodna ravnopravnost i ljudska prava
Evaluaciono pitanje 1	Da li su pristupi poštovanja ljudskih prava i rodna perspektiva uključeni tokom projekta i u kojoj meri?
Odgovor na evaluaciono pitanje sa analizom ključnih nalaza	Pristup zasnovan na poštovanju ljudskih prava i rodnoj perspektivi predstavljao je sastavni deo projekta, kako u fazi njegovog osmišljavanja, tako i u fazi sprovođenja. Kao neke od grupa primarnih korisnika projekta prepoznate su žene iz posebno ranjivih kategorija, kao što su seksualne radnice i žene sa invaliditetom. Usluga pružanja podrške u Centrima za žrtve seksualnog nasilja uspostavljena je u skladu sa standardima u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem i pravima (SRZP) žena, što je definisano

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>Programom akcije Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju (ICPD). Tokom procesa prikupljanja, čuvanja i predstavljanja podataka za potrebe praćenja i evaluacije projekta, u potpunosti su poštovana prava ispitanika.</p>
<p>Kvantitativni i/ili kvalitativni podaci koje je prikupio evaluacioni tim da bi potkrepio prethodno odgovor i analizu</p>	<p>Projekat je zasnovan na principima rodne ravnopravnosti, pa je i pristup rodnoj perspektivi u potpunosti ugrađen kako u projektni dokument, tako i u sprovođenje projekta. Projekat je nastojao da doprinese unapređenju položaja specifične kategorije žena - žena žrtava rodno zasnovanog, a posebno seksualnog nasilja, kroz jačanje institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini, kao i kroz osnaživanje žena da nasilje prepoznaju i prijave. Doprinos projekta smanjenju rodno zasnovanog nasilja prema ženama i devojčicama važan je ne samo radi unapređenja stanja u pogledu rodne ravnopravnosti, već i za razvoj čitavog društva koji treba da bude zasnovan na poštovanju temeljnih ljudskih prava.</p> <p>Pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja, koje je predstavlja jednu od ključnih komponenti projekta, u potpunosti je usklađeno sa jednim od najvažnijih međunarodnih dokumenta zasnovanih na načelima rodne ravnopravnosti i nediskriminacije, sa <i>Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi nasilja nad ženama i nasilja u porodici</i> (tzv. <i>Istanbulska konvencija</i>), koju je Republika Srbija ratifikovala u oktobru 2013. godine i koja je stupila na snagu 1. avgusta 2014. godine.²⁹</p> <p>Dokumenti nastali tokom sprovođenja projekta (izveštaji, vodiči, itd.) pripremani su imajući u vidu principe rodne ravnopravnosti.</p> <p>Sprovođenje projekta bilo je posebno usmereno na pristup zdravstvenoj zaštiti kroz pristup poštovanja ljudskih prava. Usluga za žene žrtve seksualnog nasilja koja je tokom projekta pilotirana pri sedam zdravstvenih ustanova u AP Vojvodini, osmišljena uz uvažavanje bazičnih ljudskih prava potencijalnih korisnica, stavljajući u prvi plan potrebe žena žrtava nasilja. I proces pilotiranja, ali i druge aktivnosti sprovedene tokom projekta, poput obuka za profesionalce iz sistema prevencije i zaštite, stručnih konferencija i konferencija za medije, imale su za cilj, pored ostalog, da se žene žrtve rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja destigmatizuju i da se nasilje ne posmatra kao tabu tema.</p> <p>Međutim, treba imati u vidu da je društveni kontekst u Srbiji još uvek takav da i dalje dominiraju patrijarhalni vrednosni obrasci, koji uključuju neravnopravne odnose između žena i muškaraca. Iako se ne može očekivati da do transformacije društvenih vrednosti i odnosa u društvu dođe za svega nekoliko godina, pod uticajem jednog projekta, projekat „Zaustavi – zaštititi – pomozite: snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“ jeste dao određeni doprinos unapređenju postojećeg stanja.</p>

²⁹ <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/press/vesti/konvencija-saveta-evrope-o-sprecavanju-i-borbi-protiv-nasilja-nad-zenama-i-nasilja-u>

Završni evaluacioni izveštaj

Usluga podrške uspostavljena je prema modelu koji je u skladu sa standardima ICPD koji su u vezi sa reproduktivnim zdravljem i pravima žena. ICPD definiše reproduktivno zdravlje kao „stanje potpunog fizičkog, mentalnog i društvenog blagostanja, a ne pukog odsustva bolesti ili nemoći, u svim stvarima koje su u vezi sa reproduktivnim sistemom, kao i njegovim funkcionisanjem i procesima“. Reproductivna prava obuhvataju određena ljudska prava, uključujući pravo da se dobije najviši standard seksualnog i reproduktivnog zdravlja, pravo na seksualnu i reproduktivnu bezbednost oslobođenu od prinude i nasilja (ICPD). Osnovni preduslov za pružanje podrške u skladu sa standardima SRZP, a prema UNFPA, uključuje obezbeđivanje sigurnosti žene, zaštitu privatnosti i poverljivosti žene, kao i da se obezbedi da zdravstveni pružaoci imaju adekvatno znanje, stavove i veštine da pruže saosećajni odgovor bez osude, uz odgovarajuću medicinsku negu i informacije o pravnoj zaštiti ili resursima socijalnih usluga u datoj zajednici.³⁰

Ne samo da je projekat bio usmeren na opštu populaciju žena, kao dela stanovništva koji je, u poređenju sa muškarcima, u nepovoljnijem položaju i znatno češće izložen rodno zasnovanom nasilju, već je on bio usmeren i na žene iz nekoliko posebno ranjivih kategorija – seksualne radnice i žene sa invaliditetom prepoznate su kao kategorije primarnih korisnika projekta. Međutim, mogućnost da seksualne radnice dobiju podršku u pilotiranim centrima za žrtve seksualnog nasilja ograničena je zakonodavnim okvirom Republike Srbije, koji prostituciju prepoznaje kao nelegalnu delatnost.

Potreba za posebno prilagođenim pristupom profesionalaca prilikom rada sa ženama sa invaliditetom koje su žrtve nasilja posebno je istaknuta i na seminarima koji su bili usmereni na koordinaciju centara za žrtve seksualnog nasilja. Tokom projekta je predstavnicima centara za žrtve seksualnog nasilja održano predavanje o postupanju sa marginalizovanim grupama žena i o diskriminaciji. Takođe, predstavljene *Posebne smernice za postupanje zdravstvenih radnika u slučajevima nasilja nad ženama sa invaliditetom koje su žrtve nasilja*, a koje je pripremila organizacija za podršku ženama sa invaliditetom „IZ KRUGA – Vojvodina“. Pored toga, predstavnici ove organizacije održali su jednodnevni seminar u CŽSN Zrenjanin, Novi Sad I Sremska Mitrovica. Tom prilikom profesionalci iz CŽSN su imali priliku da steknu nova znanja razmene iskustva i razgovaraju o nedoumicama koje se odnose na rad sa ovom specifičnom kategorijom žena.

S obzirom na osetljivost teme kojom se projekat bavi, bilo je veoma važno da se prilikom prikupljanja, obrade, čuvanja i predavljanja podataka za potrebe praćenja i ocene rezultata projekta (monitoring i evaluacija) poštuju najviši etični standardi i ni na koji način ne ugroze prava i bezbednost ispitanika/ca. Učešće u intervjuima, fokus grupnim diskusijama, kao i popunjavanje različitih upitnika bili su u potpunosti zasnovani na dobrovoljnoj osnovi. Pored dobrovoljnog pristanka učesnika, poštovano je načelo anonimnosti učesnika i poverljivosti dobijenih podataka. Pristup prikupljenim podacima imali su jedino članovi M&E tima koji su podatke analizirali i čuvali, a nikada nisu predstavljani tako da se identitet ispitanika otkrije, odnosno njihovi lični podaci

³⁰ UNFPA, *Addressing Violence against Women and Girls in Sexual and Reproductive Health Services: A Review of Knowledge Assets*, pristupljeno 14. marta, 2019. na <https://www.unfpa.org/publications/addressing-violence-against-women-and-girls-sexual-and-reproductive-health-services>

Završni evaluacioni izveštaj

	<p>nikada nisu javno predstavljeni. Prilikom sprovođenja svakog intervjua ili fokus grupe diskusije, prethodno je dobijena pismena ili usmena saglasnost učesnika/ca. Iako među ispitanicima nije bilo maloletnih osoba, članovi M&E tima su ovakvu mogućnost predvideli u slučaju korisnica CŽSN, pa su, u skladu sa tim, bili pripremljeni da pristup u potpunosti prilagode ovoj kategoriji ispitanica (dobijanje saglasnosti roditelja ili staratelja, obezbeđivanje prevoza maloletne ispitanice do mesta gde bi se razgovor obavio i povratak kući).</p> <p>Kako bi se rizik od sekundarne viktimizacije žena korisnica CŽSN sa kojima su razgovori obavljani sveo na najmanju moguću meru, članovi M&E tima su za potrebe realizacije ovih intervjua na samom kraju projekta angažovali spoljne saradnice, savetnice u CŽSN, koje su posebno obučene za rad sa ženama žrtvama nasilja. Pri tome, bilo je važno da razgovore ne obavljaju savetnice koje su sagovornicama prethodno pružale psiho-socijalnu podršku, već su razgovarale samo sa ženama sa kojima nisu prethodno radile. Članovi M&E tima su održali obuku savetnica, kako bi se intervjui što kvalitetnije sproveli i ispoštovali predviđene procedure (dobijanje pismene saglasnosti žene, objašnjavanje svrhe sprovođenja intervjua, napominjanje da žene ne moraju da odgovore na pitanja na koja ne žele i slično).</p> <p>Evaluacija projekta je u potpunosti osmišljena i sprovedena u skladu sa ključnim principima definisanim u dokumentu <i>Norms and Standards for Evaluation</i> (UNEG, 2017).</p>
Zaključci	<p>Projekat „ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini” u potpunosti je posvećen rodnoj ravnopravnosti. Pristup poštovanja ljudskih prava bio je integrisan prilikom izrade projekta i njegove implementacije. Međutim, treba imati u vidu da su u postojećem društvenom kontekstu u Srbiji patrijarhalni vrednosni obrasci i dalje dominantni, što uključuje postojanje neravnopravnih odnosa između žena i muškaraca. Iako se ne može očekivati da se transformacija društvenih vrednosti i odnosa u društvu dogodi tokom kratkog vremenskog perioda, pod uticajem jednog projekta, može se zaključiti da je ovaj projekat ipak doprineo unapređenju postojećeg stanja.</p>

6 ZAKLJUČCI U ODNOSU NA SVAKI EVALUCIONI KRITERIJUM

Evaluacioni kriterijumi	Zaključci
Efektivnost	<p data-bbox="607 389 734 416"><u>Rezultat 1</u></p> <ul data-bbox="562 459 2045 831" style="list-style-type: none"><li data-bbox="562 459 2045 555">• Obuka za zaposlene u zdravstvenom sektoru izuzetno je doprinela povećanju upotrebe Obrasca propisanog Posebnim protokolom Ministarstva zdravlja (koristile su ga samo 4-5 zdravstvenih ustanova), ali na kraju projekta je više od 90% zdravstvenih ustanova bilo upoznato sa ovim obrascem i koristilo ga u radu.<li data-bbox="562 596 2045 692">• Obuka posvećena povećanju znanja u oblasti delovanja u slučajevima rodno zasnovanog nasilja pokazala se kao relativno uspešna. Analiza testova znanja koje su popunili profesionalci iz zdravstvenog sektora na početku i na kraju obuke pokazuje da se njihovo znanje u oblasti rodno zasnovanog nasilja povećalo u proseku za 17%.<li data-bbox="562 734 2045 831">• Obuku za multisektorsku saradnju trebalo je da pohađa 350 učesnika iz različitih institucija u opštinama gde su bili uspostavljeni Centri za žrtve seksualnog nasilja. Međutim, tokom projekta se obim obuka proširio, tako da su učestvovali zaposleni iz 42 opštine, zajedno sa 1215 zaposlenih iz različitih sektora. <p data-bbox="607 868 734 895"><u>Rezultat 2</u></p> <ul data-bbox="562 938 2045 1177" style="list-style-type: none"><li data-bbox="562 938 2045 1002">• Uspostavljanje Centara za žrtve seksualnog nasilja vidi se kao najveći doprinos ovog projekta, a u okviru CŽSN i uvođenje psihosocijalne podrške kao najveće vrednosti celog projekta.<li data-bbox="562 1043 2045 1107">• Pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja u svakom okrugu u AP Vojvodina bilo je planirano i sprovedeno ovim projektom. Model je razvijen, uključujući zdravstvenu, psihološku i pravnu pomoć koja je dostupna 24 sata dnevno.<li data-bbox="562 1149 2045 1177">• U CŽSN podrška je pružena u slučaju ukupno 100 žena žrtava seksualnog nasilja. <p data-bbox="607 1214 734 1241"><u>Rezultat 3</u></p> <ul data-bbox="562 1284 2045 1345" style="list-style-type: none"><li data-bbox="562 1284 2045 1345">• Na početku projekta, multisektorska saradnja je unapređena kroz uspostavljanje procedura i protokola o saradnji između institucija. Treba imati u vidu da je intenzitet i kvalitet saradnje u opštinama bio prilično heterogen.

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none"> • Na polovini projekta je bilo neophodno usvojiti rešenja za nove uslove definisane Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, usvojenog 2016. Ekspertska grupa koja je bila odgovorna za uspostavljanje pilot centara, prilagodila je model multisektorske saradnje odredbama Zakona, odnosno predložila je da grupe za koordinaciju i saradnju, unutar kojih se ostvaruje multisektorska saradnja u okviru zaštite od nasilja, stekne znanja o modelu zaštite u slučajevima seksualnog nasilja koji se sprovodio u Centrima i da se u slučajeve seksualnog nasilja uključe predstavnici zdravstvenih ustanova gde su Centri bili uspostavljeni. Međutim, prema izjavama učesnika, zdravstvene ustanove ili NVO gotovo nikad nisu bile pozivane na sastanke. <p><u>Rezultat 4</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Informisanje i podizanje svesti kroz kampanju i izveštaje u medijima takođe je sprovedeno sa zadovoljavajućom efektivnošću, iako je teško očekivati da bi informisanje o Centrima za žrtve seksualnog nasilja moglo da bude sveobuhvatno na celoj teritoriji Vojvodine, zbog oslanjanja na male lokalne medije i mrežu organizacija koje su na neki način bile pogođene projektnim aktivnostima. • Profesionalna javnost je znatno unapredila svoje poznavanje fenomena rodno zasnovanog nasilja tokom sprovođenja projekta. Dobijeni podaci na osnovu instrumenata pomoću kojih se merio subjektivni osećaj ispitanika o stečenom znanju, kao i koliko su bili informisani o aktivnostima koje su se sprovodile tokom projekta, ukazuju na veoma pozitivne promene nastale pod uticajem ovog projekta. Čak 55% od 200 anketiranih profesionalaca iz zdravstvenog sektora navode da pre obuka nisu imali nikakvo znanje niti veštine za pružanje podrške ženama žrtvama nasilja. • Kampanja se sprovodila tokom čitavog projekta. Kampanja je uključila preko 300 različitih izveštaja putem štampanih medija, TV i radio emisija, društvenih medija i internet portala. Najveći broj takvih izveštaja predstavljali su članci u štampanim i elektronskim medijima. • Za vreme razgovora sa osobama koje su bile odgovorne za sprovođenje kampanje, navedeno je da je kampanja prvenstveno bila usmerena na zaposlene u zdravstvenim ustanovama, policiji, sudovima i tužilaštvu. Kampanja je nedovoljno bila usmerena na druge građane, što predstavlja veliki nedostatak u smislu podizanja svesti širih društvenih grupa o fenomenu rodno zasnovanog nasilja, pošto su oni prepoznati kao sekundarne ciljne grupe ovog projekta.
Relevantnost	<ul style="list-style-type: none"> • Projekat je unapredio kvalitet usluga koje se pružaju na čitavoj teritoriji AP Vojvodina, ali postoji potreba za daljim poboljšanjem kako bi se u potpunosti ispunile potrebe žena. Usluge centara za žrtve seksualnog nasilja, koji su pilotirani ovim projektom, treba proširiti da obuhvate celu teritoriju Srbije.

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none"> • U razgovoru sa ženama žrtvama rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja, koje su bile korisnice centara za žrtve seksualnog nasilja, naglasile su da su im čitav sistem usluga i psihosocijalna podrška koju su im pružale savetnice bili od najveće koristi. Korisnice ovih usluga istakle su da su ih najbolje razumeli zaposleni koji pružaju psihosocijalnu podršku i da su im oni pružali adekvatne savete. • Obuke o rodno zasnovanom nasilju i multisektorskoj saradnji su i dalje veoma važne, s obzirom da je obuhvat zdravstvenih radnika obukama nedovoljan (na početku projekta je samo 3% zaposlenih u relevantnim institucijama prošlo kroz obuke, a taj broj se značajno uvećao i sada iznosi 24%, ali ostaje mali u odnosu na stvarne potrebe), a postoji i česta fluktuacija zaposlenih u zdravstvenom sistemu. • Usluga je u potpunosti u skladu sa ključnim međunarodnim i nacionalnim zakonima i politikama. Usluga je u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koji omogućava uspostavljanje specijalističkih usluga zaštite za žrtve koje su pretrpele bilo koji oblik nasilja koji je obuhvaćen ovom Konvencijom, uključujući seksualno nasilje. Usluga je takođe u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici koji je bio usvojen nakon početka projekta. Usluga je u skladu sa Programom zaštite žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugim oblicima rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodina 2015-2020. Aktivnosti projekta usmerene na senzitivizaciju javnosti, posebno profesionalaca koji su zaduženi za pružanje podrške ženama u slučajevima nasilja, bile su u skladu sa Konvencijom za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena i sa Zakonom o zabrani diskriminacije.
<p>Efikasnost</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Projekat je efikasno sproveden. Gotovo sve projektne aktivnosti bile su sprovedene u skladu sa planiranim rasporedom. Rokovi za okončanje specifičnih aktivnosti bile su produžene samo u malom broju slučajeva, što je bilo uslovljeno spoljašnjim faktorima, uglavnom u početnoj fazi projekta. • Jedan od ključnih izazova sa kojim se suočio nosilac projekta bio je knjigovodstveni sistem koji koristi javna uprava, a koji se razlikuje od finansijskog sistema izveštavanja koji je zahtevao donator. Zbog toga je postojala potreba za periodom učenja, prilagođavanja i kontinuiranim duplim knjiženjem finansijskih naloga tokom sprovođenja projekta, što je malo umanjilo isplativost projekta. • Uprkos ograničenjima, izveštavanje prema donatoru je izvršeno kako je planirano. Jedino kašnjenje se desilo kada se podnosio finansijski izveštaj u okviru Izveštaja o napredovanju, što je uzrokovano problemima koji su nastali u onlajn sistemu za izveštavanje. Izveštaj koji je trebalo da se usvoji u avgustu, bio je zbog toga usvojen u novembru 2018. • Periodični izveštaji o završenim aktivnostima, koje su pripremili predstavnici svake projektne komponente, dostavljeni su nosiocu projekta na vreme.

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none"> • Svi predstavnici projektnih komponenti istakli su važnost dobrog upravljanja projektom, uspostavljanja odlične saradnje i stalne komunikacije među predstavnicima projektnog tima kao ključni faktor koji je doprineo prevazilaženju svih dilema i poteškoća, kao i o uspešnom završetku svih projektnih aktivnosti. Donator je takođe istakao da je ljudska komponenta bila ključna za sprovođenje ovog projekta, a da je rukovodeći kadar pokazao zrelost i fleksibilnost. • Finansijski resursi su uglavnom bili dovoljni, sa malo izuzetaka, prvenstveno kod pokrivanja troškova partnerske nevladine organizacije. Pored toga, projekat nije obezbedio sredstva za određene segmente medijske kampanje, preciznije rečeno, za plaćanje emitovanja TV i radio spotova/priloga, ali je agencija zadužena za kampanju uspeła da obavi ove aktivnosti zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu i afirmisanim kontaktima. • Promena kursa valute, odnosno slabljenje valute u kojoj se primaju projektna sredstva, odrazila se na dostupna sredstva za sprovođenje projektnih aktivnosti u drugoj polovini projekta. Zbog te promene, između ostalog, iznos finansijske naknade za pružanje psihosocijalne podrške u CZSN je umanjen, što je bio jedan od faktora koji je uticao na to da savetnice prestanu da rade u nekim CZSN. • Na predlog koordinatora projekta, uz prethodno dobijenu saglasnost od portfolio menadžera, napravljene su određene promene u planu za sprovođenje obuka zaposlenih u zdravstvenom sektoru, zbog čega je u trećoj godini projekat započeo čak sa izvesnim uštedama u budžetu. • Prilikom planiranja obuka za multisektorsku saradnju, izabran je model koji uključuje obuku koja traje kraće, ali obuhvata veći broj učesnika, što je rezultiralo brojem obučениh profesionalaca koji je premašio planirani obuhvat. • Prilikom sprovođenja procedura javne nabavke, Uprava za zajedničke poslove pokrajinskih organa pružila je podršku nociocu projekta, pošto su njihovi stručnjaci, pravnici i ekonomisti obezbedili da ove procedure budu adekvatno sprovedene. • Što se tiče organizacionih kapaciteta, pojavili su se izvesni izazovi pošto poslovi nisu bili podjednako raspoređeni. Jedna osoba je obavljala previše posla, i to više od 50% administrativnih aktivnosti.
Održivost	<ul style="list-style-type: none"> • Projekat „Zaustavi – Zaštiti – Pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“ pokazao je da je funkcionisanje centara za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa pilotiranim modelom, a takva vrsta podrške je neophodna ženama žrtvama seksualnog nasilja.

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none">• Održivost CŽSN je uslovljena brojnim faktorima, kao što su politička volja, finansijski resursi, ljudski resursi, znanje i nadležnosti profesionalaca koji pružaju podršku, motivacija profesionalaca, organizacioni kapaciteti, itd.• Nije neophodno alocirati dodatna finansijska sredstva za zdravstvene usluge podrške koju CŽSN pružaju, zato što zdravstvena zaštita spada u domen redovnih aktivnosti pružalaca zdravstvene zaštite.• Sprovođenje programa kontinuirane obuke za zdravstvene radnike o delovanju u slučajevima seksualnog nasilja, što je od velike važnosti, kao i pružanje psihosocijalne pomoći, predstavlja aktivnosti koje se sada ne finansiraju iz budžeta Republike Srbije i budžeta AP Vojvodina.• Zahvaljujući posvećenosti partnerske organizacije na projektu, Centar za podršku ženama iz Kikinde, sredstva su obezbeđena za dvogodišnje finansiranje rada savetnica koje pružaju psihosocijalnu podršku u tri CŽSN – u Novom Sadu, Kikindi i Zrenjaninu. Opstanak rada CŽSN u Somboru, Sremskoj Mitrovici i Vršcu, a koji bi u potpunosti bili u skladu sa pilotiranim modelom, za sada je neizvestan.• Pretnje za ostvarivanje finansijske održivosti mogu da se pojave zbog neprepoznavanja važnosti CŽSN od strane glavnih aktera na svim nivoima, posebno na centralnom nivou.• Za održivost CŽSN, uključujući održivost njihovog finansiranja, neophodna je saradnja između sektora na svim nivoima, kako bi jasno definisali okvire prema kojima bi sektori finansirali deo usluga koje su u njihovoj nadležnosti.• Mnogi učesnici su istakli tokom procesa evaluacije da su profesionalci koji pružaju podršku ženama opterećeni poslom. Pored toga, postoji velika fluktuacija zaposlenih u zdravstvenom sektoru, a ograničavajući faktor u civilnom sektoru jeste taj da organizacije koje su licencirane da pružaju specijalne usluge podrške ženama žrtvama svih oblika rodno zasnovanog nasilja ne postoje u svim opštinama.• Obuke organizovane u okviru projekta bile su veoma važne, ali je neophodno da obuke za profesionalce budu kontinuirane, imajući posebno u vidu velike fluktuacije zaposlenih u zdravstvenom sektoru. Da bi se nastavile obuke i posle završetka projekta, pripremljena su tri programa obuka u poslednjoj fazi projekta. Do sada je jedan program dobio akreditaciju (program koji se odnosi na ulogu i zadatke ginekologa pri sprečavanju i zaštiti žrtava seksualnog nasilja) od Odbora za zdravstvo Republike Srbije.
--	--

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none"> • Važno je da su profesionalci motivisani da pružaju usluge ženama žrtvama seksualnog nasilja na jedan kvalitetan način. Trenutno ne postoji mehanizam u sistemu koji bi se koristio za nagrađivanje pojedinaca koji su posvećeni i koji se zalažu na radu. • Rezultati i pristupi mogu da se primene u drugim regionima Srbije sa malim usklađivanjima. Teško je oceniti da li će se to desiti ili ne, imajući u vidu da neće svi CŽSN, koji su bili piloritani, nastaviti svoj rad u potpunosti u skladu sa piloritanim modelom i treba imati u vidu poteškoće pri uspostavljanju drugih usluga koje je država dužna da sprovede. • Skoro svi pojedinci sa kojima se razgovaralo tokom procesa evaluacije, a koji su bili angažovani na projektu, izjavili su da bi u budućnosti bili zainteresovani da učestvuju na istom ili sličnom projektu.
Uticaj	<ul style="list-style-type: none"> • Projekat je doprineo jačanju institucionalnog odgovora rodno zasnovanom nasilju u AP Vojvodini, unapređenju rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena da prepoznaju i prijave nasilje. Međutim, uticaj projekta na smanjenje niti suzbija rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje, što predstavlja dugoročni uticaj, koji zahteva više vremena kako bi bilo moguće oceniti ga. • Glavni doprinos projekta, sa pilotiranjem centara za žrtve seksualnog nasilja, jeste da je sistem „naučio” novi model usluge koji doprinosi boljoj zaštiti žena od seksualnog nasilja u AP Vojvodini, boljem ophođenju profesionalaca uključenih u sistem zaštite i bolji odgovor na zadovoljenje potreba žena žrtava nasilja. • Neki učesnici su naveli da je veoma važno što su prvi put žene žrtve nasilja stavljene u centar pažnje i da je postojao pokušaj da se usluge prilagode njihovim potrebama. • Predstavnici svih CŽSN istakli su da je najveći doprinos projekta uključivanje psihosocijalne podrške, kao veoma važne vrste podrške, koja je nedostajala u postojećim institucionalnim mehanizmima. • Sprovođenje projekta, posebno realizacija obuka za profesionalce, imala je značajan uticaj na jačanje institucionalnih sistema zaštite unapređujući upotrebu protokola, prikupljanje podataka i koordinaciju između institucija. • Projekat je nedvosmisleno doprineo poboljšanju saradnje između civilnog i javnog sektora, posebno između zdravstvenih ustanova i ženskih nevladinih organizacija. Ipak, poboljšanje multisektorske saradnje je predstavljalo samo delimični uticaj projekta, jer je prvenstveno bilo pod uticajem promene u vezi sa regulisanjem saradnje prema novom Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici, koji je stupio na snagu 1. juna, 2017.

Završni evaluacioni izveštaj

- Oscilacije u pružanju usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja dešavaju se zbog različitog nivoa uspostavljene saradnje između institucija i nevladinog sektora, posebno zdravstvenih ustanova, policije i nevladinih organizacija. Praksa je pokazala da neinstitucionalizovana saradnja ne može da pruži dovoljno dobre rezultate, jer je uspešna samo u mestima gde postoji dobra saradnja između pojedinaca i gde su ti pojedinci dovoljno motivisani da se bave ovim problemom. Na ovaj način nije moguće postići dugoročne efekte u uslugama koje se pružaju ženama žrtvama nasilja.
- Percepcija nevladinog sektora od strane profesionalca iz drugih sektora unutar sistema podrške i dalje je nezadovoljavajuća. Organizacije civilnog društva nisu prepoznate kao jednaki partneri na lokalnom nivou, što ima negativan uticaj na vrstu i kvalitet podrške koju žena žrtva nasilja ima mogućnost da dobije.
- Primarni i sekundarni korisnici, čiji stavovi bi mogli da se uključe u proces evaluacije, zadovoljni su rezultatima projekta.
- Na osnovu razgovora sprovedenih sa po jednom korisnicom iz Centara za žrtve seksualnog nasilja u Subotici, Kikndi i Zrenjaninu, primećeno je da je dobijena podrška u CŽSN bila korisna ženama koje su bile žrtve seksualnog nasilja.
- FGD sa ženama iz opšte populaciju ukazuju na to da se, u poređenju sa periodom od pre tri godine, sistem podrške ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja poboljšao.
- Zadovoljstvo projektnim rezultatima od strane seksualnih radnica nije bilo moguće oceniti, iako seksualne radnice predstavljaju jednu od primarnih ciljnih grupa ovog projekta (primarni korisnici). Pošto prostitucija nije legalna aktivnost u Republici Srbiji, nije se očekivalo da će se seksualne radnice obratiti CŽSN za pomoć u slučajevima nasilja, kome su vrlo često izložene.
- Zadovoljstvo projektnim rezultatim žena sa invaliditetom i žena iz drugih osetljivih grupa (npr. Romkinja) nije moglo da se oceni prema dostupnim podacima. Činjenica je da žene iz marginalizovanih grupa retko prijavljuju nasilje, ali treba imati u vidu da su razlozi za to brojni i da ne zavise samo od neusklađenosti institucija, već i od drugih faktora iz šireg društvenog okruženja (stigmatizacija i diskriminacija, nejednak odnos moći u društvu, i dr.).
- Zadovoljstvo projektnim rezultatima profesionalaca iz zdravstvenog sistema odrazilo se na spremnost većine ispitanika (84%), anketiranih u poslednjoj fazi projekta, da učestvuju u aktivnostima nekog sličnog projekta u budućnosti.
- Članovi svih radnih grupa u zdravstvenim ustanovama, gde su CŽSN bili formirani, takođe su veoma zadovoljni projektnim rezultatima, posebno sa pilotiranjem CŽSN, gde su direktno bili uključeni.

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none"> • Članovi grupa za koordinaciju i saradnju (predstavници tužilaštva, policije i centara za socijalni rad) sa kojima su sprovedeni razgovori na kraju projekta i koji su direktno učestvovali u aktivnostima projekta, smatraju da je projekat postigao dobre rezultate kroz pilotiranje CŽSN i obuke koje su realizovane u okviru programa. • Iako podaci agencije odgovorne za projektnu komponentu u vezi sa promovisanjem ukazuju na to da su utvrđeni ciljevi postignuti, u nekim aspektima su čak i premašili postavljene ciljeve, predstavnici ove komponente su istakli da sam projekat nije bio usmeren na javnost u dovoljnoj meri, tako da je uticaj projekta na ovu grupu korisnika teško oceniti. • Prema podacima zasnovanim na oceni rejtinga TV i radio emisija, poseta Fejsbuku i vebajtu samog projekta, kao i praćenje drugih kanala pomoću kojih se bile plasirane informacije o projektnim aktivnostima, kampanja je stigla do više od 25.000 stanovnika u AP Vojvodini. • Žene iz opšte populacije, koje su učestovale u FGD realizovanim u okviru procesa prikupljanja podataka u svrhu evaluacije projekta, smatraju da se danas o rodno zasnovanom nasilju and ženama češće razgovara, postoji više aktivnosti u vezi sprečavanja nasilja i podizanja svesti o ženama koje su bile žrtve nasilja, čemu je ovaj projekat nedvosmisleno doprineo.
Stvaranje znanja	<ul style="list-style-type: none"> • Centri za žrtve seksualnog nasilja formirani su prema inovativnom modelu koji može da se proširi na druge regione, poštujući lokalni kontekst i koristeći iskustvo i stečeno znanje tokom pilotiranja. • Ključni dokument koji je proizašao i prevazišao projekat predstavljaju <i>Preporuke za rad Centara za žrtve seksualnog nasilja</i>. Preporuke ne regulišu samo rad centara, već i to kome su centri namenjeni, uz određivanje lokacije, prostorija i neophodne opreme za rad, radnih principa CŽSN, spiska usluga koje se pružaju u centrima, organizacione strukture i rukovodstva, organizovanje centara, preporuke za delovanje i mehanizme za održivost usluga. • <i>Vodič za MSS – „Korak ka boljoj zaštiti“</i> je veoma važan zato što postoji velika potreba da se jasno definiše i sistematizuje proces saradnje između institucija, što je postignuto ovim Vodičem za MSS. • Jedna naučena lekcija jeste ta da je za sprovođenje ovako složenih projekata potrebno mnogo više vremena za svaku pojedinačnu fazu.
Rodna ravnopravnost i ljudska prava	<ul style="list-style-type: none"> • Projekat je u potpunosti posvećen rodnoj ravnopravnosti. Pristup poštovanja ljudskih prava i rodne perspektive je uključen u čitav dizajn projekta i njegovo sprovođenje.

Završni evaluacioni izveštaj

	<ul style="list-style-type: none">• Pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja, što je predstavljalo jedan od ključnih komponenti ovog projekta, u potpunosti je bilo u skladu sa <i>Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja and ženama i nasilja u porodici</i> (takozvana <i>Istanbulska Konvecija</i>).• Dokumenta koja su nastala tokom sprovođenja projekta (izveštaji, vodiči i dr.) izrađeni su imajući u vidu principe rodne ravnopravnosti.• Sprovođenje projekta je bilo posebno usmereno na pristup zdravstvenoj zaštiti kroz poštovanje ljudskih prava. Usluga podrške je uspostavljena prema modelu koji je u skladu sa standardima ICPD koji se odnose na reproduktivno zdravlje i prava žena.• Projekat ne samo da je bio usmeren na opštu populaciju žena, već je bio usmeren i na žene iz nekoliko posebno osetljivih kategorija – seksualne radnice i žene sa invaliditetom, koje su prepoznate kao primarne korisnice ovog projekta.• Potreba za specijalno prilagođenim pristupom profesionalaca u radu sa ženama sa invaliditetom, koje su žrtve nasilja, istaknuto je na semianrima koji su bili usmereni na koordiniranje rada u centrima za žrtve seksualnog nasilja.• S obzirom na osetljivost ove teme, kojom se projekat bavi, poštovali su se najviši etički standardi tokom prikupljanja, obrade, čuvanja i prezentovanja informacija u svrhu praćenja i evaluacije rezultata projekta, kako prava i sigurnost ispitanika ni na koji način ne bi bila ugrožena.• Evaluacija projekta je u potpunosti urađena i sprovedena u skladu sa glavnim principima definisanim u dokumentu <i>Norme i Standardi za Evaluaciju</i> (UNEG, 2017).
--	--

7 PREPORUKE U ODNOSU NA SVAKI EVALUCIONI KRITERIJUM

Evaluacioni kriterijumi	Preporuke	Važne zainteresovane strane (Kome je data preporuka)
Opšte	Potrebno je da projekti koji se bave kompleksnim temama, kao što je rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje nad ženama, u cilju ostvarenja što boljih rezultata, obuhvataju manji broj očekivanih rezultata, a samim tim i manji broj indikatora i grupa korisnika.	Donatori, nosioci projekta
	Kako bi bila moguća ocena rezultata projekta, preporuka je da prilikom sprovođenja svakog budućeg projekta postoji razvijen efikasan mehanizam praćenja i evaluacije rezultata projekta, koji uključuje razvijanje matrice sa jasno definisanim indikatorima.	Nosioci projekta, donatori
1. Efektivnost	1.1. Prilikom implementacije veoma složenih projekata, koji obuhvataju niz različitih komponenti i uključuju veliki broj aktera, veoma je važno jasno definisati ulogu svakog učesnika u realizaciji projekta, kao i procedure koordinacije i komunikacije, u cilju ostvarenja efektivnosti projekta.	Menadžer projekta/koordinator projekta
	1.2. S obzirom na to da je tokom implementacije projekta unapređen sistem evidencije slučajeva rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama u AP Vojvodini, potrebno je na godišnjem nivou nastaviti prikupljanje podataka zdravstvenih ustanova o slučajevima nasilja.	Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo
	1.3. Potrebno je usvojiti podzakonski akt koji bi regulisao uspostavljanje jedinstvenog sistema evidencije slučajeva rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama, kako bi bilo moguće pratiti efekte mera koje se preduzimaju u cilju eliminacije rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja.	Svi sektori uključeni u sistem prevencije i zaštite žena od nasilja
	1.4. Zbog fluktuacije savetnika u Centrima za žrtve seksualnog nasilja, neophodno je obezbediti bolju finansijsku nadoknadu za njih, jasno definisati njihovu ulogu u Centru i obavestiti sve učesnike sa kojima je povezan rad savetnica zdravstveni radnici, socijalni radnici, policija, javni tužioci), kao i koje su njihove odgovornosti.	Rukovodioci u zdravstvenim ustanovama; Odeljenje ginekologije u zdravstvenim ustanovama; zdravstveni profesionalci i predstavnici organizacija civilnog sektora angažovani u ČŽSN
	1.5. Kako je evaluacija pokazala da u slučajevima seksualnog nasilja nad ženama policijski službenici uglavnom sprovode procenu na osnovu fizičkih povreda, a pri tom ignorišu psihološko stanje žrtve, neophodno je organizovati obuke kako	Ministarstvo unutrašnjih poslova, policijske stanice

Završni evaluacioni izveštaj

	bi se povećala njihova senzibilnost i kapaciteti radi pružanja adekvatne podrške ženama žrtvama seksualnog nasilja.	
2. Relevantnost	2.1. S obzirom na relevantnost teme rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama i devojčicama, od izuzetnog je značaja da se na reprezentativnim uzorcima populacije redovno sprovode istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja, kako na teritoriji AP Vojvodine, tako i na teritoriji čitave Republike Srbije.	Državne institucije, naučne institucije (instituti, visokoobrazovne ustanove), međunarodne i lokalne nevladine organizacije
	2.2. Potrebno je redovno sprovesti istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja među višestruko marginalizovanim grupama žena (žene sa invaliditetom, Romkinje, seksualne radnice, itd.).	Državne institucije, naučne institucije (instituti, visokoobrazovne ustanove), međunarodne i lokalne nevladine organizacije
	2.3. Važno je da se podaci istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama koriste prilikom kreiranja javnih politika i mera podrške za specifične grupe žena žrtava nasilja.	Kreatori javnih politika na centralnom nivou, pružaoci usluga podrške specifičnim grupama žena žrtava nasilja
3. Efikasnost	3.1. Važno je da, pre početka implementacije projekta, predstavnici tima koji projekat sprovodi, posebno oni zaduženi za vođenje finansija, prođu obuku o načinu na koji je potrebno da se finansije na konkretnom projektu vode, posebno zato što se knjigovodstveni sistem koji se koristi u javnoj upravi razlikuje od sistema finansijskog izveštavanja koji zahteva donator.	Donatori, nosilac projekta
	3.2. Važno je da se u budućim projektima omogućí opredeljivanje sredstava za projektne aktivnosti i finansijsko administriranje projekta za partnerske nevladine organizacije (u slučaju kada je nosila projekta državna institucija/organ).	Donatori
	3.3. Pri planiranju budućih projekata, u kojima će kampanja biti sastavni deo projekta, važno je da podnosioci predloga projekta dobiju vodič za organizovanje kampanje (vodič bi uključivao opis procesa razvijanja vizuelnog identiteta projekta, spisak sa predlozima potencijalnih indikatora koji bi trebalo da se prate kako bi se ocenili efekti kampanje, planiranje dovoljnih resursa za određene aktivnosti, kao što su plaćanje emitovanja TV i radio klipova/priloga i merenje postignutih efekata kampanje).	Donatori
4. Održivost	4.1. Potrebno je obezbediti stalnu finansijsku podršku za usluge psihosocijalne podrške tako što bi se u lokalnim budžetima opredeljivala sredstava za lokalne organizacije civilnog društva koje pružaju uslugu SOS telefona, odnosno pravnu	Lokalna samouprava

Završni evaluacioni izveštaj

	i psihološku podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja i žrtvama seksualnog nasilja koje su korisnice CŽSN.	
	4.2. Potrebno je na pokrajinskom nivou finansirati projektne aktivnosti OCD koje pružaju podršku ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja.	Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, donatori – međunarodne organizacije
	4.3. Potrebno je finansirati opremanje i održavanje prostorija u opštim bolnicama u AP Vojvodini koje su namenjene zbrinjavanju žrtava seksualnog nasilja, promotivne i edukativne aktivnosti u CŽSN, kao i stručni rad zdravstvenih radnika koji se staraju o standardima u pružanju usluga ženama žrtvama seksualnog nasilja (rukovodioci radnih grupa u CŽSN).	Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo
	4.4. Kabinet za zaštitu žrtava seksualnog nasilja treba da se oformi u okviru Odeljenja za ginekologiju u zdravstvenim ustanovama gde će biti uspostavljeni CŽSN. Kabinet bi bio odgovoran za praćenje rada i sprovođenje standarda u vezi sa delovanjem zdravstvenih radnika u slučajevima kada postoji prijava/sumnja na seksualno nasilje, zatim za organizovanje i vođenje sastanaka Odbora za praćenje zaštite žrtava seksualnog nasilja (jedanput mesečno), obrada podataka registrovanih i prijavljenih slučajeva, priprema i realizacija obuka za zdravstvene radnike, saradnja sa institucijama i organizacijama, kao i aktivnosti promovisanja i informisanja javnosti o radu CŽSN. Uz to, predviđeno je da Kabinet sprovodi evaluaciju toga koliko su korisnici zadovoljni pruženim uslugama i evaluaciju rada CŽSN na kraju svake godine.	Menadžeri u zdravstvenim ustanovama; Odeljenje ginekologije u zdravstvenim ustanovama; zdravstveni profesionalci i predstavnici organizacija civilnog sektora angažovani u CŽSN
	4.5. Neophodno je prezentovati projektne rezultate, posebno pilotiranog modela CŽSN, relevantnim institucijama na centralnom nivou, kao što su Ministarstvo rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja i Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije.	Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo
	4.6. Potrebno je definisanje pravnog osnova za finansiranje usluge podrške žrtvama seksualnog nasilja u skladu sa modelom koji je projektom pilotiran, kao i definisanje pravnog okvira za finansiranje kontinuirane obuke zdravstvenih radnika o rodno zasnovanom, posebno seksualnom nasilju.	Ministarstvo zdravlja
	4.7. Neophodno je unaprediti saradnju između zdravstvenog sektora i sektora socijalne zaštite na svim nivoima, kako bi se jasno definisao okvir na osnovu koga bi svaki sektor finansirao deo usluga centara za žrtve seksualnog nasilja, a koje proističu iz njihovih nadležnosti.	Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, Pokrajinski

Završni evaluacioni izveštaj

		sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova
	4.8. Važno je nastaviti rad na unapređenju saradnje među svim sektorima uključenim u sistem prevencije i zaštite rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja. Posebno je važno unaprediti saradnju između civilnog sektora i državnih institucija i otkloniti predrasude koje prema civilnom sektoru i dalje postoje. Pored toga, neophodno je organizovati stalne obuke koje su u vezi sa temama o multisektorskoj saradnji.	Predstavnici svih institucija/organizacija na lokalnom nivou (policija, centri za socijalni rad, tužilaštva, sudovi, zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove, nevladine organizacije)
	4.9. U cilju efikasnije primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, potrebno je unaprediti saradnju između grupa za koordinaciju i saradnju i drugih aktera, posebno zdravstvenih ustanova i nevladinih organizacija.	Članovi grupa za koordinaciju i saradnju (osnovna javna tužilaštva, policija, centri za socijalni rad), zdravstvene ustanove, nevladine organizacije
	4.10. Važno je da svi programi obuke koji su pripremljeni tokom projekta budu akreditovani, tako da se znanje i veštine profesionalaca koji pružaju podršku žrtvama rodno zasnovanog, naročito seksualnog nasilja, kontinuirano unapređuju. Akreditacija svih programa bi dovela do boljeg delovanja zaposlenih u slučajevima rodno zasnovanog nasilja i pomogla bi održivosti rada CŽSN, kao i daljem postizanju opštih ciljeva projekta da žene i devojčice u AP Vojvodina budu bolje zaštićene od rodno zasnovanog nasilja i da unapređeni sistem zdravstvene i psihološke zaštite bude dostupan žrtvama. Takođe, akreditacija bi omogućila zdravstvenim ustanovama na celoj teritoriji Srbije da pohađaju programe obuke i da sistem zaštite žena koje su pretrpele nasilje bude unapređeno na teritoriji čitave zemlje.	Saveti za akreditaciju
	4.11. Neophodno je povećati broj zaposlenih u svim ustanovama koje su obučene i imaju nadležnosti da rade na slučajevima povezanim sa rodno zasnovanim nasiljem.	Vlada Republike Srbije, ministarstva, relevantne institucije na pokrajinskom nivou
	4.12. S ciljem da se poveća motivacija zaposlenih u državnim institucijama, neophodno je osmisliti mehanizme, na nivou sistema, za nagrađivanje posebne angažovanosti i posvećenosti pojedinaca u ovim institucijama.	Vlada Republike Srbije, ministarstva
	4.13. Neophodno je uraditi više po pitanju informisanja žena žrtava nasilja koje su izuzetno marginalizovane (žene sa invaliditetom, Romkinje, seksualne radnice, žene koje žive u seoskim sredinama, itd.) o uslugama koje su im dostupne	Pružaoци usluga podrške

Završni evaluacioni izveštaj

	(uključujući usluge u centrima za žrtve seksualnog nasilja) i da ih dodatno osnaže da prijavljuju nasilje.	
5. Uticaj	5.1. Prilikom osmišljavanja dizajna svakog projekta čiji su sastavni deo i direktne mere podrške specifičnim grupama korisnika, veoma je važno uključiti perspektivu predstavnika tih grupa korisnika, kako bi moglo da se oceni njihovo zadovoljstvo konkretnim merama.	Nosioci projekta
	5.2. Potrebno je kontinuirano sprovesti kampanje koje za cilj imaju informisanje i podizanje svesti opšte javnosti o problemu rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama, i boriti se protiv „normalizacije” nasilja.	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, civilni sektor, nevladine organizacije, nosioci projekata na temu rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama
	5.3. Ako projekat uključuje organizovanje kampanje kao jedne od ključnih aktivnosti, veoma je važno da se jasno definišu indikatori za merenje uticaja kampanje projekta na podizanje svesti svake grupe korisnika, posebno šire javnosti.	Nosioci projekta, donatori
	5.4. Zbog činjenice da i dalje postoji velika razlika između pristupa informacijama među ženama u ruralnim oblastima koje su bile žrtve nasilja u poređenju sa ženama u gradskim sredinama, prilikom organizovanja kampanja treba posebnu pažnju posvetiti informisanju stanovništva koje živi u seoskim sredinama.	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, civilni sektor, nevladine organizacije, nosioci projekata na temu rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama
	5.5. Potrebno je kroz obrazovni sistem kontinuirano raditi na podizanju svesti o značaju rodne ravnopravnosti i problemu rodno zasnovanog, posebno seksualnog nasilja nad ženama	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, obrazovne institucije
6. Stvaranje znanja	6.1. Kako bi se znanje i iskustvo stečeno tokom procesa pilotiranja centara za žrtve seksualnog nasilja podelilo i sa drugim akterima, potrebno je ključni dokument koji je nastao na kraju projekta, <i>Preporuke za standarde za rad centara za žrtve seksualnog nasilja</i> , javno predstaviti.	Članovi projektnog tima, posebno oni zaduženi za komponentu pilotiranja ČŽSN

Završni evaluacioni izveštaj

	6.2. Prilikom osmišljavanja budućih projekata koji bi, poput projekta „Zaustavi – zaštiti – pomozi: snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini”, bili veoma složeni, potrebno je predvideti više vremena za njihovu realizaciju (5 godina).	Donatori, podnosioci predloga projekta
7. Rodna ravnopravnost i ljudska prava	7.1. Potrebno je kontinuirano raditi na transformaciji dominantnih patrijarhalnih vrednosnih obrazaca, zasnovanih na neravnopravnim odnosima između žena i muškaraca, kako bi se u društvu ostvarila rodna ravnopravnost.	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti
	7.2. Potrebno je kontinuirano raditi na senzibilisanju profesionalaca iz sistema zaštite za rad sa višestruko marginalizovanim grupama žena (žene sa invaliditetom, Romkinje, seksualne radnice, itd.) kroz edukacije.	Služba za upravljanje kadrovima, specijalizovane ženske nevladine organizacije
	7.3. S obzirom na to da prostitucija u Republici Srbiji nije legalna delatnost, potrebno je osmislili nove mehanizme podrške za seksualne radnice koje su žrtve nasilja, jer se one veoma retko obraćaju institucijama za podršku usled straha od krivične prijave.	Specijalizovane nevladine organizacije koje pružaju podršku seksualnim radnicama

Aneks 1 – Projektni zadatak

Projektni zadatak priložen je kao zasebni dokument.

Aneks 2 – Evaluaciona matrica

Evaluacioni kriterijumi	Evaluaciona pitanja	Indikatori	Izvor podataka i načini prikupljanja podataka
Efektivnost	U kojoj mjeri su očekivani projektni cilji, očekivani rezultati i ishodi ostvareni i na koji način?	Nivo uspeha ukupnog projektnog cilja (od „nije uopšte postignut” do „u potpunosti postignut”) Procenat u potpunosti postignutih rezultata i ishoda (za svaku kategoriju ishoda/rezultata od „nije uopšte postignut” do „u potpunosti postignut”)	Pregled Studije polaznog stanja i Studije završnog stanja, periodičnih izveštaja predstavnika za svaku projektnu komponentu, provera godišnjih izveštaja i izveštaja o napredovanju ³¹ koji se podnose UNTF Razgovori sa nosiocima svake projektne komponente
	Da li projekat ima efikasne mehanizme za sprovođenje da bi se izmerilo napredovanje u smislu rezultata?	Uspostavljeni su efikasni mehanizmi za sprovođenje projekta (DA/NE) Razvijene i usvojene procedure (DA/NE)	Pregled izveštaja svih projektnih partnera Pregled internih dokumenata projektnih partnera Razgovori sa nosiocima projekta Beleške sa koordinacionih sastanaka Provera periodičnih planova rada koji se izrađuju za svaku projektnu komponentu

³¹ Podaci predstavljeni u Studijama polaznog i završnog stanja, kao i Godišnji izveštaj i Izveštaj o napredovanju treba da se prikupe na osnovu indikatora i načina prikupljanja podataka definisanih u projektnoj matrici. Finalna verzija projektne matrice priložena je u Aneksu 3.

Završni evaluacioni izveštaj

Relevantnost	U kojoj su meri postignuti rezultati (projektni cilj, rezultati i ishodi) i dalje relevantni u smislu potreba žena i devojčica?	<p>Teme obuhvaćene projektom relevantne su na kraju projekta (prevalenca RZSN, potreba za adekvatnim uslugama za žene i devojčice žrtve RZSN, potreba da se poveća nivo znanja i veština profesionalaca iz sistema zaštite od RZSN) (DA/NE)</p> <p>Projekat je u potpunosti prilagođen lokalnom kontekstu (DA/NE)</p> <p>Planovi rada nosioca projekta i strategije za sprovođenje (za svaku projektnu komponentu) jesu relevantni za postizanje projektnih rezultata (projektni cilj, rezultati i ishodi) (DA/NE)</p>	<p>Podaci iz Studije polaznog stanja i Studije završnog stanja</p> <p>Analiza podataka na osnovu upitnika koje su popunili zdravstveni radnici koji su učestvovali u obukama</p> <p>Izveštaji o napredovanju i godišnji izveštaji koji se podnose UNTF kao i periodični izveštaji koje podnose predstavnici svake projektne komponente</p>
	U kojoj meri je projekat u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, pokrajinskim i strateškim dokumentima, kao i sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici?	<p>Projekat je u skladu sa relevantnim pravnim i strateškim dokumentima na nacionalnom nivou (DA/NE)</p> <p>Projekat je u skladu sa relevantnim strateškim dokumentima na pokrajinskom nivou (DA/NE)</p> <p>Projekat je u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (DA/NE)</p>	<p>Pregled relevantnih strateških i pravnih dokumenata – zakona, strategija, konvencija, programa</p>
Efikasnost	U kojoj meri je projekat efikasno sproveden i bio isplativ?	<p>Planovi rada projektnih partnera realizovani su na vreme (DA/NE)</p> <p>Prepreke koje su se pojavile tokom sprovođenja projekta (DA/NE)</p> <p>Razvijene su strategije ublažavanja rizika (DA/NE)</p> <p>Finansijska sredstva</p>	<p>Pregled Godišnjeg izveštaja i Izveštaja o napredovanju koji se podnose UNTF</p> <p>Periodični izveštaji koji se podnose za svaku projektnu komponentu</p> <p>Razgovori sa predstavnicima svake projektne komponente</p>

Završni evaluacioni izveštaj

		<ul style="list-style-type: none"> • Finansijska sredstva su korišćena u skladu sa početnim planom (DA/NE) • Postoji finansijski izveštaj (DA/NE) • Finansijski izveštaji su dostupni (DA/NE) • Finansijski izveštaji su podnošeni blagovremeno (DA/NE) 	<p>Razgovori sa predstavnicima upravljačkog tima (obavezno uključuje i osobu koja je zadužena za finansije)</p> <p>Razgovor sa predstavnikom donatora</p>
	<p>Da li su resursi (ljudski, finansijski, tehnički, itd.) raspoređeni na adekvatan način kako bi omogućili postizanje planiranih rezultata?</p>	<p>Upravljanje projektom je bilo dobro kako bi se najbolje iskoristili ljudski i finansijski resursi (DA/NE)</p> <p>Ljudskih resursa je bilo u dovoljnoj meri i raspoređivani su na adekvatan način radi postizanja planiranih rezultata (DA/NE)</p> <p>Finansijskih resursa je bilo u dovoljnoj meri i raspoređivani su na adekvatan način radi postizanja planiranih rezultata (DA/NE)</p> <p>Tehnički i organizacioni kapaciteti bili su adekvatni za postizanje planiranih rezultata (DA/NE)</p>	<p>Razgovori sa nosiocima projekta</p> <p>Razgovor sa predstavnikom donatora</p> <p>Razgovori sa predstavnicima svake projektne komponente</p> <p>Pregled periodičnih izveštaja koji se podnose za svaku projektnu komponentu</p>
Održivost	<p>U kojoj meri će postignuti rezultati, naročito pozitivne promene u životima žena i devojčica (nivo projektnog cilja) biti održivi i nakon završetka ovog projekta?</p>	<p>Uspostavljen je novi model pružanja podrške ženama i devojčicama žrtvama RZSN (DA/NE)</p> <p>Određeni broj pilotiranih centara za žrtve seksualnog nasilja koji rade u skladu sa novim modelom</p> <p>Uvedena je nova sistematizacija radnih mesta u zdravstvenim ustanovama u kojima</p>	<p>Terenske posete – strukturirana posmatranja u centrima za žrtve seksualnog nasilja</p> <p>Razgovori sa profesionalcima angažovanim u centrima za žrtve seksualnog nasilja</p> <p>Pregled internih dokumenata u centrima za žrtve seksualnog nasilja</p>

Završni evaluacioni izveštaj

		<p>su pilotirani centri za žrtve seksualnog nasilja (DA/NE)</p> <p>Određeni broj memoranduma o saradnji (sporazumi koji definišu interne procedure) u zdravstvenim ustanovama koji nastavljaju da budu na snazi i nakon završetka projekta</p> <p>Donosioci odluka na različitim nivoima (lokalni, pokrajinski, nacionalni) svesni su RZSN (u smislu sadržaja, prevalence, potrebe da se pruži adekvatan institucionalni odgovor, itd.)</p> <p>Uspostavljen je efikasan model saradnje između zdravstvenog i sistema socijalne zaštite na pokrajinskom nivou (DA/NE)</p> <p>Uspostavljen je efikasan model saradnje između zdravstvenog i sistema socijalne zaštite na državnom nivou (DA/NE)</p>	<p>Razgovori/FGD sa predstavnicima lokalnih mehanizama za multisektorsku saradnju (Grupa za koordinaciju i saradnju)</p> <p>Pregled relevantnih dokumenata o multisektorskoj saradnji na različitim nivoima (lokalnom, pokrajinskom i nacionalnom)</p>
	<p>Da li projektni pristup i rezultati mogu da se ponove ili unaprede? Koja je verovatnoća da će se to dogoditi? Šta bi podržalo njihovo ponavljanje ili unapređivanje?</p>	<p>Stavovi predstavnika projektnih komponenti i korisnika o značaju projekta</p> <p>Spremnost učesnika u projektu da nastave da rade na istom ili sličnom projektu</p> <p>Dostupnost resursa (ljudskih, finansijskih, tehničkih, organizacionih, itd.) u odabranim opštinama/okruzima/regionima</p>	<p>Razgovori sa predstavnicima svake projektne komponente</p> <p>Razgovori sa donosiocima odluka na različitim nivoima (lokalnom, pokrajinskom, nacionalnom)</p>
<p>Uticaj</p>	<p>U kojoj meri je projekat doprineo suzbijanju nasilja nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena (očekivani i neočekivani uticaj)?</p>	<p>Povećan/smanjen broj slučajeva RZSN u AP Vojvodina</p> <p>Stavovi nosioca projekta i korisnika u kojoj meri je projekat doprineo suzbijanju nasilja</p>	<p>Studija polaznog stanja, Završna studija</p> <p>Razgovori sa različitim grupama ispitanika (predstavnici projektnog tima, žene i devojčice koje su preživjele</p>

Završni evaluacioni izveštaj

		nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena	RZSN, žene i devojčice iz opšte populacije, itd.)
		Stavovi menadžera/rukovodilaca u kojoj meri je svest o RZSN integrisana u institucionalni odgovor	Upitnici i grupne diskusije sa menadžerima/rukovodiocima institucija iz sistema za prevenciju i zaštitu od RZSN
	U kojoj meri su korisnici projekta zadovoljni rezultatima projekta?	Stavovi različitih grupa korisnika projekta o tome u kojoj meri su zadovoljni uvedenim promenama tokom sprovođenja projekta	Studija polaznog stanja i Završna studija – podaci zasnovani na upitnicima, razgovorima i FGD sa različitim grupama korisnika (žene i devojčice koje su preživele RZSN, žene i devojčice iz opšte populacije, itd.)
	Da li je projekat doprineo podizanju svesti o rodno zasnovanom nasilju u društvu, kao i doseg informacija do lokalnog stanovništva?	<p>Određeni broj promotivnih aktivnosti uključenih u kampanju</p> <p>Određeni broj pojedinaca iz različitih grupa korisnika do kojih je kampanja stigla</p>	Izveštaji agencije za praćenje i analizu medija
Stvaranje (generisanje) znanja	U kojoj meri je projekat generisao znanje, perspektivne i novonastale prakse u oblasti suzbijanja nasilja nad ženama i devojčicama koje treba da se dokumentuju i podele sa drugim stručnjacima?	<p>Određeni broj dokumenata koji su izrađeni tokom projekta mogu eksterno da se podele</p> <p>Identifikovane su inovativne prakse koje mogu da se podele sa drugim stručnjacima (DA/NE)</p> <p>Određeni broj sastanaka/konferencija sa drugim stručnjacima u zemlji i iz drugih zemalja</p>	<p>Pregled dokumenata (izveštaji i drugi materijali koji su pripremljeni tokom projekta)</p> <p>Studije slučaja o primerima dobre prakse</p> <p>Beleške sa sastanaka, izveštaji sa konferencija</p> <p>Razgovori sa nosiocima svake projektne komponente</p>

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Rodna ravnopravnost i ljudska prava</p>	<p>Da li su pristupi poštovanja ljudskih prava i rodnih perspektiva uključeni tokom projekta i u kojoj meri?</p>	<p>Rodno zasnovana statistika i analize su uključene u projektne izveštaje i druga dokumenta</p> <p>Osetljive grupe su obuhvaćene ovim projektom (DA/NE)</p> <p>U kojoj meri su prava ispitanika bila zaštićena</p> <p>Osmišljena nova dokumenta tokom sprovođenja projekta obuhvatila su rodno odgovorni i pristup zasnovan na poštovanju ljudskih prava (DA/NE)</p>	<p>Pregled materijala za svaku projektну komponentu (izveštaji i drugi materijali koji su pripremljeni tokom sprovođenja projekta)</p> <p>Godišnji izveštaj i izveštaji o napredovanju</p> <p>Studija o polaznom stanju i Studija o završnom stanju</p> <p>Razgovori sa predstavnicima za svaku projektну komponentu</p> <p>Razgovori/FGD sa predstavnicima lokalnih mehanizama za prevenciju i zaštitu od RZSN</p>
--	--	---	---

Aneks 3 – Podaci o korisnicima/korisnicama

UKUPAN BROJ KORISNIKA/CA OBUHVAĆENIH PROJEKTOM

Vrsta primarnih korisnika/ca	Broj
Domaći radnici (žene)	/
Radnice migrantkinje	/
Političke aktivistkinje/ zaštitnice ljudskih prava	/
Seksualne radnice	121
Žene izbeglice/interno raseljene žene i tražiteljke azila	/
Autohtono stanovništvo (žene)/ žene iz etničkih grupacija	/
Lezbejke, biseksualne i transdžender osobe	/
Žene/ devojčice sa invaliditetom	588
Žene/ devojčice sa HIV/AIDS	/
Žene/ devojčice žrtve nasilja	5188
Zatvorenice	/
Žene i devojčice iz opšte populacije	1300
Drugo (Navesti:)	/
UKUPAN BROJ OBUHVAĆENIH KORISNIKA/CA	7197
	-
Vrsta sekundarnih korisnika/ca	Broj
Članovi/ce organizacija civilnog društva	/
Članovi/ce organizacija koje deluju unutar lokalne zajednice	55
Članovi/ce verskih organizacija	/
Profesionalci iz sektora obrazovanja (nastavnici, edukatori)	/
Predstavnici vlade (donosioci odluka, implementatori politika)	196
Zdravstveni radnici (lekari, medicinske sestre i stručnjaci)	2201
Novinari / Mediji	/
Predstavnici sektora pravosuđa	/
Muškarci i/ili dečaci	/
Parlamentarci/odbornici	/
Poslodavci u privatnom sektoru	/
Socijalni radnici	/
Uniformisani službenici/lica (policija, vojska, mirovne snage)	/
Drugo (Navesti:)	/
UKUPAN BROJ SEKUNDARNIH KORISNIKA	2452
Obuhvat posrednih korisnika	Broj
Drugo (samo ukupan broj) Šira javnost/opšta populacija	25000
UKUPNI ZBIR	34649

Aneks 4 – Instrumenti prikupljanja podataka i Obrazac informisanog pristanka

Izjava o saglasnosti za učešće u fokus grupnoj diskusiji

Dobar dan. Dozvolite da se prvo predstavimo – mi smo _____ (imena istraživača).

Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo u partnerstvu sa Centrom za podršku ženama iz Kikinde, a uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama, sprovodi projekat „Zaustavi – zaštititi- pomozi: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“. Projekat se sprovodi do januara 2019. godine, a u ovoj završnoj fazi prikupljamo podatke u svrhu evaluacije projekta.

Hvala vam za zanimanje koje ste pokazali i spremnost da učestvujete u evaluaciji projekta. Vaše mišljenje nam je veoma važno, jer će nam pomoći da procenimo da li su i u kojoj meri projektne aktivnosti uticale na to da se poboljša zaštita žena i devojčica od rodno zasnovanog, a naročito seksualnog nasilja.

Svi Vaši lični podaci i informacije dobijene tokom razgovora/FGD biće čuvani i predstavljeni u skladu sa najvišim etičkim standardima istraživanja, neće biti ni na koji način zloupotrebljeni niti korišćeni u druge svrhe, osim za potrebe ovog projekta.

Vaše učešće ili odbijanje da učestvujete u razgovoru/FGD neće ni na koji način ugroziti usluge/aktivnosti kojima imate pristup.

Ukoliko imate pitanja o projektu ili posebno o evaluaciji projekta, molimo vas da nas pitate pre nego što se odlučite da učestvujete u razgovoru/FGD.

Potpisivanjem ovog obrasca potvrđujete da ste dali pristanak da učestvujete u razgovoru /FGD.

IZJAVA UČESNICE:

Saglasna sam da sam:

- pročitala gore navedeni tekst i razumela svrhu sprovođenja razgovora/FGD.
- razumela da ako se odlučim da odbijem da učestvujem u razgovoru/FGD, mogu da obavestim istraživače i momentalno se povučem.
- razumela da će informacije dobijene tokom razgovora/FGD biti korišćene kao poverljive u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka.
- razumela da moje učešće ili odbijanje da učestvujem u razgovoru neće ni na koji način ugroziti usluge/aktivnosti kojima imam pristup.

Potpis

U _____ (mesto), _____ (datum)

Vodič za intervju sa predstavnicima projektnih komponenti

Poštovani/a, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, u partnerstvu sa Centrom za podršku ženama iz Kikinde, a uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama, od 2016. godine sprovodi projekat „Zaustavi – zaštiti- pomози: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“. S obzirom na to da je projekat završen 17. januara, 2019. godine, u toku je prikupljanje podataka koji će biti korišćeni za praćenje i evaluaciju rezultata projekta. Vaše mišljenje nam je važno i doprineće tome da se rezultati projekta na što objektivniji način sagledaju i ocene.

Upitnik je potpuno anoniman. Vaši lični podaci biće čuvani i analizirani u skladu sa najvišim etičkim standardima, biće predstavljani isključivo kao agregatni podaci, neće biti korišćeni u druge svrhe osim za potrebe projekta i neće biti ni na koji način zloupotrebljeni. Popunjavanjem ovog upitnika smatraćemo da ste saglasni sa učešćem u procesu prikupljanja podataka za potrebe praćenja i evaluacije rezultata projekta. Odbijanje da popunite upitnik neće dovesti ni do kakvih negativnih posledica, s obzirom na to je učešće u procesu prikupljanja podataka na sasvim dobrovoljnoj osnovi.

Molim Vas da se, za početak, predstavite, da kažete na kojoj poziciji ste zaposleni u Vašoj instituciji/organizaciji i koju ulogu ste imali u procesu implementacije projekta.

Pitanja za razgovor:

1. Da li ste od samog početka uključeni u implementaciju projekta? Ukoliko niste, od kada ste angažovani na ovom projektu?
2. Molim Vas da se prisjetite kako je izgledao Vaš angažman u prvoj fazi implementacije projekta (recimo prvih 6 meseci ili prvih godinu dana). Šta su u toj fazi bila Vaša zaduženja?
3. Da li Vam je od početka bilo jasno šta je i na koji način potrebno da uradite? Da li ste od početka znali ko je sve uključen u projekat i koja je uloga svake projektne komponente?
4. Kako je u početku izgledala komunikacija i saradnja sa predstavnicima drugih komponenti? Da li je ona uopšte postojala, na koji način se odvijala, da li je postojao neko ko je njome koordinirao?
5. Da li se komunikacija i saradnja među predstavnicima projektnih komponenti vremenom menjala? Ukoliko jeste, na koji način? Da li je, na primer, vremenom uveden neki mehanizam koji je trebalo da unapredi komunikaciju/saradnju? Ako jeste, koji je to mehanizam (npr. koordinacioni sastanci, periodična izveštavanja, podnošenje planova rada i slično) i kakvi su bili njegovi efekti?
6. Kako je izgledala realizacija aktivnosti u okviru Vaše projektne komponente? Šta je sve ona obuhvatila?
7. Koliko dugo su aktivnosti trajale, kakva je bila dinamika njihove realizacije – u tačno određenim vremenskim tačkama (kojim?), kontinuirano tokom čitave implementacije projekta, u određenim fazama projekta (prvih godinu ili dve dana, na primer)....

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

8. Koliki je bio obuhvat aktivnosti realizovanih u okviru vaše komponente (broj pojedinaca ili institucija koje su obuhvaćene, grupe koje su obuhvaćene, teritorijalna pokrivenost i slično)?
9. Da li ste redovno podnosili planove aktivnosti vaše komponente, kao i periodične izveštaje o realizovanim aktivnostima? Ukoliko jeste, kome ste planove/izveštaje podnosili i kojom dinamikom (na 3 meseca, 6 meseci...)?
10. Da li su se u okviru realizacije aktivnosti Vaše komponente javila bilo kakva ograničenja ili prepreke koje su uticale na tok ili način na koji su aktivnosti sprovedene? Ukoliko jesu, molim Vas da navedete kakva ograničenja/prepreke su se javile.
11. Ako su ograničenja/prepreke u realizaciji aktivnosti postojale, da li ste i na koji način pokušali da ih prevaziđete? Kakvi su bili efekti strategija koje ste preduzeli?
12. Da li ste imali sve potrebne resurse (ljudske, materijalne, organizacione...) da realizujete aktivnosti u okviru Vaše komponente? Ukoliko niste, koji resursi su Vam nedostajali (delimično ili u potpunosti)?
13. Da li je, prema Vašem mišljenju, način na koji je projektom upravljano/koordinacija projekta bila efikasna? Da li mislite da je nešto trebalo da bude drugačije?
14. Da li ste uspeali da ostvarite sve što je bilo planirano u okviru Vaših zaduženja/aktivnosti na projektu?
15. Koji su, prema Vašem mišljenju, najveći doprinosi projekta u celini? A šta biste istakli kao poseban doprinos aktivnosti realizovanih u okviru Vaše komponente?
16. Da li postoji nešto što smatrate da nije dobro funkcionisalo u procesu implementacije projekta? Šta mislite da je trebalo/moglo da bude drugačije?
17. U kojoj meri je, prema Vašem mišljenju, projekat doprineo prevenciji i zaštiti žena od rodno zasnovanog, naročito seksualnog nasilja? Molim Vas da obrazložite svoj odgovor.
18. Da li smatrate da bi aktivnosti realizovane tokom projekta (ili neki uspostavljeni modeli) mogle da nastave da se realizuju i nakon formalnog završetka projekta? Koje aktivnosti/uspostavljeni modeli (pojedine ili sve)? Zašto smatrate da je to važno? Na koji način bi to bilo moguće?
19. Da li biste ponovo učestvovali u implementaciji nekog sličnog projekta?

HVALA NA SARADNJI!

Upitnik za korisnice unapređenog sistema podrške

Poštovana, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, u partnerstvu sa Centrom za podršku ženama iz Kikinde, a uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama, od 2016. godine sprovodi projekat „Zaustavi – zaštiti- pomози: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“. S obzirom na to da je projekat sada u završnoj fazi, u toku je prikupljanje podataka koji će biti korišćeni za praćenje i evaluaciju rezultata projekta. Vaše mišljenje nam je važno i doprineće tome da se rezultati projekta na što objektivniji način sagledaju i ocene.

Upitnik je potpuno anoniman. Vaši lični podaci biće čuvani i analizirani u skladu sa najvišim etičkim standardima, biće predstavljani isključivo kao agregatni podaci, neće biti korišćeni u druge svrhe osim za potrebe projekta i neće biti ni na koji način zloupotrebljeni. Popunjavanjem ovog upitnika smatraćemo da ste saglasni sa učešćem u procesu prikupljanja podataka za potrebe praćenja i evaluacije rezultata projekta. Odbijanje da popunite upitnik neće dovesti ni do kakvih negativnih posledica, s obzirom na to je učešće u procesu prikupljanja podataka na sasvim dobrovoljnoj osnovi.

Osnovni podaci

Molim Vas da mi, za početak razgovora, kažete nešto o sebi.

Koje godine ste rođeni?

Gde živite (seosko/gradsko naselje)? Da li ste u tom mestu rođeni ili ste tu se doselili?

Sa kim živite? Da li ste možda udati/živite sa partnerom? (saznati u kom je žena statusu: udata; rastavljena/razvedena; živi sa partnerom ali nije u braku; ima partnera ali ne žive zajedno, nema partnera; udovica)

Da li imate dece? Ako je odgovor DA, koliko dece imate i kog su uzrasta?

Da li ste završili neku školu/fakultet? (saznati koji nivo obrazovanja žena ima: nije ni išla u školu; nije završila OŠ; završila je OŠ; završila je trogodišnju srednju školu; završila je četvorogodišnju srednju školu; završila je višu školu/fakultet)

Da li imate overenu zdravstvenu knjižicu?

1) Da 2) Ne

Kako biste ocenili svoje opšte zdravlje (veoma dobro, dobro, loše, veoma loše, ne mogu da ocenim...ili neka druga kategorija)?

Da li imate neku vrstu invaliditeta? Ako je odgovor DA, koju vrstu? (ako žena želi da odgovori)

Da li imate neko zaposlenje? Ukoliko je odgovor DA, šta i gde radite? Ako radi kod poslodavca, pitati da li je prijavljena i ako jeste, kakva je vrsta ugovora (na neodređeno ili na određeno). **Ako žena nema neko stalno zaposlenje,** pitati da li obavlja neke povremene poslove (na primer radi nešto honorarno, radi na poljoprivrednom gazdinstvu za nadnicu i slično).

Ukoliko žena ne obavlja nikakav posao koji je plaćen (u novcu ili naturi), pitati je koliko dugo je bez posla i da li je tokom poslednjih mesec dana pokušala da pronađe posao?

Kako biste opisali materijalnu situaciju u Vašem domaćinstvu? Da li imate dovoljno za osnovne dnevne potrebe, na primer za hranu, stan, račune? Da li imate dovoljno za kupovinu odeće i obuće sebi i drugim članovima porodice (posebno deci)? Da li možete nešto da uštedite i da kupite neke stvari za domaćinstvo (npr. frižider, šporet, TV i slično)? Da li imate dovoljno novca i za neke skuplje stvari (npr. kola, pa čak i nekretnine)?

Iskustvo sa Centrom za žrtve seksualnog nasilja

Molim Vas da nam opišete svoje iskustvo sa Centrom za žrtve seksualnog nasilja. Da li ste prvi put sami došli ili Vas je neko doveo (recimo, došla je u pratnji policije i slično)?

Ukoliko želite, zamolila bih Vas da mi kažete šta Vam se tačno dogodilo, na koji način ste bili izloženi nasilju (**ako žena odbije da o tome govori ili ako je na osnovu načina na koji o tome govori jasno da joj je veoma teško, odmah prekinuti razgovor na tu temu i preći na sledeće pitanje!!!**).

Molim Vas da se priselite kako je to izgledalo kada ste došli u Centar za žrtve seksualnog nasilja. Sa kime ste se prvo susreli u Centru? A nakon toga?

Koje su Vam usluge pružene? Da li ste dobili zdravstvenu podršku? Da li je odmah po dolasku obavljen lekarski pregled?

Da li Vam je ponuđena i psihosocijalna podrška? Ko Vam je tu vrstu podrške ponudio? Da li ste je Vi prihvatili? Da li ste i kasnije nastavili da se srećete sa savetnicom?

Da li ste zadovoljni načinom na koji Vam je podrška pružena? Da li Vam je nedostajala i neka druga vrsta podrške? Ako jeste, šta Vam je nedostajalo?

Da li ste zadovoljni načinom na koji su se prema Vama odnosili u Centru za žrtve seksualnog nasilja (lekari i medicinsko osoblje, kao i savetnica)? Ako jeste, čime ste najviše bili zadovoljni? Ukoliko nečim niste bili zadovoljni, molim Vas da navedete šta je to.

Sa kojim ste još profesionalcima bili u kontaktu tom prilikom (policijom, tužilaštvom, centrom za socijalni rad...)? Kakos u se oni odnosili prema Vama? Da li ste se u bilo kom trenutku lose osećali zbog načina na koji se neko od profesionalaca ophodio prema Vama? Ukoliko jeste, molim Vas da kažete šta je bio razlog tome (da opišete situaciju).

Prethodno iskustvo sa pružaocima podrške

Da li ste, pre ove poslednje situacije, kada ste došli u Centar za žrtve seksualnog nasilja, nekada ranije bili izloženi nasilju?

Ukoliko jeste, da li ste nekome to rekli/prijavili?

Da li su članovi Vaše porodice i prijatelji bili upoznati sa onim što Vam se dešavalo? Ako jesu, kako su oni reagovali? Da li ste imali njihovu podršku? Ko Vam je bio najveća podrška?

Da li ste potražili neku vrstu podrške od institucija/organizacija? Ako jeste, od kojih institucija/organizacija?

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

Ako ste potražili podršku institucija/organizacija, kakvo je bilo Vaše iskustvo tada? Da li Vam je podrška pružena na odgovarajući način? Kako biste ocenili podršku koja Vam je tada pružena (od veoma dobra do veoma loša)?

Ako niste potražile podršku od institucija, molim Vas da mi kažete šta su bili razlozi za to.

Da li znate za još neke slučajeve žena koje su bile izložene nasilju (ne nužno seksualnom, bilo kom obliku nasilja) u Vašem okruženju (porodici, krugu prijatelja, na poslu, u naselju...)?

Ukoliko znate, da li su te žene nekome prijavile da su izložene nasilju? Da li su se obratile nekoj od institucija? Ako jesu, kojoj i kako se to završilo? Ukoliko nisu, da li možda znate zašto to nisu učinile?

Kako biste Vi generalno ocenili rad institucija/organizacija u Vašem mestu, koje bi trebalo da pruže podršku osobama koje su izložene nasilju (policije, centra za socijalni rad, sudstva, tužilaštva, zdravstvenih ustanova, nevladinih organizacija...). U koju imate najviše poverenja i zašto? U koju imate najmanje poverenja? Zbog čega? Da li se to promenilo tokom vremena ili ste oduvek imali takvo mišljenje?

Da li su druge žene iz Vašeg okruženja čule za Centar za žrtve seksualnog nasilja?

Da li ste možda Vi nekome dali informaciju da Centar za žrtve seksualnog nasilja postoji u Vašem mestu?

Ako bi se nekoj ženi iz Vašeg okruženja dogodila slična situacija, da li biste je uputili da se obrati Centru za žrtve seksualnog nasilja? Molim Vas da obrazložite svoj odgovor (zašto DA, odnosno zašto NE).

Da li planirate da nastavite da dolazite na razgovore sa savetnicom? Ako planirate, koliko su Vam ti razgovori pomogli? Ako ne planirate, zbog čega?

HVALA NA SARADNJI!

Upitnik za organizacije civilnog društva

Poštovani/a, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, u partnerstvu sa Centrom za podršku ženama iz Kikinde, a uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama, od 2016. godine sprovodi projekat „Zaustavi – zaštiti- pomози: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“. S obzirom na to da je projekat završen 17. januara 2019. godine, u toku je prikupljanje podataka koji će biti korišćeni za evaluaciju rezultata projekta. Vaše mišljenje nam je važno i doprineće tome da se rezultati projekta na što objektivniji način sagledaju i ocene.

Upitnik je potpuno anoniman. Vaši lični podaci biće čuvani i analizirani u skladu sa najvišim etičkim standardima, biće predstavljani isključivo kao agregatni podaci, neće biti korišćeni u druge svrhe osim za potrebe projekta i neće biti ni na koji način zloupotrebljeni. Popunjavanjem ovog upitnika smatraćemo da ste saglasni sa učešćem u procesu prikupljanja podataka za potrebe praćenja i evaluacije rezultata projekta. Odbijanje da popunite upitnik neće dovesti ni do kakvih negativnih posledica, s obzirom na to je učešće u procesu prikupljanja podataka na sasvim dobrovoljnoj osnovi.

Osnovni podaci

Opština/grad: _____

Naziv organizacije: _____

Godina osnivanja organizacije: _____

Radno mesto na kome ste zaposleni: _____

Koliko dugo ste zaposleni u ovoj organizaciji? _____

Oblasti i ciljne grupe

1. Koje su ključne oblasti kojima se Vaša organizacija bavi?

2. Da li je rad Vaše organizacije usmeren i na prevenciju i zaštitu žena od nasilja?

- 1) DA
2) NE

3. Ukoliko je rad Vaše organizacije usmeren na prevenciju i zaštitu žena od nasilja, molimo Vas da obrazložite na koji način – koje aktivnosti u ovoj oblasti sprovodite?

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

4. Molimo Vas da navedete da li su aktivnosti Vaše organizacije usmerene na rad sa sledećim grupama (**potrebno je za svaku grupu zaokružiti jedan od ponuđenih odgovora**):

1) Devojčicama i devojčkama mladim od 18 godina	DA	NE
2) Ženama starijim od 64 godine	DA	NE
3) Ženama starosti između 18 i 64 godina	DA	NE
4) Ženama iz romske populacije	DA	NE
5) Ženama koje pripadaju nekoj drugoj nacionalnoj manjini Kojoj? _____	DA	NE
6) Ženama sa invaliditetom	DA	NE
7) Ženama iz seoskih područja	DA	NE
8) Samohranim majkama	DA	NE
9) Žrtvama trgovine ljudima	DA	NE
10) Seksualnim radnicama	DA	NE
11) Nekim drugim grupama žena Kojim? _____	DA	NE

5. Molimo Vas da navedete šta u postojećem sistemu podrške nedostaje kako bi se pružila adekvatna podrška i unapredio položaj specifičnih grupa žena na koje su usmerene aktivnosti Vaše organizacije.

1) Ciljna grupa: _____

Šta nedostaje u sistemu podrške?

2) Ciljna grupa: _____

Šta nedostaje u sistemu podrške?

3) Ciljna grupa: _____

Šta nedostaje u sistemu podrške?

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

- 4) Ciljna grupa: _____
Šta nedostaje u sistemu podrške?

- 5) Ciljna grupa: _____
Šta nedostaje u sistemu podrške?

Doprinos organizacija civilnog društva prevenciji i zaštiti od nasilja i saradnja među sektorima

6. Molimo Vas da navedete koji je, prema Vašem mišljenju, najveći doprinos organizacija civilnog društva prevenciji i zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja.

7. Molimo Vas da navedete koje su ključne prepreke sa kojima se Vaša organizacija tokom rada suočava, naročito prilikom pružanja podrške ženama žrtvama nasilja.

1) _____
2) _____
3) _____
4) _____
5) _____

8. Kako biste ocenili rad sledećih sektora na prevenciji i zaštiti žena i devojčica od nasilja?
Molimo Vas da za svaki sektor zaokružite jedan od ponuđenih odgovora.

SEKTOR	Izuzetno loš	Uglavnom loš	Osrednji	Uglavnom dobar	Izuzetno dobar	Ne mogu da ocenim
POLICIJA	1	2	3	4	5	6
SEKTOR SOCIJALNE ZAŠTITE	1	2	3	4	5	6

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

SUDSTVO	1	2	3	4	5	6
TUŽILAŠTVO	1	2	3	4	5	6
ZDRAVSTVO	1	2	3	4	5	6
OBRAZOVNE INSTITUCIJE	1	2	3	4	5	6
CIVILNI SEKTOR	1	2	3	4	5	6

9. Koji sektor biste ocenili kao **najefikasniji** u radu na prevenciji i zaštiti žena i devojčica od nasilja? Molimo Vas da navedete zašto.

10. Koji sektor biste ocenili kao **najmanje efikasan** u radu na prevenciji i zaštiti žena i devojčica od nasilja? Molimo Vas da navedete zašto.

11. Molimo Vas da ocenite saradnju među sektorima u oblasti prevencije i zaštite žena i devojčica od nasilja? Molimo Vas da zaokružite ocenu i obrazložite svoj odgovor.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Informisanost o aktivnostima projekta

12. Da li ste upoznati sa projektom „Zaustavi – zaštiti- pomozite: Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u AP Vojvodini“, koji je realizovan od strane Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo i Centra za podršku ženama – Kikinda u periodu od 2016. godine do januara 2019. godine?

- 1) DA
2) NE

Završni evaluacioni izveštaj

13. Ukoliko ste sa ovim projektom upoznati, molimo Vas da navedete na koji način.

14. Da li ste možda bili direktno uključeni u neke od aktivnosti projekta? Ukoliko jeste, molimo Vas da navedete u koje aktivnosti i na koji način.

15. Ukoliko ste upoznati sa projektom, šta mislite da su njegovi najveći doprinosi?

16. Da li mislite da je tokom implementacije projekta nešto trebalo da bude drugačije (aktivnosti, raspoloživi ljudski i materijalni resursi, saradnja sa određenim akterima, organizacioni kapaciteti, itd.)?

HVALA NA SARADNJI!

Aneks 5 – Finalna projektna matrica

Dole navedena matrica predstavlja usklađenu verziju početne projektne matrice, koju je Poverenički fond Ujedinjenih nacija odobrio tokom druge godine sprovođenja projekta (nakon uvođenja određenih promena koje su rezultat promena u pravnom okviru – usvajanje novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici).

	INDIKATOR	METODE
SVEOBUH VATNI PROJEKTNI CILJ: Žene i devojčice u Južno Bačkom, Zapadno Bačkom, Severno Bačkom, Sremskom, Južno Banatskom, Centralno Banatskom i Severno Banatskom okrugu Autonomne pokrajine Vojvodina, Srbija, bolje su zaštićene od rodno zasnovanog, naročito seksualnog nasilja i žrtve dobijaju unapređene zdravstvene i psihosocijalne usluge podrške u institucijama od decembra 2018. godine	Sveobuhvatni projektni cilj - Indikator 1 Stavovi osoba koje su preživele rodno zasnovano nasilje u vezi sa njihovim iskustvima (dobrim i lošim), ocenjujući i koristeći zdravstvene i psihosocijalne usluge podrške u institucijama: - Kvalitet usluga (dostupnost, brzina, prikladnost u odnosu na potrebe), koje utiču na njihovu bezbednost, zdravlje i dobrobit	Polustrukturirani intervjui (uzimaju u obzir etička pitanja i ograničena prava poverljivosti maloletnih lica)
	Sveobuhvatni projektni cilj - Indikator 2 Broj prijavljenih slučajeva RZSN u sedam okruga u Vojvodini	Pregled dokumenata u raznim institucijama: Policija, Centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, ženske organizacije
	Sveobuhvatni projektni cilj - Indikator 3 Stavovi žena i devojčica u pokrajini o tome da li institucionalni sistem zaštite pruža efikasnu uslugu onima koje su preživele nasilje i bolju zaštitu onima koje su pod rizikom od nasilja ili ne.	Razgovori i fokus grupe diskusije sa uzorkom žena i devojčica u svakom okrugu ili opštini (polurandomizirano odabrane žene i devojčice preko ženskih grupa ili organizacija u lokalnoj zajednici)
REZULTAT 1 Pružaoци zdravstvenih i drugih usluga unapređuju upotrebu protokola, prikupljanje podataka i koordiniranje kako bi ojačali	Indikator 1 Stavovi profesionalaca o unapređenom funkcionisanju usluga sistema zaštite žena u Autonomnoj pokrajini Vojvodini	Upitnici pre i posle intervencija (sa otvorenim pitanjima) koji se daju učesnicima obuke

Završni evaluacioni izveštaj

institucionalni sistem zaštite i odgovor na RZSN u Autonomnoj pokrajini Vojvodini.	Indikator 2 Srazmera slučajeva rodno zasnovanog nasilja u sedam ciljanih okruga AP Vojvodina (u zdravstvenim ustanovama) po kojima je postupljeno u skladu sa unapređenim praksama.	Pregled dokumenata
	Indikator 3 Procenat rukovodilaca profesionalaca koji su prošli obuku, a koji izveštavaju o kapacitetu da li se koriste ili primenjuju protokoli (jako-slabo), prikupljaju podaci i koordiniraju odgovora	Upitnik
Ishod 1.1 Zdravstveni profesionalci u Vojvodini koji su učestvovali u obukama povećavaju svoje znanje i veštine kako bi pružali efikasnije usluge žrtvama rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja	Indikator 1 Procenat zdravstvenih profesionalaca koji su prošli obuku i koji pokazuju sposobnost da prate protokol za pružanje lečenja žrtvama rodno zasnovanog nasilja	Upitnik
	Indikator 2 Procenat zdravstvenih profesionalaca koji su prošli obuku i koji pokazuju sposobnost da prate protokol u vezi sa odgovarajućim čuvanjem podataka koji se odnose na slučajeve rodno zasnovanog nasilja	Upitnik
Ishod 1.2 Profesionalci iz sistema zaštite žena u Vojvodini koji su učestvovali u obukama povećavaju svoje znanje i veštine u okviru efikasnije multisektorske saradnje i komunikacije	Indikator 1 Broj jedinica u sistemu zaštite žena gde su najmanje 3 profesionalca prošla obuku za pružanje nege žrtvama rodno zasnovanog nasilja	Spisak učesnika
	Indikator 2 Stavovi zdravstvenih i drugih profesionalaca u sistemu zaštite žena o važnosti multisektorske saradnje	Upitnik
REZULTAT 2	Indikator 1	Terenske posete sa strukturiranim posmatranjem i razgovorima

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Centri za žrtve seksualnog nasilja su pilotirani i pružaju unapredene zdravstvene i psihosocijalne usluge ženama i devojčicama koje su pod rizikom ili su doživele nasilje u 7 okruga u AP Vojvodini</p>	<p>U kojoj meri CZSN u 7 opština efikasno i efektivno funkcionišu na kraju projekta</p>	<p>Terenska poseta sa strukturiranim posmatranjem</p>
	<p>Indikator 2</p> <p>Srazmera pravilno dokumentovanih slučajeva seksualnog nasilja u sedam ciljanih okruga AP Vojvodina na godišnjem nivou</p>	<p>Pregled dokumentovanih slučajeva</p>
	<p>Indikator 3</p> <p>Postojanje novog specijalnog zdravstvenog i/ili socijalnog programa zaštite u POKRAJINI u vezi sa unapređenim uslugama za žrtve seksualnog nasilja na kraju projekta</p>	<p>Pregled dokumenta</p>
<p>Ishod 2.1 Novonastali protokol/model za pilotiranje Centara za žrtve seksualnog nasilja u sedam okruga u Pokrajini unapređuju pristup zdravstvenog sistema pri delovanju u slučajevima seksualnog nasilja</p>	<p>Indikator 1</p> <p>Broj modela za pilotiranje 7 CENTARA koji su razvijeni početkom druge godine projekta, uključujući: preporučene lokacije, smernice, protokol, program obuke zaposlenih, zahteve medicinskog i psihosocijalnog savetovanja i laboratorije.</p>	<p>Pregled dokumenta</p>
	<p>Indikator 2</p> <p>Stavovi zaposlenih i CENTRIMA o unapređenim uslugama pristupa zdravstvenog sistema koje se odnose na seksualno nasilje</p>	<p>Polustrukturirani intervjui/fokus grupne diskusije</p>
<p>Ishod 2.2 Zaposleni u sedam Centara za žrtve seksualnog nasilja unapređuju svoje stavove i razumeju svoju ulogu u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja a posebno seksualnog nasilja, unapređuju prakse i pružaju efikasnije usluge podrške žrtvama seksualnog nasilja</p>	<p>Indikator 1</p> <p>Broj zdravstvenih i drugih profesionalaca koji su prošli obuku da rade u CENTRIMA, a u vezi sa sprovođenjem pilotiranog modela</p>	<p>Spisak učesnika</p>
	<p>Indikator 2</p> <p>Broj unapređenih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja</p>	<p>Terenska poseta sa strukturiranim posmatranjem</p>
	<p>Indikator 3</p> <p>Broj novouspostavljenih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja</p>	<p>Terenska poseta sa strukturiranim posmatranjem</p>

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Ishod 2.3 Centri za žrtve seksualnog nasilja pilotirani u sedam okruga u Vojvodini da bi se izradio Predlog standarda za uspostavljanje centara za žrtve seksualnog nasilja u Srbiji</p>	<p>Indikator 1 Predlog standarda radi uspostavljanja CENTARA u Srbiji na osnovu pilotiranog modela</p>	<p>Pregled dokumenata</p>
<p>REZULTAT 3 Multisektorska saradnja u 7 opština AP Vojvodina je unapređena da može efikasno i efektivno da rešava slučajeve RZSN, da se razmenjuju informacije kako bi se unapredile politike, usluge i odgovor na RZSN</p>	<p>Indikator 1 Stavovi članova lokalnih koordinacionih tela kao i članova Grupe za koordinaciju i saradnju (GKS) o multisektorskoj saradnji u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem u ciljanih sedam opština</p>	<p>Neformalna grupna diskusija Anketa među učesnicima pre i posle intervencije</p>
	<p>Indikator 2 Broj slučajeva koji su obrađeni (od strane GKS) u ciljanih sedam opština u skladu sa novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, koji reguliše multisektorsku saradnju</p>	<p>Pregled izveštaja lokalnih multisektorskih timova</p>
	<p>Indikator 3 Broj lokalnih koordinacionih tela za multisektorsku saradnju koji nastavljaju sa radom u skladu sa Opštim protokolom o MSS i potpisani sporazumi o MSS, kao i broj GKS koji su uspostavljeni/pokrenuti u skladu sa novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici</p>	<p>Pregled dokumenta</p>
<p>Ishod 3.1 Lokalni mehanizmi multisektorske saradnje koji se bave rodno zasnovanim, a posebno seksualnim nasiljem su unapređeni i sprovedeni u 7 okruga u Vojvodini</p>	<p>Indikator 1 Sistem za podršku uspostavljanju/pokretanju Grupa za koordinaciju i saradnju (GKS) u skladu sa novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici u svim opštinama u AP Vojvodini: smernice i plan obuke</p>	<p>Smernice i plan obuke</p>
<p>Ishod 3.2</p>	<p>Indikator 1 Broj profesionalaca iz sistema zaštite žena koji su obučeni da sprovedu</p>	<p>Spisak učesnika</p>

Završni evaluacioni izveštaj

<p>Profesionalci koji učestvuju u mehanizmima lokalne saradnje u 7 opština u 7 okruga u Pokrajini unapređuju efikasno sprovođenje koordiniranog odgovora na slučajeve rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja</p>	<p>multisektorsku saradnju prema modelu regulisnom u okviru novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u svakoj opštini</p>	
<p>Ishod 3.3 Multisektorska razmena informacija u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem, posebno seksualnim nasiljem, unapređena je u 7 opština u 7 okruga na lokalnom nivou, kao i sa lokalnog na pokrajinski nivo</p>	<p>Indikator 2 Stavovi učesnika obuka o unapređenim praksama koje se odnose na multisektorsku saradnju</p>	<p>Upitnik</p>
<p>REZULTAT 4 Žene i devojčice, opšta javnost i profesionalci uključeni u sistem zaštite u Vojvodini imaju više znanja i veću svest o rodno zasnovanom nasilju kao problemu javnog zdravlja, posebno o seksualnom nasilju, i kako da pristupe uslugama podrške</p>	<p>Indikator 1 Procenat prijavljenih slučajeva rodno zasnovano nasilje od strane raznih institucija/organizacija na teritoriji Vojvodine</p>	<p>Pregled izveštaja</p>
	<p>Indikator 2 Stavovi zdravstvenih profesionalca i na koji su način podizanje svesti i informacije koje su dobili na stručnim konferencijama/promotivnim materijalima promenili njihove stavove ili ponašanje</p>	<p>Baza podataka/pregled izveštaja</p>
<p>Ishod 4.1 Žene i devojčice i opšta javnost izloženi su (sve češće) porukama iz masovnih medija o rodno zasnovanom nasilju, posebno seksualnom, i imaju bolje znanje o dostupnim uslugama podrške</p>	<p>Indikator 3 U kojoj meri se medijska pokrivenost RZSN u Vojvodini promenila tokom trajanja projekta</p>	<p>Fokus grupe, Ankete među zdravstvenim profesionalcima</p>
<p>Ishod 4.2 Zdravstveni/drugi profesionalci iz sistema zaštite žena imaju unapređeno znanje u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem kao problemom javnog zdravlja, posebno seksualnog nasilja, i razumeju važnost svojih sopstvenih uloga/odgovornosti u borbi protiv RZSN</p>	<p>Indikator 1 Broj žena koje su bile izložene kampanji u nekom obliku</p>	<p>Analiza društvenih mreža</p>
	<p>Indikator 2 Broj ljudi koji su generalno bili izloženi podizanju svesti tokom kampanje</p>	<p>Analiza društvenih mreža</p>
	<p>Indikator 1 Broj profesionalaca koji rade u sistemu zaštite žena koji su bili informisani putem kampanje za podizanje svesti</p>	<p>Spisak učesnika</p>

Aneks 6 – Studije slučaja – primeri dobre prakse

Primer dobre prakse – slučaj grada Zrenjanina

Zrenjaninski model borbe protiv porodičnog nasilja je i godinama pre stupanja Zakona o sprečavanju nasilja u porodici (1. juna 2017. godine) bio prepoznat kao primer dobre prakse za efikasnu saradnju među institucijama koje su nadležne za pružanje odgovora na nasilje i poslužio je kao model saradnje koji je ovim zakonom definisan.

Pre nego što je na snagu stupio Zakon o sprečavanju nasilja u porodici u Zrenjaninu su postojala dva multisektorska tima - uži i širi tim, koji su radili na borbi protiv porodičnog nasilja. Uži multisektorski tim za sprečavanje nasilja činili su predstavnici Policijske uprave Zrenjanin, Centra za socijalni rad Grada Zrenjanina i Osnovnog javnog tužilaštva, a u širi multisektorski tim su uključeni predstavnici većeg broja institucija i organizacija (lokalne samouprave, centra za socijalni rad, policijske uprave, sudstva, zdravstva, tužilaštva, obrazovno-vaspitnih institucija, medija), koji su potpisnici Sporazuma o međusektorskoj saradnji, usvojenog 2014. godine. Nakon stupanja na snagu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici opština Zrenjanin je multisektorsku saradnju dodatno unapredila.

Članovi Grupe za koordinaciju i saradnju međusobnu saradnju opisuju kao besprekornu. Na sastancima Grupe za koordinaciju i saradnju se prave individualni planovi zaštite i podrške žrtvama u svakom pojedinačnom slučaju koji se razmatra. Za svaku prijavu nasilja radi se procena rizika i u većini slučajeva (oko 95%) se izriču hitne mere. I u centru za socijalni rad i u policiji postoje timovi koji se isključivo bave nasiljem u porodici i svi članovi ovih timova su prošli kroz različite vrste obuka iz oblasti nasilja. U okviru ove opštine ističe se i jako dobra saradnja i komunikacija sa organizacijama civilnog društva. Takođe, ističu da je potrebna efikasnija saradnja sa sudstvom kako bi rezultati njihovog rada bili još bolji.

Zrenjanin je takođe, u kontekstu projekta, prepoznatljiv i po tome što je ovo jedan od dva grada u kojima je prvo započelo pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja. U okviru Opšte bolnice u Zrenjaninu, u kojoj je CŽSN pilotiran, prvo su usvojene interne procedure funkcionisanja CŽSN i to je postao model za usvajanje takvih procedura i u drugim centrima. Na osnovu realizovanih poseta svim centrima, zapaženo je da je pomak u radu CŽSN u Zrenjaninu bio najveći. Prilikom posete CŽSN u Zrenjaninu sredinom 2017. godine, na sastanku Radne grupe u CŽSN, došlo do saznanja da je, pored dva do tada evidentirana slučaja seksualnog nasilja nad ženama u CŽSN, bilo još 5 slučajeva žena koje su po nalogu tužilaštva upućene na pregled u Opštu bolnicu, a za koje je postojala sumnja da su žrtve seksualnog nasilja. Ni o jednom od ovih slučajeva zdravstveni radnici angažovani u CŽSN do sastanka nisu bili obavješteni, a savetnice koje pružaju psihosocijalnu podršku nisu bile pozivane, što je upućivalo na neadekvatnu razmenu informacija i nedovoljnu saradnju, kako na relaciji zdravstveni radnici angažovani u CŽSN-savetnice, tako i između zdravstvenih radnika koji nisu bili direktno uključeni u rad CŽSN i onih koji jesu. Ipak, evidentna je bila volja da se takvo stanje promeni, da se unapredi komunikacija i saradnja, kao i da se primeni preporučeni model postupanja u slučajevima seksualnog nasilja, što se u daljim fazama pilotiranja i dogodilo.

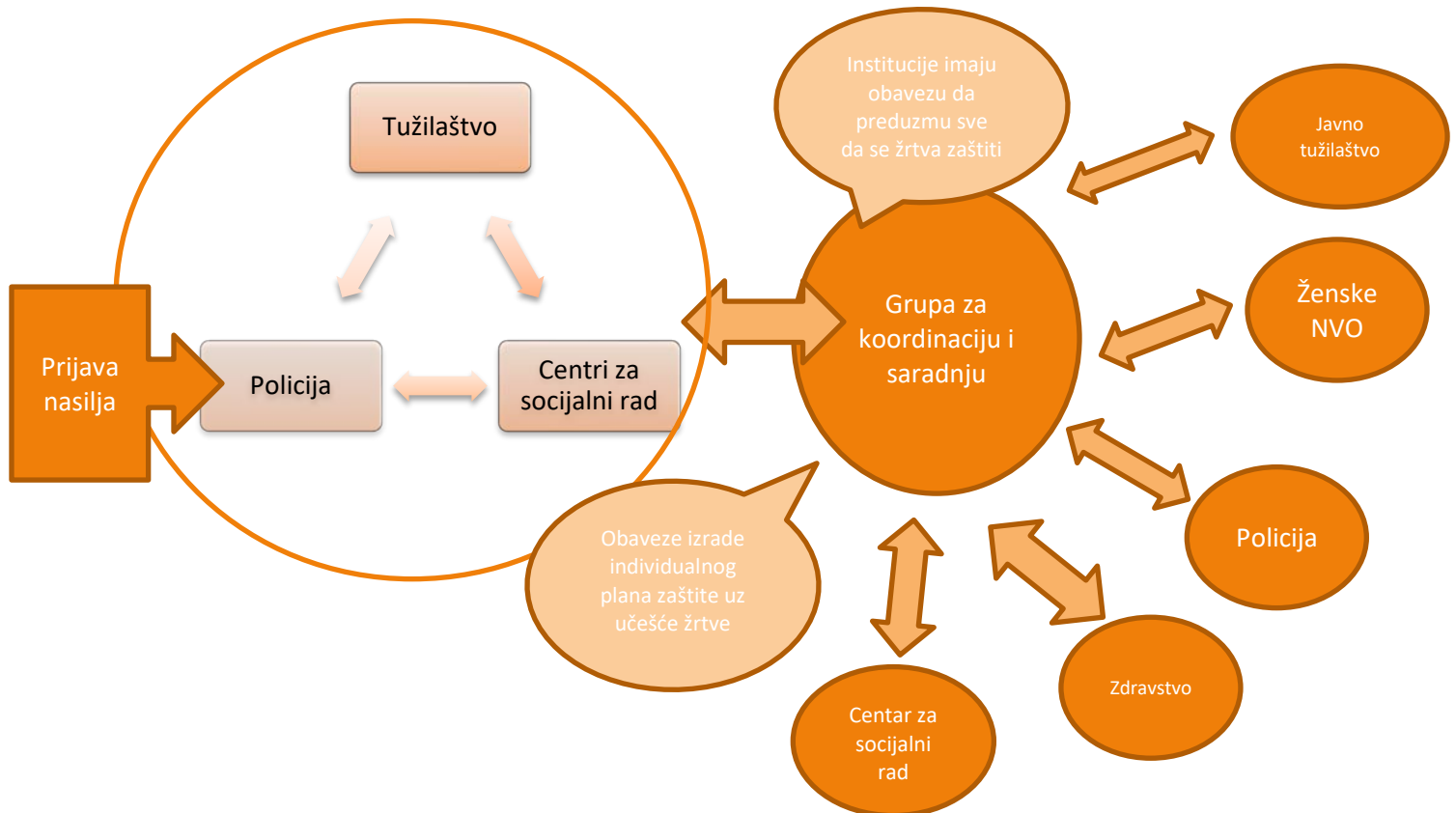
Prilikom posete CŽSN u Zrenjaninu nakon završetka projekta, bilo je jasno da je do velike pozitivne promene došlo, da su saradnja i postupanje značajno unapređeni i da su angažovani u CŽSN veoma posvećeni tome da zajednički pruže što efikasniji odgovor na seksualno nasilje nad ženama, u skladu sa modelom rada preporučenim u Vodiču. Centar za žrtve seksualnog nasilja u Zrenjaninu jedan je od tri CŽSN koji i po završetku projekta nastavlja da radi u potpunosti prema pilotiranom modelu, zahvaljujući sredstvima NVO „Centar za podršku ženama – Kikinda“ obezbeđenim za finansiranje rada savetnica koje pružaju psihosocijalnu podršku, tokom naredne dve godine.

Primer dobre prakse – multisektorska saradnja

Projektom je predviđeno da **obuke za multisektorsku saradnju** trebalo je da pohađa 350 učesnika iz različitih institucija u opštinama gde su uspostavljeni Centri za žrtve seksualnog nasilja. Međutim, u toku projekta je proširen opseg obuka i u njima su učestvovali zaposleni iz **42** opštine, a obukama je prisustvovalo **1215** zaposlenih iz različitih sektora. Obuke su uticala da se povežu zaposleni u svim institucijama koje rade na zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja i pospešile su njihovo znanje o oblasti rodno-zasnovanog nasilja, njihove obaveze i sa kime sve mogu da komuniciraju kada se bave problemom rodno zasnovanog nasilja.

Na obukama za multisektorsku saradnju je ukazivano na novine u zaštiti i podršci žrtvama koje je doneo Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, koji je na snagu stupio 1. juna 2017. godine. Prema novom Zakonu na području na kom se nalazi Osnovno javno tužilaštvo formira se Grupa za koordinaciju i saradnju. Grupu čine predstavnici osnovnog javnog tužilaštva, centra za socijalni rad i policije. Sastancima mogu, po potrebi, prisustvovati predstavnici obrazovnih, vaspitnih i zdravstvenih ustanova i Nacionalne službe za zapošljavanje, predstavnici drugih pravnih lica i udruženja i pojedinci koji pružaju zaštitu i podršku žrtvama.

Šema multisektorske saradnja prema novom Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici

Aneks 7 – Spisak pregledanih dokumenata

1.	Vlada Republike Srbije (2017) <i>Četvrti periodični izveštaj prema članu 18 Konvencije, koji je Srbija podnela Komitetzu za ukidanje svih oblika diskriminacije žena</i> , dostupno na https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fSRB%2f4&Lang=en
2.	Vlada Republike Srbije, SIPRU (2016) <i>Indeks rodne ravnopravnosti za Srbiju</i> , SIPRU, Beograd, dostupno na http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/02/Izvestaj_Indeks_rodne_ravnopravnosti_2016_EN.pdf
3.	SORS (2017) <i>Odrasli prestupnici, 2017</i> http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/
4.	SORS (2017) <i>Žene i muškarci u Republici Srbiji 2016</i> , dostupno na http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/category/dokumenta/
5.	Vlada Republike Srbije (2017) <i>Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017–2020)</i> , Misija OEBS u Srbiji, Beograd, dostupno na https://www.osce.org/mission-to-serbia/341146?download=true
6.	Institut za javno zdravlje Srbije (2017) <i>Zdravstveni statistički godišnjak Republike Srbije 2016</i> , dostupno na http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub201620180419.pdf
7.	Institut za javno zdravlje Srbije (2016) <i>Zdravstveni statistički godišnjak Republike Srbije 2015</i> , dostupno na http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2015.pdf
8.	Vlada Republike Srbije (2016) <i>Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost 2016 – 2020 sa Akcionim planom 2016 – 2018</i> , dostupno na http://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim
9.	Vlada Republike Srbije (2017) <i>Zakon o sprečavanju nasilja u porodici</i> , dostupno na https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.html
10.	Vlada Republike Srbije (2011) <i>Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima</i> (istekla 2015. godine), dostupno na http://www.rs.undp.org/content/serbia/en/home/library/womens_empowerment/national-strategy-for-prevention-and-elimination-of-violence-aga.html
11.	Zaštitnik građana Autonomne pokrajine Vojvodina (2015) <i>Deset godina mreže „Život bez nasilja”</i> , dostupno na https://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/dokumenti/publikacije.html
12.	Zaštitnik građana Autonomne pokrajine Vojvodina (2016) <i>Godišnji izveštaj Zaštitnika građana Autonomne pokrajine Vojvodina</i> , dostupno na https://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/dokumenti/godisnji-izvestaj/1890-godisnji-izvestaj-2016.html
13.	Zaštitnik građana Autonomne pokrajine Vojvodina (2017) <i>Godišnji izveštaj Zaštitnika građana Autonomne pokrajine Vojvodina</i> , dostupno na https://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/dokumenti/godisnji-izvestaj/1995-godisnji-izvestaj-2017.html
14.	Relevantni podaci sa vebajta „Isključi nasilje” dostupno na https://iskljucinasilje.rs/rs/
15.	Autonomni ženski centar (2018) <i>Nijedna žena manje</i> , Beograd, dostupno na

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

	https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/literatura/Nijedna_zena_manje.pdf
16.	Viktimološko društvo Srbije (2010) <i>Nasilje u porodici u Vojvodini</i> , dostupno na http://www.vds.rs/File/nasilje_u_porodici_u_vojvodini.pdf
17.	Vlada Republike Srbije (2009) <i>Zakon o rodnoj rasvopravnosti</i> dostupno na https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2017-01/Zakon-o-ravnopravnosti-polova-Narodna-Skupstina-Republike-Srbije.pdf
18.	Savet Evrope (2011) <i>Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici</i> dostupno na https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e
19.	Vlada Republike Srbije (2013) Ratifikacija <i>Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici</i> dostupno na http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf
20.	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost (2018), <i>Izveštaj Republike Srbije podnet u skladu sa članom 68. Stav 1. Konvencije saveta evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici</i> dostupno na https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-08/%D0%93%D0%A0%D0%95%D0%92%D0%98%D0%9E%20%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98.pdf
21.	Ministarstvo rada i socijalne politike (2011) <i>Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima</i> dostupno na https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Nacionalna%20strategija%20-%20nasilje%20nad%20zenama.pdf
22.	BATUT (2017) <i>Izveštaj o prijavljenim slučajevima rodno zasnovanog nasilja u zdravstvenim ustanovama u Republici Srbiji u 2016.</i> dostupno na www.batut.org.rs/.../Rodno%20zasnovano%20nasilje%20u%20RS%202016.pdf
23.	Vlada Republike Srbije (2011) <i>Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima</i> , dostupno na http://www.sigurnakuca.net/un_protiv_nasilja_nad_zenama/institucionalni_odgovor_na_nasilje_nad_zenama.50.html
24.	Ministarstvo rada i zapošljavanja i socijalne politike (2013) <i>Multisektorska saradnja – institucionalni odgovor na nasilje nad ženama</i> dostupno na http://www.sigurnakuca.net/un_protiv_nasilja_nad_zenama/institucionalni_odgovor_na_nasilje_nad_zenama.50.html
25.	Ministarstva unutrašnjih poslova Vlade Republike Srbije (2010) <i>Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima</i> dostupno na http://www.sigurnakuca.net/un_protiv_nasilja_nad_zenama/institucionalni_odgovor_na_nasilje_nad_zenama.50.html
26.	Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Vlade Republike Srbije (2013) <i>Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad - organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima</i> dostupno na http://www.sigurnakuca.net/un_protiv_nasilja_nad_zenama/institucionalni_odgovor_na_nasilje_nad_zenama.50.html

„ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI: SNAŽNIJI INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA RODNO
ZASNOVANO NASILJE U Autonomnoj Pokrajini VOJVODINI”

Završni evaluacioni izveštaj

27.	Ministarstva zdravlja Vlade Republike Srbije (2010) <i>Posebni protokol o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima</i> dostupno na http://www.sigurnakuca.net/un_protiv_nasilja_nad_zenama/institucionalni_odgovor_na_nasilje_nad_zenama.50.html
28.	Vlade Republike Srbije (2011) <i>Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima</i> dostupno na http://www.sigurnakuca.net/un_protiv_nasilja_nad_zenama/institucionalni_odgovor_na_nasilje_nad_zenama.50.html
29.	SZO (2016) <i>Etička i bezbednosna razmatranja za interventnu studiju o nasilju nad ženama</i> , dostupno na https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/intervention-research-vaw/en/
30.	UNEG (2017) <i>Norme i Standardi za Evaluaciju</i> , dostupno na http://www.unevaluation.org/document/detail/1914

Aneks 8 – Spisak aktera konsultovanih tokom procesa evaluacije

Nosioci projekta i predstavnici donatora
1. Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo AP Vojvodina
2. Centar za podršku ženama – Kikinda
3. Predstavnik UNTF
Predstavnici drugih projektnih komponenata
4. Projektna komponenta: Pilotiranje centara za žrtve seksualnog nasilja
5. Projektna komponenta: Obuke za zdravstvene radnike
6. Projektna komponenta: Obuke za multisektorsku saradnju
7. Projektna komponenta: Monitoring projekta
8. Projektna komponenta: Promocija i kampanja
Centri za žrtve seksualnog nasilja
9. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Novom Sadu
10. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Zrenjaninu
11. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Vršcu
12. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Subotici
13. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Kikindi
14. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Somboru
15. Rukovodilac Radne grupe u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Sremskoj Mitrovici
16. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Novom Sadu
17. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Zrenjaninu
18. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Vršcu
19. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Subotici
20. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Kikindi
21. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Somboru
22. Savetnica u Centru za žrtve seksualnog nasilja u Sremskoj Mitrovici
Ostali konsultovani akteri
23. NVO koja pružaju podršku seksualnim radnicama
24. NVO koja pružaju podršku ženama i devojčicama sa invaliditetom
25. NVO koje pružaju podršku ženama i devojčicama koje su preživele rodno zasnovano, posebno seksualno nasilje